

T Ü R K T A R İ H K U R U M U

BELLE TEN

ÜÇ AYDA BİR ÇIKAR

Cilt : XXIX

No : 116

Ekim 1965

TÜRK TARİH KURUMU BASIMEVİ — ANKARA

1 9 6 5

Sahibi : TÜRK TARİH KURUMU

Yazı İşlerini idare eden Mes'ul Müdür : ULUĞ İĞDEMİR

İ Ç İ N D E K İ L E R

Makaleler, İncelemeler :	Sayfa
TUNAKAN, DR. SENİHA : Türk Tarih Kurumu Adına, 1964 Yazında, Alaca-Höyük'te Yapılan Kazıda Çıkarılan İki Eski Bronz Çağı İskeletinin İncelenmesi (5 resimle birlikte).....	571
BEAN, G. E.: Inscriptions of Elaca and Lebedus (6 resimle birlikte).....	585
UZUNÇARŞILI, ORD. PROF. İSMAIL HAKKI: Kabakçı Vak'asına Dair Bir Mektup	599
Konferanslar :	
ABEL, PROF. DR. ARMAND: Basra'da İhvân-el-Safâ Muamması ve Bunun X. Yüzyılda Halifeler Devletinin Sosyal Tarihi Bakımından Mânâsı.....	605
FEKETE, L.: XVI. Yüzyılda Taşralı Bir Türk Efendisinin Evi.....	615
Bibliyografya :	
TURAN, PROF. DR. OSMAN: Selçuklular Hakkında Yeni Bir Neşir Münasebetiyle	639
KANSU, ŞEVKET AZİZ: Bir Eser Münasebetiyle.....	661
İNALCIK, PROF. DR. HALİL: Devereux, Robert, <i>The First Ottoman Constitutional Period, A Study of the Midhat Constitution and Parliament</i>	663
—————: V.L.Ménage, <i>Neshri's History of the Ottomans, The Sources and Development of the text</i>	667
—————: Fahir İz, <i>Eski Türk Edebiyatında Nesir, XIV. Yüzyıldan XIX. yüzyıl Ortasına Kadar Yazmalardan seçilmiş Metinler</i>	673
KURAN, ERCÜMEND: Şerif Mardin, <i>The Genesis of Young Ottoman Thought, A Study in the Modernization of Turkish Political Ideas</i>	675
1965 Yılı'nın İlk Yarısında Türk Tarih Kurumu Kitaphâna Gelen Kitap ve Dergiler.....	681

Kapaktaki resim : Türk Tarih Kurumu'nun 1964 Kültepe kazılarında M. Ö. 2100 yıllarına ait bir mezarda bulunan kap.

BELLETTEN

T Ü R K T A R İ H K U R U M U

BELLE TEN

ÜÇ AYDA BİR ÇIKAR

Cilt : XXIX—Tome : XXIX

Sayı : 113 - 116 — No. 113 - 116

T Ü R K T A R İ H K U R U M U B A S I M E V İ — A N K A R A

1 9 6 5

Sahibi: TÜRK TARİH KURUMU
Yazı İşlerini idare eden sorumlu Müdür: ULUĞ İĞDEMİR
Propriétaire: LA SOCIÉTÉ D'HISTOIRE TURQUE
Directeur responsable: ULUĞ İĞDEMİR

Kapaktaki resim : Türk Tarih Kurumu' nun 1964 Kültepe kazılarında M. Ö. 2100 yıllarına ait bir mezarda bulunan kap.
Sur la couverture : Récipient des années 2100 av. J. Ch., découvert en 1964 aux fouilles de Kültepe de la Société d'Histoire Turque.

İ Ç İ N D E K İ L E R

Makaleler, İncelemeler :	Sayfa
ALP, SEDAT : Güney-Batı Anadolu'da Bulunan Erken Bronz Çağına ait mermer İdol'ler (11 resimle birlikte)	3
————— : Frühbronzezeitliche Marmoridole aus Südwestanatolien (mit 11 Tafeln)	9
————— : Anadolu'da Bulunan M. Ö. İkinci Bin Yılına ait Altından Yüz Maskesi (2 resimle birlikte)	15
————— : Eine Goldene Gesichtsmaske vom zweiten vorchristlichen Jahrtausend aus Anatolien (mit 2 Tafeln)	19
ANABOLU, DOÇ. DR. MÜKERREM : İssız Bir Adacığın Koynunda Uyuyan Antik Şehir : Kedreai (Cedrae), (88 resimle birlikte)	245
————— : Fransızca Özeti	255
BALLANCE, SELINA : Early Turkish Buildings in Trabzon (with 17 plans and fig.).....	73
BAYUR, HİKMET : Birinci Genel Savaştan sonra yapılan Barış ve Anlaşmalarımız I.	499
BEAN, G. E. : Inscriptions of Elaea and Lebedus (with 6 fig.).....	585
ÇİNER, DR. REFAKAT : Altın-tepe (Urartu) İskeletlerine ait kalıntıların tetkiki (4 resimle birlikte).....	225
————— : İngilizce Özeti	235
EREN, MİHİN : Türk Tarih Kurumu Kütüphanesinde bulunan Türkiye - Polonya Münasebetlerine Dair Bazı Eserler.....	363
FIRATLI, NEZİH : İstanbul'un Yunan ve Roma Mezar Stelleri (54 resimle birlikte)	263
————— : Fransızca Özeti	325
KANSU, ORD. PROF. DR. ŞEVKET AZİZ : Bir Tahtacı Mezarlığı (9 resimle birlikte)	485
————— : Fransızca özeti	490
KOŞAY, DR. HÂMİT ZÜBEYR : Alaca-Höyük Çanak-Çömlekleri üzerindeki İşaret ve Damgalar (68 resimle birlikte)	1
ROSENBAUM, ELISABETH : The Necropolis of Anamur (with 23 plans and fig.)	25
SAYILI, ORD. PROF. DR. AYDIN : Bir Cacabey Medresesi Kitabesi (1 resimle birlikte)	71
TANSEL, F. ABDULLAH : Ahmed Vefik Paşa'nın Şahsiyetinin Teşekkülü, Hususî Hayatı ve Muhtelif Karakterleri	121
TAUER, FELIX (Türkçeye çeviren A. ATEŞ) : Timur-lular Devrinde Tarihçilik.	49

	<u>Sayfa</u>
TUNAKAN, DR. SENİHA : Türk Tarih Kurumu Adına, 1964 Yazında, Alaca-Höyük'te Yapılan Kazıda Çıkarılan İki Eski Bronz Çağı İskeletinin İncelenmesi (5 resimle birlikte)	571
TURAN, ŞERAFETTİN : Rodos ve 12 Ada'nın Türk Hâkimiyetinden Çıkışı ...	77
UNGER, E. : Die Symbole des Gottes Assur (Mit 22 Tafeln)	423
UZUNÇARŞILI, ORD. PROF. İ. H. : Kanunî Sultan Süleyman'ın Vezir-i Âzamı Makbul ve Maktul İbrahim Paşa Padişah Damadı Değildi (3 fotokopi ile birlikte)	355
————— : Değerli Vezir Gedik Ahmet Paşa II. Bayezid Tarafından Niçin Katledildi? (2 fotokopi ile birlikte)	491
————— : Kabakçı Vak'asına Dair Bir Mektup	599
YURDAYDIN, H. G. : Matrakçı Nasûh'un Hayatı ve Eserleri İle İlgili Yeni Bilgiler	329
 Nekroloji :	
ARTUK, İBRAHİM : Dr. John Walker (1 resimle birlikte)	369
ÇAĞATAY, PROF. DR. SAADET : Reşid Rahmeti Arat (1 resimle birlikte)	177
 Konferanslar :	
ABEL, PROF. DR. ARMAND (Çeviren : N. HIZIR) : Basra'da İhvân-el-Safâ Muamması ve Bunun X. Yüzyılda Halifeler Devletinin Sosyal Tarihi Bakımından Mânâsı	605
FEKETE, L. (Çeviren : S. KARATAY) : XVI. Yüzyılda Taşralı Bir Türk Efen-disinin Evi	615
 Notlar :	
ATEŞ, AHMED : Yabgulular Meselesi	517
 Bibliyografya :	
ÇAĞATAY, PROF. DR. SAADET : A. Bennigsen et Ch. Lemmercier-Quellejays, <i>La Presse et le mouvement national chez les Musulmans de Russie avant 1920</i>	391
EYİCE, DR. SEMAVİ : Türk Sanat Tarihi ile İlgili Yugoslav Yayınları : II..	375
İNALCIK, PROF. DR. HALİL : Devereux, Robert, <i>The First Ottoman Constitutional Period, A Study of the Midhat Constitution and Parliament</i>	663
————— : V. L. Ménage, <i>Neshri's History of the Ottomans, The Sources and Development of the text</i>	667
————— : Fahir İz, <i>Eski Türk Edebiyatında Nesir, XIV. Yüzyıldan XIX. yüzyıl Ortasına Kadar Yazmalardan seçilmiş Metinler</i>	673

	Sayfa
KANSU, ŞEVKET AZİZ : Bir Eser Münasebetiyle	661
KAYMAZ, NEJAT : Saunders, J. J., <i>Aspects of the Crusades</i>	205
KURAN, ERCÜMEND : Şerif Mardin, <i>The Genesis Of Young Ottoman Thought, A Study in the Modernization of Turkish Political Ideas</i> .	675
MANSEL, ORD. PROF. DR. ARIF MÜFIT: Nicole et Michel Thierry, <i>Nouvelles églises rupestres de Cappadoce, région du Hasan Dağı</i>	195
————— : F. K. Dörner-Th. Goell, <i>Arsameia am Nymphaios. Die Ausgrabungen im Hierothesion des Mithradates Kallinikos von 1953-1956.</i>	199
TANSEL, F. ABDULLAH : Dr. Şükrü Elçin, <i>Anadolu Köy Ortaoyunları (Köy Tiyatrosu)</i>	387
TURAN, PROF. DR. OSMAN : Selçuklular Hakkında Yeni Bir Neşir Münasebetiyle	639
Kitaplardan Haber	211 ve 527
1964 Yılı'nın İkinci Yarısında Kütüphanemize Gelen Kitap ve Dergiler ..	395
1965 Yılı'nın İlk Yarısında Türk Tarih Kurumu Kitaplığına Gelen Kitap ve Dergiler.....	681
Haberler :	
Haberler	221
Türk Tarih Kurumu'nun 1965 yılı Genel Kurul Toplantısı	535
M. René Massigli'nin "La Turquie devant la guerre, mission à Ankara (1939 - 1940)" adlı eseri hakkında Kollokium	568
Konferanslar	569

TABLE DES MATIÈRES

Articles, Études :	<u>Page</u>
ALP, SEDAT : Idoles en marbre de l'Age du bronze antérieur du Sud-Ouest Anatolien (en turc.- avec 11 illustrations).....	3
————— : Frühbronzezeitliche Marmoridole aus Südwestanatolien (mit 11 Tafeln.-traduction en allemand de l'article ci-dessus mentionné)	9
————— : Masque en or trouvé en Anatolie. -2 ème Millénaire avant J.-Ch. (en turc.-avec 2 illustrations)	15
————— : Eine goldene Gesichtsmaske vom zweiten vorchristlichen Jahrtausend, aus Anatolien (mit 2 Tafeln)	19
ANABOLU, DOĞ. DR. MÜKERREM : Une ville antique enfouie dans un îlot solitaire : Kedrai (Cedrae). - (en turc; 88 fig.)	245
————— : Résumé en français de l'article ci-dessus mentionné.....	255
BALLANCE, SELINA : Early Turkish Buildings in Trabzon (en anglais.-17 plans et fig.)	73
BAYUR, HİKMET : Traités de Paix conclus avec la Turquie à la fin de la première Guerre Mondiale. I (en turc.)	499
BEAN, G. E. : Inscriptions of Elaea and Lebedus (en anglais; avec 6 fig.)....	585
ÇİNER, DR. REFAKAT : Une étude sur les Restes de Squelettes provenant d'Altuntepe (Urartu). (en turc; avec 4 fig.)	225
————— : Résumé en anglais de l'article ci-dessus mentionné	235
EREN, MİHİN : Quelques ouvrages de la Bibliothèque de la Société d'Histoire Turque, sur les relations Turco - Polonaises (en turc)	363
FIRATLI, NEZİH : Stèles funéraires grecques et romaines d'Istanbul (en turc; avec 54 fig.)	263
————— : Résumé en français de l'article ci-dessus mentionné	325
KANSU, ORD. PROF. DR. ŞEVKET Aziz : Un cimetière "Tahtacı" (en turc.- 9 fig.)	485
————— : Résumé en français	490
KOŞAY, DR. HÂMIT ZÜBEYR : Signes et Empreintes de cachets se trouvant sur la poterie d'Alaca Höyük (en turc.-avec 68 illustrations).	1
ROSENBAUM, ELISABETH : The Necropolis of Anamur (en anglais.-avec 23 plans et fig.)	25
SAYILI, ORD. PROF. DR. AYDIN : Une inscription du Médressé Cacabey (en turc.-avec 1 illustration)	71
TANSEL, F. ABDULLAH : La personnalité, la vie privée et les traits de caractère d'Ahmed Vefik Paşa (en turc]	121

	<u>Page</u>
TAUER, FELIX : (traduit en turc par A. ATEŞ) L'historiographie sous les Timourides	49
TUNAKAN, DR. SENİHA : Deux squelettes de l'Age du Bronze, trouvés aux fouilles d'Alaca - Höyük faites en 1964 au nom de la Société d'Histoire Turque (en turc; avec 5 fig.).....	571
TURAN, ŞERAFETTİN : La perte de Rhodes et du Dodécanèse par la Turquie (en turc).....	77
UNGER, E. : Die Symbole des Gottes Assur (mit 22 Tafeln) (Les Symbo- les du dieu Assur. — avec 22 planches. - en allemand)....	423
UZUNÇARŞILI, ORD. PROF. İ. H. : İbrahim Paşa, Grand-vizir de Süleyman le Magnifique, n'était pas gendre de sultan (en turc; 3 pho- topies)	355
————— : Pourquoi Beyazıt II ordonna-t-il l'assassinat du Vizir Gedik Ahmet Paşa? (en turc. - 2 photocopies)	491
————— : Une lettre concernant l'affaire Kabakçı (en turc)	599
YURDAYDIN, H. G. : Du nouveau sur la vie et l'oeuvre de Matrakçı Nasûh (En turc)	329
Nécrologie :	
ARTUK, İBRAHİM : DR. John Walker (en turc; 1 fig.)	369
ÇAGATAY, PROF. DR. SAADET : Reşid Rahmeti Arat (en turc.-avec un por- trait)	177
Conférences :	
ABEL, PROF. DR. ARMAND (Traducteur : N. HIZIR) : L'énigme des İhvân- el-Safâ de Basra et sa signification pour l'histoire sociale de l'Empire des Kalifes du Xe siècle (en turc)	605
FEKETE, L. (Traducteur : S. KARATAY) : La maison d'un notable turc provin- cial du XVIe siècle	615
Notes :	
ATEŞ, AHMET : La Question des "Yabgulu" (en turc).....	517
Bibliographie :	
ÇAGATAY, PROF. DR. SAADET : A. Bennigsen et Ch. Lemmer- cier-Quelquejay, <i>La Presse et le mouvement national chez les Musulmans de Russie avant 1920</i>	391
EYİCE, PROF. DR. SEMAVİ : Publications Yougoslaves touchant l'histoire de l'art Turc : II (en turc.)	375
İNALCIK, PROF. DR. HALİL : Devereux, Robert, <i>The first Ottoman Constitutional Period, A Study of the Midhat Constitution and Parliament</i>	663

	Page
_____ : V. L. M é n a g e, <i>Neshri's History of the Ottomans, the Sources and the Development of the text</i>	667
_____ : F a h i r İ z, <i>Eski Türk Edebiyatında Nesir, XIV. Yüzyıldan XIX. Yüzyıl Ortasına Kadar Yazmalardan Seçilmiş Metinler</i>	673
KANSU, ŞEVKET AZİZ : A propos d'un ouvrage	661
KAYMAZ, NEJAT : S a u n d e r s, J. J., <i>Aspects of the Crusades</i>	205
(Les notices bibliographiques ci-dessus mentionnées sont rédigées en turc).	
KURAN, ERCÜMEND : Şerif Mardin, <i>The Genesis of Young Ottoman Thought, A Study in the Modernization of Turkish Political Ideas</i> ..	675
MANSEL, ORD. PROF. DR. ARIF MÜFİD : Nicole et Michel Thierry, <i>Nouvelles églises rupestres de Cappadoce, région du Hasan Dağı</i>	195
_____ : F. K. D ö r n e r - T h. G o e l l, <i>Arsameia am Nymphaios. Die Ausgrabungen im Hierothesion des Mithradates Kallinikos von 1953-1956</i>	199
TANSEL, F. ABDULLAH : DR. Ş ü k r ü E l ç i n, <i>Anadolu Köy Ortaoyunları (Köy Tiyatrosu)</i> . (en turc.)	387
TURAN, PROF. DR. OSMAN : A propos d'une nouvelle publication sur les Seldjoukides.....	639
PARMI LES LIVRES :	211 et 527
Livres et Périodiques reçus à la Bibliothèque de la Société d'Histoire Turque, dans la deuxième moitié de l'année 1964	395
Livres et Périodiques reçus à la Bibliothèque de la Société d'Histoire Turque, durant la première moitié de 1965	681
Informations :	
INFORMATIONS :	221
Assemblée Générale Annuelle de la Société d'Histoire Turque pour l'exercice 1965	535
Colloque sur le livre de M. René Massigli : "La Turquie devant la Guerre, mission à Ankara (1939 - 40)"	568
Conférences	569

B E L L E T E N

Cilt: XXIX

EKİM 1965

Sayı: 116

TÜRK TARİH KURUMU ADINA, 1964 YAZINDA,
ALACA-HÖYÜK'TE YAPILAN KAZIDA ÇIKARILAN
İKİ ESKİ BRONZ ÇAĞI İSKELETİNİN İNCELENMESİ

Dr. SENİHA TUNAKAN

Antropoloji Profesörü

1964 yazında, Türk Tarih Kurumu adına, Alaca-Höyük'de, sayın Dr. Hamit Z. Koşay'ın başkanlığı altında yapılan kazıda Eski Bronz çağı katlarından çıkarılan ve Al. P. No. 1, Al. P. No. 2 olarak işaret edilen iki iskelet incelenmek üzere Kürsümüze gönderilmiştir. Sayın hâfirin bize verdiği yazılı bilgiye göre Al. P. No. 1 olarak işaret edilen iskelet 111-A mâbedi batısında yapılan derin sondaj esnasında Bronz çağı katları içinden çıkarılmıştır. İskeletin duruş vaziyeti dağınıktır. Ayakları doğu, başı batı yönde olmak üzere "Hocker" vaziyetinde ve baş gövdeden ayrı bir halde bulunmuştur (Res. 1). Al. P. No. 2 olarak gösterilen ikinci iskelet yine Bronz çağı katları içinde, eski (E) mezarının bir metre derinliğinde ve 5,50 m. güneyinde bulunmuştur. Bu iskeletin duruş vaziyeti bundan öncekinin tamamen tersine olarak baş doğuda, ayaklar batıda ve yüz kuzeye dönük olmak üzere tam bir "Hocker" vaziyetindedir. Yanında bir tek bronz iğneden başka hediye eşya bulunmamıştır. Her iki iskelette de tam bir mezar plânı tesbit edilememiştir (Res. 2).

İskeletlerin muhafaza durumu :

İskeletlerin muhafaza durumu iyi değildir. Bu yüzden birçok ölçüler alınamamıştır. Mevcut parçaların fazla kırık ve eksik olması özellikle kafaların tamirini güçleştirmiştir.

Al. P. No. 1 iskeletinin kafasının kaide kısmı mevcut değildir. Bunun dışında beyin kutusu, sağ temporal kemiğinin mastoid kısmı, sol taraf temporal kemiğinin dış kulak deliği etrafındaki ufak bir parçası ile pul kısmı hariç tam bir durumdadır. Frontal kemiğin sol tarafı kırıktır. Yüz iskeleti tamamen noksandır (Res. 3). Alt çene tam olarak bulunmuştur. Bu çenenin her iki yan tarafında 1. büyük azılar daha bu ferдин sağlığında iken düşmüş olup alveol'ler kapanmış bir haldedir. Diğer dişler tamdır ve çok aşınmış durumdadır (Res. 5). Bu ferдин beden iskeletine ait kemiklerini genel olarak tam bir sol clavicula, dirsek eklemi eksik sol humerus, tam bir sağ femur, diz eklem kısmı bulunmayan sağ fibula, tam bir sağ tibia ile alt condyl'leri kırık sol taraf tibia'sı teşkil etmektedir. Bunların dışında iskelete ait parçalar birkaç kaburga kemiği, kola ve ön-kola ait parçalar, omur kırıkları, tam bir eksen (epistropheus) v.s.'den ibarettir.

Al. P. No. 2 ferдинde ait iskeletin durumu da aynıdır. Kafa kubbesi kısmen tamdır. Yüz iskeleti ve kafa kaidesi mevcut değildir. Kafa kubbesinde arkada occipital kemiğinin pul kısmı hariç diğer parçaları, sol taraf temporal kemiğinin pul ve mastoid kısmı dışındaki parçalar nokсандır (Res. 4). Sol taraf temporal kemiği ile sağ taraf temporal kemiğinin mastoid kısmı kafadan ayrı parçalar halindedir. Yüz iskeletine ait yalnız üst çenenin sol yarımına ait ve dişleri ihtiva eden küçük bir parça ile yine ayrı bir parça halinde sağ taraf elmacık kemiği vardır. Alt çenenin sol yarımı ile yine alt çenenin üç büyük azı dişini taşıyan ve alt çene kolu kırık olan sağ yarımı ayrı parçalar halindedir. Arada ufak bir parçanın eksik olması sebebiyle bu iki yarım bir araya getirilememiştir. Sol yarımda köpek dişi dışında dört kesici, iki küçük azı ve iki büyük azı mevcuttur. Üçüncü büyük azı henüz çıkmamıştır. Diğer yarımda ise üç büyük azı dişi mevcut olup üçüncü büyük azının yeni çıkmış olduğu diğer dişlerde görülen aşırı aşınmanın bunda henüz başlamamış olmasından anlaşılmaktadır (Res. 5). Bu durum bu ferдин yaşının tayininde yardımcı bir karakter olarak ele alınmıştır.

İskelete ait uzun kemiklerden sol taraf claviculas'ı tam, sağ taraf clavicula'sının acromial kısmı kırıktır. Sağ taraf humerus 'ünün yalnız orta kısmı mevcuttur. Sol humerus'ün de yukarı eklem kısmı kırık olup humerus başı ayrı bir parça halindedir. Sağ radius tam sol taraftakinin her iki nihayetleri eksiktir. Sol femur tamdır, sağ femur iki ayrı parça halinde olup elimizde yukarı yarısı ile alt condyl'leri

vardır. Her iki taraf tibia'larının yukarı nihayetleri kırıktır. Ayak tarak kemiklerinden bazıları mevcut olup sol taraf topuk ve aşık kemiği tamdır. Bunların dışında ön-kola ait kemik parçaları ile iskeletin diğer kemikleri ufak parçalar halindedir.

Kafalar :

Al. P. No. 1 ile gösterilen iskelet 40 yaşlarında erkek bir ferde aittir. Kafa ağır yapılıdır. Çapları büyüktür fakat kafa kemikleri kalın değildir. Median sağıttal plân üzerindeki konturu önde oldukça kuvvetli bir glabel ve kaş kemerleri ile başlamakta, düz bir alın, düzenli bir şekilde geriye doğru uzanan bir kafa kubbesi ve hafif çıkık bir occiput ile bitmektedir. Ense kaslarının tutunduğu yerlerin izleri çok kuvvetlidir. Mevcut sağ mastoid çok büyüktür. Yukarıdan bakıldığı zaman kafa uzun oval bir biçim göstermektedir. Önde alın çıkıntıları az tümsektir ve alın kafa genişliğine nazaran geniş intibamı vermektedir. Sağıttal dikiş dışında bütün dikişler henüz kapanmamış vaziyettedir.

Tablo 1 bu kafa üzerinde alabildiğimiz pek sınırlı ölçülerle bu ölçülerden hesapladığımız bazı endisleri göstermektedir. Bunlara göre bu kafa 77,49 endisle, Garson'un sınıflamasına göre, mesokran'dır. Uzunluk-yükseklik endisi 68,06 olarak bulunmuştur. Buna göre bu kafa uzunluğuna nazaran kulak deliği-bragma mesafesi yüksek kafalar gurubuna girmektedir, yani hyspsikran'dır. Genişlik -yükseklik endisi de bu kafanın genişliğine nazaran yüksek olduğunu göstermektedir, yani 87,83 endisle akrokran'dır. Alın yaklaşık olarak 71,62 endisle eurymetop yani geniştir. Yüz iskeleti mevcut olmadığından bu kafanın yüz morfolojisine ait bir şey bilmiyoruz.

Al. P. No. 2 ye ait iskeletin kafası çapları bakımından bundan öncekinden daha küçük olduğu gibi kemik yapısı bakımından da daha incedir. 25-30 yaşlarında, muhtemelen, bir kadına aittir. Kafa dikişleri tamamen açık durumdadır. Alın hafif dış bükeyli ve geniş, glabel ve kaşkemerleri hafif tümsektir. Alın çıkıntıları siliktir. Kafa kubbesi alından itibaren sağıttal dikiş yönünde düzenli bir yay halinde arkaya doğru uzanmaktadır. Kafa kemiği fazla çıkık değildir. Mastoitler küçüktür. Yukarıdan bakıldığı zaman kafa ovoid bir biçim göstermektedir. Yukarıda da belirttiğimiz gibi bu kafada yüz iskeleti mevcut değildir.

Tablo 1'de görüldüğü gibi bu kafa 79,33 endisle mesokran'dır. Kulak deliği -bregma mesafesinin kafa uzunluğuna oranı bu kafayı

hypsikran kafalar arasına sokmaktadır (end. 64,25); yani kafa yüksektir. Genişlik-yükseklik endisine göre de metriokran'dır (end. 80, 99). Alın endisi 69, 01 olarak bulunmuştur. Buna göre bu kafa eurymetop yani geniş alınlıdır. Glabella üzerinden geçmek üzere aldığımız kafa çevresi de yaklaşık olarak 51 cm. olarak bulunmuştur.

Alt çeneler :

Al. P. No. 1'e ait alt çenede dikkati çeken özellikler çaplarının büyüklüğü, çenenin iç ve dış relieflerinin çok belirli ve keskin oluşudur. Birinci azılar hariç dişler tamdır ve çok aşınmış durumdadır. Bilindiği gibi alt çenede reliefler çiğneme kaslarının gelişimile ilgilidir. Res. 5'de de görüldüğü gibi bu alt çenede m. masseter'in tutunduğu, alt çene açısı üzerinde dış tarafta bulunan, tuberositates massetericae'ler yanlara doğru çıkıntı halinde çok gelişmiştir. Yine alt çene açısı üzerinde iç tarafta m. pterigoideus internus'un tutunduğu tuberositas pterygoidea'da geniş ve yüzü çok pürüzlüdür. Çenenin iç yüzünde her iki yan tarafta linea mylohyoidea keskin, alt çene ve dil altı tükürük bezlerinin yuvaları derindir. Önde yine iç tarafta spina mandibularis'ler çok sivridir. Alt çenenin dış yüzünde, önde, symphyse hizasında infradental ile menton arasındaki girinti derindir. Symphsyse yüksekliği fazladır. Menton çıkık ve bunun her iki yan tarafında uzanan tuberculum mentale'nin kuvvetli gelişimi sebebiyle çenenin ön ve alt kısmı köşelidir. F. mentale'ler tek ve büyük olup sağdaki soldakinden daha büyüktür. Alt çene profil açısı 83° olarak bulunmuştur. Thomson'un çene endisi 59, 84 dür, yani çene geniştir (brachygnathe). Condyl'ler ve alt çene açıları arasındaki genişlik oranını ifade eden genişlik endisi bu çenede çok büyük olarak bulunmuştur (end. 93, 44), (Tablo 2). Bunun sebebi şüphesiz, yukarıda da işaret ettiğimiz gibi, tuberositas massetericae'lerin yanlara doğru fazla çıkık oluşunun alt çene açıları arasındaki ölçüye etki yapmış olmasıdır. Alt çenenin F. mentale'ler hizasındaki kalınlık endisi 38, 24 ile bugünkü insan ortalamasının sınırları içindedir. Çene kalın değildir. Zaten bu çenede dikkati çeken kas relieflerinin derinliği ve çene çaplarının büyüklüğüdür. Özellikle relieflerin kuvvetli oluşu bakımından bu çene bize, 1946'da incelediğimiz, Alaca-Höyük'de 1943-45 yıllarında çıkarılmış olan Al. H. M1 Bronz çağı kafasının alt çenesini hatırlatmaktadır. Alt çene kolu endisi 53,13 olarak bulunmuştur. Yani nisbeten geniştir ve

bugünkü Avrupalıların endisinden büyüktür. Bu bakımdan *Martin-Saller*'in *Schlagenhaufen*'e atfen verdiği Melanezya kafalarındaki alt çene kolu endisleri içinde yer almaktadır¹. Pr. coronoideus'ler eşkenar üçgen şeklindedir. Condyl'ler çene çaplarına uygun olarak büyüktür. Alt çene kolu açısı 130° ile bugünkü Avrupalıların ortalamasının üstündedir². Incisura mandibulae derin değildir.

Al. P. No. 2 ferdine ait alt çene, bundan öncekinden küçük ve kas relieflerinin silik oluşuyla ayrılmaktadır. Bir kadına ait olması da bunu desteklemektedir. Yukarıda da açıkladığımız gibi muhafaza durumunun iyi olmaması sebebiyle bu alt çenede pek az ölçü alınmıştır (Tablo 2). Menton iyi teşekkül etmiştir ve ön tarafta çenenin alt kısmı köşeli değil yuvarlaktır. F. mentale'ler tektir. Bu hizada alınan ölçülere göre kalınlık endisi 38,71'dir. Alt çene kolu dar ve nisbeten uzun olup incisura mandibulae derindir. Pr. coronoideus ikizkenar üçgen şeklindedir. Alt çene kolu açısı 120° ile bugünkü insan ortalamasının içine girmektedir. Çapları ve reliefleri ile bu alt çene bugünkü çenelerden tamamen farklıdır.

Uzun kemikler :

Elimizde oldukça tam olarak mevcut iskelet kemiklerini aşağıdaki sıraya göre inceliyoruz :

Clavicula. — Al. P. No. 1'e ait yalnız sol clavicula ölçülmüştür (Tablo 3). Bu clavicula'nın en büyük uzunluğu 16,1 cm. olarak tesbit edilmiştir ki bu sayı bugünkü erkek ortalamasının çok üstündedir ve ancak prehistorik insan iskeletleri clavicula'larla mukayese edilebilir (Predmost gibi)³. Diğer ölçüleri modern insan ölçüleri içine girmektedir. 22,35 unuzluk - kalınlık endisile ince uzun clavicula'lar arasında yer almaktadır.

Al. P. No. 2'ye ait iskeletin de yalnız sol clavicula'sı ölçülmüştür. 14,2 cm. uzunlukla bugünkü Beyaz ırkların varyasyon genişliğinin en yükseğine yakındır. 27,60 uzunluk-kalınlık endisi ile de kuvvetli ve kalın clavicular'lar içine girmektedir⁴.

Humerus. — Tablo 4'de de görüldüğü gibi her iki iskelete ait humerus'lerde, muhafaza durumlarının iyi olmaması sebebiyle, pek

¹ Martin - Saller: Lehrbuch der Anthropologie, B. 11, 1959, s. 1451.

² Martin - Saller, s. 1452.

³ Martin - Saller: s. 1039.

⁴ Morel, P.: L'Anthropologie physique, Paris 1962, s. 70.

mahdut ölçüler alınabilmiştir. Tam uzunluk hiç birinde tesbit edilememiştir. Al. P. No. 1'in ölçüleri diğerinden daha büyük olup görünüşü itibarile de daha kitlevî ve kuvvetli bir yapı göstermektedir. Bu hal normal bir cins ayrılığı olarak ele alınabilir. Al. P. No. 1'de kas gelişiminin genel olarak kuvvetli oluşu sebeble sulcus nervi radialis oluk gibi derindir ve tuberositas deltoidea da çok tümsektir. Diğerinde ise kas izleri çok siliktir. Diafiz endisi birincide 77,26, ikincide 76,19 olarak bulunmuştur. Buna göre Al. P. No. 1'in humerus'u eurybrachie yani yuvarlak bir diafize, diğeri ise playbrachie ile eurybrachie sınırı üzerinde bulunmaktadır. Aradaki bu farkın yine bir cins ayrılığından ileri geldiği düşünülebilir. Çünkü kadınlar erkeklerden daha ziyade platybrachie'ye eğilimlidirler.¹ Humerus'un yukarı epifiz genişliği Al. P. No. 1'de 5,1 cm. dir. Bu sayı ile bu humerus, *Martin'in Hrdlická'* ya atfen verdiği sayılara göre Suab Almanları arasında yer almaktadır². Al. P. No. 2'de ise alt epifiz genişliği 6,2 cm. olarak bulunmuştur. Bu sayı da yine aynı araştırmacının kadınlar için verdiği sayıların üstüne çıkmaktadır. Fakat bütün bunlar bu humerus'leri bugünkü insan ırkları humerus'lerinden ayrı tutacak nitelikte değildirler.

Radius. — Elimizde yalnız Al. P. No. 2'ye ait sol radius vardır. Bunun tam uzunluğu 23,7 cm. olup bugünkü insan ortalamasının içindedir. Dikkati çeken bir özelliğe sahip değildir.

Femur. — Al. P. No. 1'e ait yalnız sol femur ölçülmüştür. Bunun tam uzunluğu 48,4 cm., tabii vaziyetteki uzunluğu 48,1 cm. olup bugünkü insan ortalamasına göre uzun femur'ler arasında yer almaktadır (Tablo 5). Uzunluk - kalınlık endisi 19,75 olarak bulunmuştur. Bu itibarla bugünkü Beyaz ırklardan ayrılmamaktadır. 12,68 kuvvet endisile yine Beyaz ırklar arasında yer almakta ve fazla kitlevî bir yapı göstermemektedir. Bilindiği gibi aynı bir ırk gurubu içinde de uzunluk arttıkça kemiğin kitleviyeti azalmaktadır. Pilastricus endisi 106,67 dir, yani bu femur'de hafif derecede bir pilaster mevcuttur. Crista femoris oldukça gelişmiştir. Platymerie endisi 72,97 olarak bulunmuştur. Buna göre bu femur hyperplatymere'dir, yani trochanter altında femur gövdesi ön-arka yönde yassılaştırılmıştır. Zaten çeşitli ırklarda diafiz proximal nihayetinin yassılaştırılması hafif bir pilaster teşekkülüne birlikte gitmektedir ve burada rasladığımız durum da bu kaideye tama-

¹ Morel, P.: s. 75.

² Martin - Saller, s. 1043.

mile uygun düşmektedir. Femur gövdesi inhinalıdır. Bu da, femur gövdesinin inhinasının kemiğin uzunluğu ve pilaster teşekkülü ile ilgili olmasının tabii bir sonucu gibi görülebilir. Çünkü bütün bu teşekküller statik sebeplere, kas sisteminin gelişimine bağlıdır. Femur başı yuvarlağa çok yakın ellips biçimindedir. Femur başı çapları büyüktür. Çevresi 15,7 cm olarak bulunmuştur. Femur başı kuvvet endisi 21,20 dir. Femur boynu kısa ve ön-arka yönde yassıdır (vertikal çap: 3,5, sagittal çap: 2,7 cm). Alt epifiz genişliği 8,4 cm ile geniştir.

Al. P. No. 2 iskeletine ait iki femur'den sol tamdır, sağ femur'den iki ayrı parça vardır. Sol femur 45,5 cm tam uzunluk, 45,0 cm tabii vaziyette uzunlukla uzun kadın femur'leri içine girmektedir. Uzunluk - kalınlık endisi 19,77 ile Avrupalı kadın ortalamasını gösterir. Yani kalınlığına nazaran femur boyu uzundur. Kuvvet endisi 12,66'dır. Bu da kemiğin fazla kitlevi olmadığını göstermektedir ve Beyaz ırklarda tesbit edilen ortalamaya (12,5) uymaktadır. Pilastricus endisi sağda 111,11, solda 119,23 olarak bulunmuştur. Buna göre her iki femur'de de orta derecede bir pilaster mevcuttur fakat bu, sol femur'de sağdan daha fazladır. Platymerie endisine göre sol femur platymer (end. 75,76), sağ femur hyperplatymer'dir (end. 70,59). Bu bakımdan ise tersine olarak sağ taraf lehine bir asimetri görülmektedir. Sol taraf femur'ünde belli bir inhina vardır. Aynı inhina sağ taraf femur'u gövdesinde de görülmektedir. Femur başı çapları bu femur'lerde kadın ortalamasının üstündedir. Sağ femur başı yuvarlağa çok yakın geniş ellips şeklinde, sol femur başı yuvarlaktır. Femur başı çevreleri büyüktür, sol taraf lehine olmak üzere 15,3 cm ve 15,0 cm olarak tesbit edilmiştir. Sol femur başı kuvvet endisi 21,77 olup femur'un tabii vaziyetteki boyuna nazaran femur başının büyük olduğunu ifade etmektedir. Sol femur boynu burada da ön-arka yönde yassıdır (vertikal çap: 3,7, sagittal: 3,1) ve kısadır. Alt epifizler de büyüktür, epicondyl'ler genişliği her iki femur'de de 8,0 cm olarak bulunmuştur. Torsion erkek femur'ünde kadındakinden daha fazladır.

Tibia. — Her iki ferde ait tibia ölçülerini Tablo 6 özetlemektedir. Al. P. No. 1'de yalnız sağ tibia'da tam uzunluk alınmış ve bunun 41,6 cm ile uzun erkek tibiaıları arasında yer aldığı görülmüştür. 20,19 uzunluk - kanlınlık endisile yine *Martin*'in verdiği sayılara göre modern tibia'lar arasında girmektedir¹. Üst ve alt epifiz genişlikleri

¹ Martin - Saller: s. 1102.

ile de Ainou ve Japonlar gibi kitlevi tibia yapısı gösteren ırklara benzerlik göstermektedir. Tibia gövdesinin özellikle *F. nutricum* hizasındaki kesitinin şeklini ifade eden *cnemicus* endisi sağda 80,00, solda 77,78 olarak bulunmuştur. *Manouvrier-Verneau* sınıflamasına göre her iki tibia'da euryknem'dir, yani bunların diafizleri yuvarlağa yakın bir şekil göstermektedir. Bu bakımdan bu tibia'lar bugünkü Avrupalıların, Japonların, Zencilerin tibia'larına aynı suretle protohistorik Avrupalıların tibia'larına benzerlik göstermektedir¹. Her iki tibia'da hafif bir retroversion mevcuttur ve diafizlerinin yukarı yarımında proximal bir retroflexion'da müşahade edilmiştir.

Al. P. No. 2'ye ait tibia'larda tam uzunluk alınamamıştır. *Cnemicus* endisi bakımından sağ tibia 68,57 endisle mesoknem, sol tibia 62,86 endisle platyknem'dir. Yani sol tibia'nın diafizi sağdan daha yasıdır. Açık bir asimetri burada da sol tarafın sağa nazaran daha ziyade platymerie'ye eğilmi şeklinde kendini göstermektedir. Retroversion bu tibia'larda mevcut değildir.

Boy :

Pearson metoduna göre Al. P. No 1'in boyu buna ait etraf kemiklerinden sol femur ile sağ tibia'ya göre, Al. P. No. 2'nin boyu da sol radius ile sol femur'a göre hesap edilmiştir². Bunların herbirinden ayrı ayrı elde edilen boylarla bunların ortalaması aşağıda gösterilmiştir :

	Al. P. No. 1		Al. P. No. 2	
	Sağ	Sol	Sağ	Sol
Famur	—	172,29	—	161,34
Tibia	177,50	—	—	—
Radius	—	—	—	160,45
Ortalama boy	174,89 cm		160,89 cm	

Buna göre Al. P. No. 1 ile gösterilen erkek 174,89 cm ile uzun, Al. P. No. 2 ile gösterilen kadın ise 160,89 cm ile orta boyludur.

S o n u ç

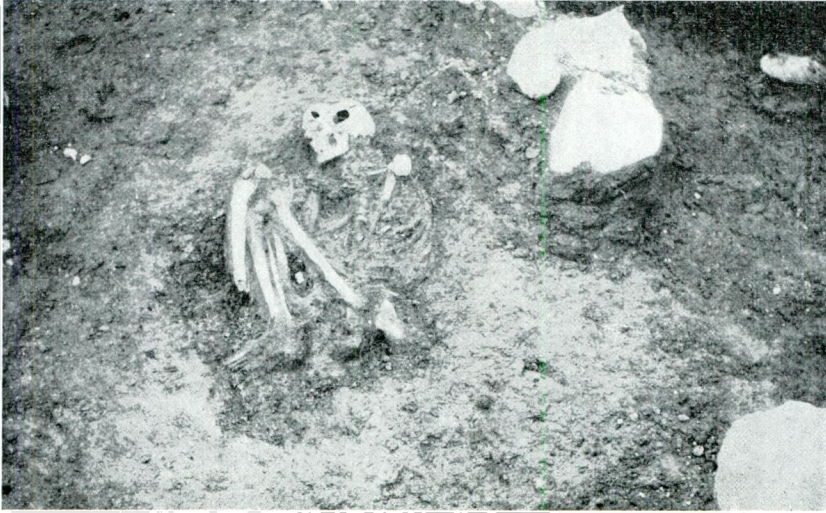
Türk Tarih Kurumu adına Alaca-Höyük'de sayın Dr. Hamit Z. Koşay'ın başkanlığında, 1964 yazında, yapılan kazıda Eski Bronz çağı katlarından çıkarılan iki iskelet incelenmek üzere Kürsümüze

¹ Martin - Saller: s. 1104.

² Martin - Saller: B. 1, s. 594-595.

Res. 1 — Al. P. No. 1 iskeletinin bulunuş vaziyeti *

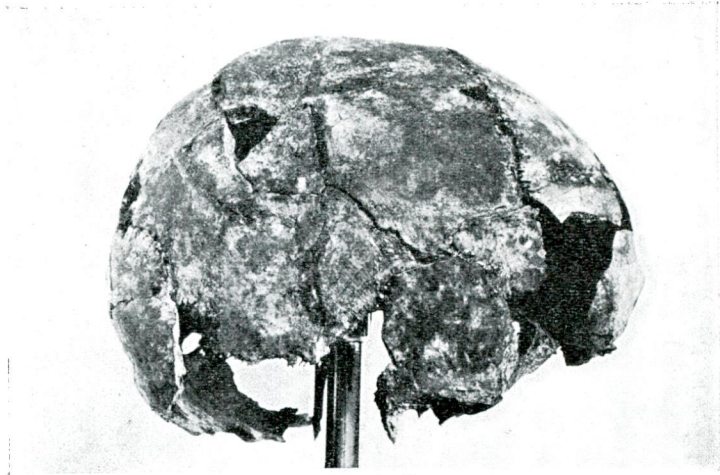
Res. 2 — Al. P. No. 2 iskeletinin bulunuş vaziyeti *

* Bu resimler Sayın hâfir Dr. Hamit Z. Koşay tarafından alınmıştır.

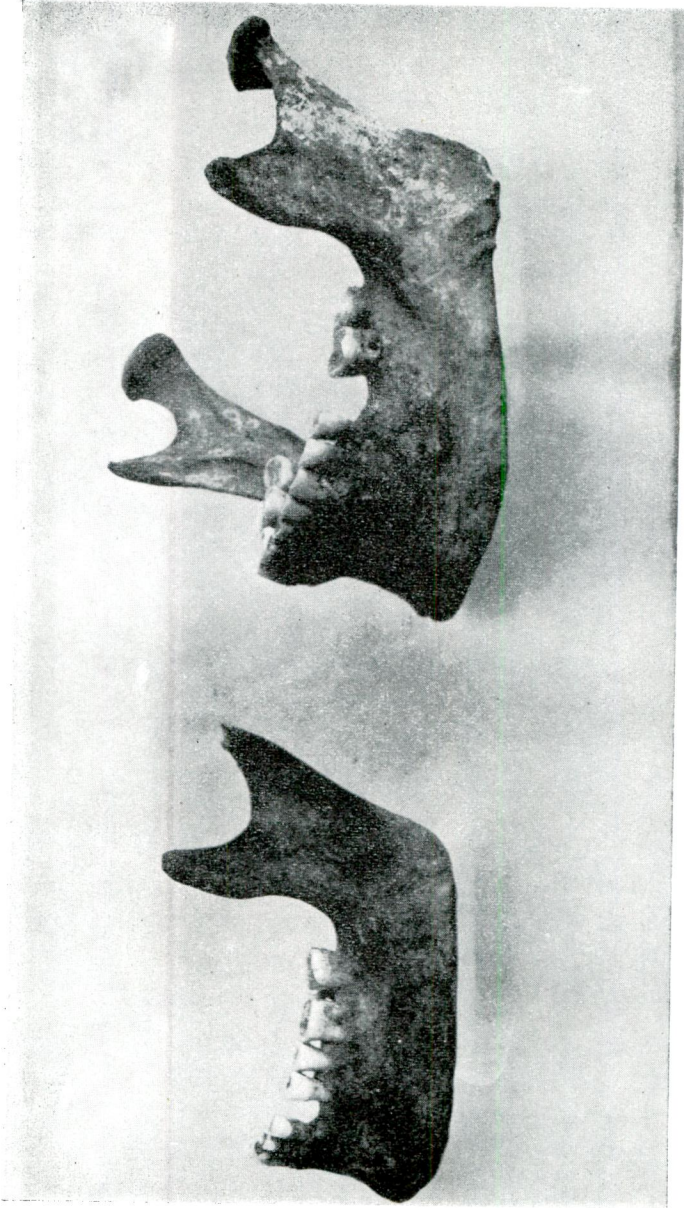
S. Tunakan

Res. 3 — Alaca - Höyük Al. P. No. 1

Res. 4 — Alaca - Höyük Al. P. No. 2

Res. 5 — Alaca - Höyük. Al. P. No. 1 (sagda), Al. P. No. 2 (solda)

gönderilmiştir. Sayın hâfirin bize verdiği yazılı bilgiye göre her iki iskelet “Hocker” vaziyetinde bulunmuştur ve her iki iskelette de tam bir mezar plâni tesbit edilememiştir. Al. P. No. 1 olarak işaret edilen iskelet uzun boylu (174,89 cm) mesokran, kas sistemi iyi gelişmiş 40-45 yaşlarında erkek bir ferde aittir. Yüz iskeleti tamamen kırılmış bir durumda olduğundan bu ferdin yüz morfolojisine ait bir şey bilinmemektedir. Bu durum bu ferdin ırk tipinin tâyinini de güçleştirmektedir. Yalnız beyin kutusunun genel morfolojisi ve çaplarının büyüklüğü, alt çene yapısı ve bütünüyle iskeletinden edindiğimiz intiba bize bu ferdin Anadolu’da Kalkolitik ve Bakır çağlarında yaşadığı tesbit edilen *eurafricaine* tipin biraz mutedil ve belki de melezleşmiş bir mümessili olduğunu düşündürmektedir. Bu iskelete ait kafa, çapları bakımından olduğu kadar alt çene yapısıyla da 1946 yılında incelediğimiz, Alaca-höyük’de 1943-45 yıllarında çıkarılmış Bronz-çağı kafasına büyük bir benzerlik göstermektedir ve her ikisi de aynı ırk tipi içine girmektedir.

Al. P. No. 2 olarak gösterilen ikinci iskelet 25-30 yaşlarında bir kadına aittir. Boyu 160,45 cm ile ortadır. Baş mesokran, iskelet yapısı nisbeten incedir ve bize Akdeniz ırk tipinin bir örneği gibi gözükmektedir.

Her iki iskelette de dişlerin çok genç yaşlarda aşınmış olmasının sebebini Eski Bronz - çağı insanların yedikleri besin maddelerinde aramak lâzımdır. Diğer taraftan bu inceleme ile bu devir insanların, henüz tam bir mezar plâni tesbit edilememiş olmasına rağmen, ölülerini “Hocker” vaziyetinde gömdüklerini de öğrenmiş bulunuyoruz. Özetliyecek olursak bütünüyle bu buluntular bizi Anadolu’nun protohistorik halk tipi hakkında şimdiye kadarki bilgilerimizi destekleyici bir sonuca götürmektedir.

* * *

Anadolu’nun önemli yerleşme yerlerinden biri olan Alaca-Höyük’de bugüne kadar bir çok iskeletler bulunmuş ve bunlar muhtelif araştırmacılar tarafından incelenerek yayınlanmıştır. 1964 yazında çıkarılan ve yukarıda incelemesini yaptığımız iki iskeletle bugün bunların sayısı 14’e yükselmiştir. Anadolu’nun protohistorik çağlarda yaşamış olan halkının antropolojisini aydınlatması bakımından bu buluntular çok önemlidirler. Tablo 7’de görüldüğü gibi Alaca-Höyük’de 1935 yılında çıkarılan Bakır çağına ait ilk üç iskelet 1937 yılında

Ord. Prof. Dr. Şevket A. Kansu tarafından incelenerek yayınlanmıştır. Bunlardan No. 1-XVI erkek kafasıyla No. 2-XX kadın kafası brachykran olarak tesbit edilmiş, No.3—XVIII erkek kafası ise ölçülememiştir. Bu iskeletlerin boy ortalamaları, Manouvrier methoduna göre, 164,86 cm olarak bulunmuştur.

1936'da çıkarılmış olan dört iskeletin kafaları Ord. Prof. Dr. Muzaffer Şenyürek tarafından diğer Anadolu kafaları ile birlikte incelenmiştir (1941). Bakır-çağına ait olan bu kafaların biri brachykran (No. IV ♂), ikisi mesokran (No. 11 ♂, No. VII ♀), biri dolichokran'dır (No. 9 ♀). Manouvrier metoduna göre iki kadının ortalama boyu 146,6 cm, iki erkeğin boy ortalaması 152,4 cm dir. Bu boy değerlerinin Bakır-çağı boy ortalaması sınırları içine girmesine rağmen bu kadar kısa olmasının sebebi her halde bu iskeletlerin büyümelerini henüz tamamlamamış çok genç fertlere ait olmasından ileri gelmektedir.

Bundan sonra Alaca-Höyük iskeletlerinde yapılmış olan etüd 1945 yılında Ord. Prof. Dr. Şevket A. Kansu ile Prof. Dr. Seniha Tunakan tarafından yayınlanmıştır. Bu etüdde bundan önce incelenmiş olan iskeletlerle birlikte özellikle 1941 yılında Bakır-çağının en alt katından çıkarılmış olan bir kafa ele alınmıştır. Bu, dolichokran ve eurafricaine tipi temsil eden bir erkek kafasıdır. 1946 yılında yine aynı araştırmacılar tarafından 1943-45 kazılarında çıkarılmış olan dört iskelet incelenmiştir. Bunlardan ikisi Kalkolitik devre ait iki erkek iskeletidir (Al. J. M1, Al. H. M11). Her ikisi de mesokran'dır ve eurafricaine ırk tipine girmektedir. Bakır-çağı katından çıkarılmış olan iskelet (Al. F. No. 1) dolichokran bir kadına aittir ve Akdeniz ırkına mensuptur. Bronz devri halkı ise dolichokran tek bir erkek iskeleti tarafından temsil edilmektedir (Al. H. M1). Baş ölçülememiş olup eurafricaine ırk tipindedir. Bu dört iskeletin uzun kemikleri incelenemediği için boyları hakkında bir şey bilmiyoruz.

Bunlara bir de bu yazımızın konusunu teşkil eden iki Eski Bronz-çağı iskeleti katılmaktadır. Bunlardan biri bir erkeğe ait olup (Al. P. No. 1) mesokran ve uzun boylu bir eurafricaine, diğeri bir kadına ait olan (Al. P. No. 2) orta boylu, mesokran bir Akdeniz ırk tipi mensubudur.

Görülüyor ki protohistorik devirlerde Alaca-Höyük halkını teşkil eden antropolojik tipler Anadolu'nun diğer yerleşme katlarında tesbit edilen tiplere benzemektedirler. Anadolu'nun ilk halkının dolikosefal-

ler olduğunu ve bunların protohistorik devirlerde Mezopotamya'da olduğu gibi, Anadolu'muzda da farklı iki tip tarafından temsil edildiğini biliyoruz. Bu tiplerden biri kuzey ve kuzey-doğu Afrika tipleriyle melezleşmiş olan Eurafricaine tip, diğeri ince yapılı bildiğimiz Akdeniz tipidir. Brakisefaller Anadolu'ya sonradan gelmiş üstün bir unsur teşkil etmektedirler. Anadolu'da protohistorik devirlerde dolikisefal ve brakisefaller yanı sıra mezosefallerin de bulunması bize daha o devirlerde bir ırk karışması vukua geldiğini göstermektedir.

Yazımızı bitirirken bize 1964 yazında Alaca-Höyük'de çıkarılmış olan iskeletleri inceleme fırsatını veren sayın hâfir Dr. Hamit Z. Koşay'a burada teşekkürlerimizi sunmak isteriz.

B İ B L İ O G R A F Y A

KANSU, Ş. A.: *Etude anthropologique de quelques squelettes d'Alaca-Höyük*. L'Anthropologie, T. 47, No. 1-2, Paris 1937.

KANSU, Ş. A.: *Alaca-Höyük'de bulunan iskeletlerin antropolojik tetkiki*. Belleten, No. 1, 1937.

ŞENYÜREK, M.: *Anadolu Bakır çağı ve Eti sekensesinin kraniolojik tetkiki. A cranio-logical study of the Copper age and Hittite populations of Anatolia*. Belleten, No. 19, 1941.

ŞENYÜREK, M.: *A note on the human skeleton in the Alaca-Höyük Museum*. D.T.C. Fak. Dergisi C. IX, Sayı 1-2, 1951.

KANSU, Ş. A., TUNAKAN, S.: *Türk Tarih Kurumu Alaca-Höyük kazularında (1936-1944) Bakır çağı yerleşme katlarından çıkarılan iskeletlerin antropolojik incelenmesi*. Belleten, No. 36, 1945.

KANSU, Ş. A., TUNAKAN, S.: *Alaca-Höyük 1943-1945 kazularından çıkarılan Kalkolitik, Bakır ve Tunç çağlarına ait halkın antropolojisi*. Belleten, No. 40, 1946.

TABLO 1

Kafa ölçüleri ve endisleri

Ölçüler:	Al. P. No. 1 (♂)	Al. P. No. 2 (♀)
Kafa uzunluğu	19,1	17,9
Kafa genişliği	14,8	14,2
Kafa yüksekliği (Po.-Br.)	13,0	11,5
Alın genişliği	10,6 (?)	9,8
Kafa çevresi	—	51,0 (?)
Endisler:		
Kafa endisi	77,49	79,33
Uzunluk-yükseklik endisi	68,06	64,25
Genişlik-yükseklik endisi	87,83	80,99
Alın endisi	—	69,01

TABLO 2
Alt çene ölçüleri ve endisleri

Ölçüler :	Al. P. No. 1 (♂)		Al. P. No. 2 (♀)
Tam uz. (gonion-menton)	7,3		—
İki condyl arası geniş.	12,2		—
İki gonion arası geniş.	11,4		—
Alt çene kolu yüksek.	6,4		—
Alt çene kolu en dar geniş.	3,4		2,8
Alt çene gövdesi kalınlığı (F. mentale hiz.)	1,3		1,2
Alt çene kolu yüksekliği (F. mentale hiz.)	3,4		3,1
Symphyse yüksekliği	3,7		3,4
Alt çene profil açısı	83°		75°
Alt çene kolu açısı	130°		125°
Endisler :			
Thomson'un çene endisi	59,84		—
Genişlik endisi	93,44		—
Alt çene kolu endisi	53,13		—
Yükseklik-kalınlık endisi	38,24		38,71

TABLO : 3
Clavicula ölçüleri ve endisleri

Ölçüler :	Al. P. No. 1 (♂)		Al. P. No. 2 (♀)	
	Sağ	Sol	Sağ	Sol
En büyük uzunluk	—	16,1	—	14,2
Diafizin orta kısmının çevresi	—	3,6	4,2	3,9
Diafizin vertikal çapı	—	1,0	1,2	1,1
Diafizin sajital çapı	—	1,2	1,2	1,3
Endisler :				
Uzunlu-kalınlık endisi	—	22,35	—	27,60

TABLO : 4
Humerus ölçüleri ve endisleri

Ölçüler :	Al. P. No. 1 (♂)		Al. P. No. 2 (♀)	
	Sağ	Sol	Sağ	Sol
Tam uzunluk	—	—	—	—
Üst epifiz genişliği	—	5,1	—	—
Alt epifiz genişliği	—	—	—	6,2
Diafizin ortada en büyük çapı	—	2,3	—	2,1
Diafizin ortada en küçük çapı	—	1,8	—	1,6
Diafizin en küçük çevresi	—	6,3	—	5,7
Humerus başının genişliği	—	—	—	4,4
Humerus başının vertikal çapı	—	4,8	—	5,0
Endisleri :				
Diafiz endisi	—	77,26	—	76,19

TABLO : 5
Femur ölçüleri ve endisleri

Ölçüler :	Al. P. No. 1 (♂)		Al. P. No. 2 (♀)	
	Sağ	Sol	Sağ	Sol
En büyük uzunluk		48,4	—	45,5
Tabii vaz. uzunluk		48,1	—	45,0
Trochanter-condyl uzunluğu		47,4	—	43,6
Tabii vaz. troch-cond. uzunluğu		46,4	—	42,2
F. başı vertikal çapı		5,2	4,8	4,9
F. başı trans. çapı		5,0	5,0	4,9
F. başı çevresi		15,7	15,0	15,3
Trochanter-altı genişliği		3,7	3,4	3,3
Trochanter-altı ön-arka çapı		2,7	2,4	2,5
Femur gövdesi genişliği		2,9	2,7	2,6
Femur gövdesi ön-arka çapı		3,2	3,0	3,1
Femur gövdesi çevresi		9,5	8,7	8,9
Epicondyl'ler genişliği		8,4	8,0	8,0
Condylus lateralis'in ön-arka çapı		6,6	5,9	6,1
Endisler :				
Platymerie endisi		72,97	70,59	75,76
Kuvet endisi		12,68	—	12,66
Pilastricus endisi		106,67	111,11	119,23
F. başı kuvet endisi		21,20	—	21,77
Uzunluk-kalınlık endisi		19,75	—	19,77

TABLO : 6
Tibia ölçüleri ve endisleri

Ölçüler :	Al. P. No. 1 (♂)		Al. P. No. 2 (♀)	
	Sağ	Sol	Sağ	Sol
Tam uzunluk	41,6	—	—	—
F. nutricum hiz. geniş.	2,8	2,8	2,4	2,2
F. nutricum hiz. ön-arka çap	3,5	3,6	3,5	3,5
Diáfizin en dar çevresi	8,4	8,1	—	—
Üst epifiz genişliği	8,0	8,0	7,6	7,5
Alt epifiz genişliği	5,2	—	—	—
Endisler :				
Cnemicus endisi	80,00	77,78	68,57	62,86
Uzunluk-kalınlık endisi	20,19	—	—	—

TABLO : 7

Alaca - Höyük kazılarında şimdiye kadar çıkarılmış ve incelenmiş olan Kalkolitik, Bakır ve Tunç çağlarına ait iskeletler (kafa endisleri gösterilmiştir)

Çıkarıldığı tarih	Kalkolitik	Bakır	Tunç	İnceleyenler
1935		No. 1-XV (♂) (82. 12) No. 2-XX (♀) (83. 43) No. 3-XVIII (♂)*		Kansu (1937)
1936		No. 9 (♀) (73. 84) No. VII (♀) (79. 31) No. 11 (♂) (75. 63) No. IV (♂) (83. 52)		Şenyürek (1941)
1944		1 kafa (♂) (72. 87)		Kansu-Tunakan (1945)
1943-45	Al. J. M 1 (♂) (78. 01) Al. H. M 11 (♂) (mesokran)	Al. F. No. 1 (♀) (74. 29)	Al. H. M 1 (♂) (dolicho)	Kansu-Tunakan (1946)
1964			Al. P. No. 1 (♂) (77. 49) Al. P. No. 2 (♀) (79. 33)	Tunakan (1965)

* Bu kafa ölçülememiştir.

Not : Bu tablodaki Al. H. MII ve Al. F. No. 1 iskeletleri Ord. Prof. Dr. M. Şenyürek tarafından 1951 yılında tekrar incelenmiştir. Bk. Bibliografya.

INSCRIPTIONS OF ELAEA AND LEBEDUS

G. E. BEAN

I. ELAEA

The existence of the following inscriptions (Nos. 1-5) was brought to my knowledge by İbrahim Gürcan of Kazıkbağları, a hamlet on the site of ancient Elaea in Aeolis.

1. At a house in a field on the site of Elaea, said to have been found on the acropolis hill of the city. When I visited the house in October 1964 the stone had recently been buried under the new season's tobacco crop and was quite inaccessible; for the following text and other details I am therefore indebted to a copy previously taken by İbrahim Gürcan. For a villager's work the copy is unusually good, and the writing is evidently well preserved. I have tacitly corrected the small and obvious errors of the copy; at one point only is it seriously defective. The stone is said to be 0.52 m. broad and 0.26 m. "thick" (ie., probably, high); height of letters 1 cm.

[..... ἀναγράψαι δὲ τὸ]
ψήφισμα τόδε εἰς στήλην λιθίνην τοῦ[ς ἐξε]τα-
στάς [κα]ὶ ἀναθεῖναι εἰς τὸ ἱερόν τῆς Ἀθηνᾶς, <ὅπ>ως
ἂν ᾖ φανερόν ὅτι ὁ δῆμος ὁ Ἐλαϊτῶν τοῖς εὐεργέ-
ταις ἀποδίδωσιν χάριτας <ἀει> ὧν ἂν εὖ πάθῃ·
5 τὸ δὲ ἀνάλωμα τὸ [γ]ενόμενον εἰς τε τὴν ἀναγραφῆ[ν]
τοῦ ψηφίσματος καὶ τὴν ἀνάθεσιν τῆς στήλης δοῦνα[ι]
τὸν ταμίαν ἀπὸ τῶν προσόδων. ἐλέσθαι δὲ καὶ [π]ρε-
ζβευτά<ς> πρὸς Δημόστρατον οἵτινες τό τε ψηφί-
σμα ἀνοίσουσιν καὶ ἀναγγελοῦσι τὴν εὐνοίαν ἣν [ἐ]-
10 χων ὁ δῆμος διατελεῖ πρὸς αὐτόν. πρ[εζβε]υ[τα]ὶ ἡμέ-
θησαν οἱ στρατηγοί.

Tercümesi: "... Bu kararnameyi *exetastai* (Murakipler) mermer bir stel'e yazdıracak ve Athena mabedine dikecekler ki, Elaea halkının görmüş olduğu iyilikler için daima minnettar olduğu aşikâr olsun. Kararnamenin yazılması ve stel'in dikilmesi için lâzım gelen masrafi

tamiai (Veznedarlar) devlet gelirlerinden ödeyeceklerdir. Aynı zamanda, bu kararnameyi Demonstratos'a götürecektir ve halkımızın kendisine karşı olan hüsnüniyetini bildirecek elçiler seçilecektir. Elçi olarak Generaller seçildi."

Line 4. ΧΑΡΙΤΑΣΔΕΩΝ copy.

Lines 7-8. ΡΕΙΣΒΕΥΤΑΙ copy.

Lines 10-11. ΠΡ ΥΙΟΗΣΑΝ copy. The restoration seems inevitable. The copy is naturally not careful to record the exact numbers of missing letters.

In the epigraphy of Elaea this is the first city-decree which can be unequivocally attributed to that city. Its date is evidently Hellenistic; the copy does not allow a closer dating. Ordinary though its content is, it is of some interest as possible evidence for the attribution of certain other inscriptions previously found in the neighbourhood, namely :

a) *SIG*³ 694 = *IGR* IV 1692, originally published by Fabricius in *AM* XXXVIII, P. 37. Found between the site of Elaea and that of Pitane a few miles to the west. The text records the establishment of "friendship and alliance" with Rome, and provides for prayers ἐπι...σωτηρία τοῦ τε ἡμετέρου δήμου καὶ τοῦ Ῥωμαίων καὶ τοῦ κοινῶ τῶν περὶ τὸν καθηγγεμόνα Διόνυσον τεχνιτῶν. The contract for the construction of *pinakes* to record the alliance is to be issued by τοὺς ἐξεταστάς δι' ὧν καθήκει (ἔγδοσιν ποιήσασθαι) and the expense is to be met by the *tamiai* ἀφ' ὧν χειρίζουσιν προσόδων. This inscription was attributed to Elaea (rather than Pitane) by Fabricius, followed in *IGR*; Wilhelm, however, in *Öjh* XVII, 18 suspected that it should be given rather to Pergamum. This latter opinion was adopted by L. Robert (*Et. Anat.* 49, note 3), who observed that the guild of Technitae would be appropriate only at Pergamum, their headquarters.

b) *Inscr. von Pergamon* No. 246 = *OGI* 332, found at Kliseköy (now Zeytindağ), decrees honours and a five-cubit statue to Attalus III in celebration of a military victory, and mentions Zeus Soter and Soter Asclepius, both familiar at Pergamum. The provision of the statue and the rest is entrusted to the *strategi*. Fraenkel, followed by Dittenberger, insisted that this inscription cannot be attributed to

Pergamum, as might seem natural, but must belong to Elaea, because "our city" is distinguished in the text from Pergamum: line 13, *παρεγένετο εἰς Πέργαμον*, but line 26 *ὅταν παραγίνηται εἰς τὴν πόλιν ἡμῶν*, from which it appears that the king has already returned to the capital and is expected to visit Elaea. On the other hand Wilhelm loc. cit. and Robert *Et. Anat.* 66 assign this inscription also to Pergamum, though without detailed argument.

c) *BCH* 1880, 377, No. 5 = *AM* 1899, 202, No. 5, found at a spot near Elaea called Kuça Punar¹, but twice reused, as a boundary stone and as a tombstone. It honours an agonothete of Soter Asclepius, and was attributed to Elaea by the editors, as also by Fraenkel and in *RE* s.v. Asklepios, but to Pergamum by Robert (*Et. Anat.* 66).

d) *Μουσσεῖον* 1875-6, 18, No. 105 (non vidi), found at Kliseköy, mentions *paideutai*, an *archiereus* of the ephebi, and a *stephanephoros*. Robert (*Et. Anat.* 59) assigns it, with great probability, to the gymnasium at Pergamum.

a) and b) are both long and important inscriptions, and it cannot be denied that their general tenor is suggestive rather of the capital Pergamum than of a comparatively small city like Elaea, whose chief importance was as the port and naval station of the Attalids. A point of comparison in our present text is the function assigned to the *exetastai*. According to Aristotle (*Pol.* 1322 b 11) these officials are auditors, charged with inspecting the accounts of other officials, but not themselves having the handling of public money. In the inscriptions, however, of many cities in Asia they are commonly entrusted with the duty of letting out contracts for making and erecting statues, inscribing decrees on stelae, and similar matters; the actual funds are made available by the *tamiai*, who are sometimes said to serve or assist the *exetastai*. In Pergamene decrees no particular officials are ordinarily detailed for this purpose, though in *CIG* 3548 (see *Inscr. von Pergamon* No. 441) the *strategi* assume this function. *Exetastai* seem indeed not to be mentioned in other Pergamene inscriptions. If this argument could be pressed, it would appear that (b) should belong to Pergamum and (a) to Elaea, although on other grounds (b) has no doubt the better chance of being Elaeian. But in fact the argument is as flimsy as it could

¹ Presumably Koca Pınar; it is said to be a little to the NW of Elaea, but is not shown on recent maps.

be; there is no necessity that in the same city the same officials should always be charged with the erection of statues and the like, and in practice it was not so; on the other hand, supervision of the work by the *exetastai* and provision of the money by the *tamiai* is so ordinary as to prove nothing. In short, I fear that our inscription will contribute nothing to the solution of the problem in question.

The ruins of Elaea are scanty in the extreme. Apart from a well-preserved sea-wall now running out into a dreary expanse of mud-flats nothing is standing. The acropolis hill is small and low; if the inscription is rightly reported as having been found on it, we may with some probability suppose the temple of Athena to have stood there.

To the identity of the honorand Demostratus there seems to be no clue. Since envoys are to be sent to him it appears that he is not an Elaeian but a foreigner. For the rest the text is of absolutely normal type.

2. Let into the floor of a porch in the house of Mehmet Demirtaş in the village of Zeytindağ (Muhacir Mahallesi)², marble stele 2.00m. high, 0.56 m. wide, 0.07m. thick. Regular letters 2 cm. high. The stone is broken at the bottom and partially covered by pillars at top and bottom, and the text is obscured in places by a coating of lime. The owner of the house was absent at the time of my visit; the stone was said by other villagers to have been found on the inland (east) side of the road near Kazıkbağları, but this information may not be reliable. Squeeze fig. 1.

ἔδοξεν τοῖς [ἀπὸ τῆς οἰκουμένης ἱερωνίκαις]
καὶ συνστεφάνευται καὶ τοῖς τούτων ἐπι-
στάταις ἐπὶ τοῦ ἐν Νεαπόλει ἀγῶνος ?]
ἐπεὶ Μᾶρκος Ἀλφιδίος Ἐλαίτης?.....]
5 ΔΩΝΗΟΜΙΜΩ [.....]
καὶ ἐπιεικέστατος ἐγένετ[ο π]ρ[ὸς] εὐφύειαν
καὶ φιλοπονίαν ἐπὶ τὸ τελειότατον τῆς ἐν
ἀθλήσει πράξεως ἤλασεν ὡς πλείστους
ἀγῶνας καὶ ἱεροὺς καὶ ἰσακτίους ἐπιδό-
10 ξως κατορθῶσαι καὶ κατὰ πράξιν μηδέ-
ποτε χειρῶν μηδενὸς ἐλεγχθῆναι ἕνα-

² Zeytindağ was formerly Kliseköy.

- γωνιζόμενος τῇ περιόδῳ, καὶ τοὺς
 μὲν ἤδη νενεκηκῶς αὐτῆς, ἀγῶνας, οὓς
 δὲ τὰ μάλιστα ἐλπιζόμενος ὑπὸ τοῦ
 15 βασκάνου δαίμονος μεσολαβηθεὶς
 ἐν τῇ καλλίστῃ ἀκμῇ ἐτελεύτα ἐπὶ τοῦ
 ἐν Νεαπόλει ἀγῶνος, ἥ τε ἐπὶ τῷ ἀνδρὶ
 συμφορὰ οὐ μόνον ἀνειαρὰ πᾶσιν διὰ
 τὴν πρὸς αὐτὸν εὐνοίαν ἐγένετο, ἀλλὰ καὶ
 20 τὰ μέγιστα ἐβλαψεν τοὺς συναθλητὰς
 ἐκκόψασα τὸ κράτιστον ὑπόδειγμα καὶ κα-
 τὰ σωφροσύνην καὶ κατὰ πρᾶξιν· δεδό-
 χθαι τοῖς ἀπὸ τῆς οἰκουμένης ἱερονίκαις
 καὶ στεφανεῖταις καὶ τοῖς τούτων ἐπιστά-
 25 ταις μαρτυρῆσαι πρὸς τὴν πατρίδα διὰ
 ψηφίσματος, πάντων ἐπισημηναμένων,
 τῷ μὲν ἀναξίῳ πρὸ ὥρας τελευτᾶν Μάρ-
 κῳ Ἄλφιδίῳ ἀνδρὶ θαυμασιωτάτῳ τὴν τε
 ἀμείμητον αὐτοῦ σωφροσύνην καὶ ἡμε-
 30 ρότητα ἣν ἐπεδείξατο παρὰ πάντα τὸν τῆς
 ἀθλήσεως χρόνον, ὃν ἔφθη προλαβών, καὶ
 τὴν ἀνυπερβλήτον αὐτοῦ πρᾶξιν, δηλῶσαι
 δὲ καὶ τὴν τῶν συνιερονικῶν εἰς αὐτὸν
 συμπαθίαν, ὅτι εἰς μὲν τὸ κῆδος αὐτο-
 35 κέλευστοι καὶ ὁμοθυμαδὸν ἠθροίσθη-
 σαν, καὶ κοινῇ καὶ ἰδίᾳ τὰ νομιζόμενα εἰς
 τὴν τοιαύτην τιμὴν ἐπιφέροντες καὶ κα-
 τοδυσάμενοι ὡς οἰκεῖον ἅπαντες προέ-
 πεμψαν τὴν τελευταίαν, ὑπὸ δὲ δύο τῶν
 40 καὶ ἐκκομιζόντων αὐτὸν τῶν τότε ἐπιση-
 μοτάτων ἱερονικῶν ἀνήγγειλάν τε στεφα-
 νοῦντες αὐτὸν ἐν τῷ κοινῷ οἱ ἀπὸ τῆς
 οἰκουμένης ἱερονικαὶ χρυσοῖς στεφά-
 νοις καὶ εἰκόσι γραπταῖς ἐν ὄπλοις ἐπιχρύ-
 45 [σ]οις καὶ ἀνδριᾶσιν, οὓς καὶ ἀνασταθῆ-
 [ναι ἐ]πιγραφὴν ἔχοντας ὅτι οἱ ἀπὸ τῆς οἰ-
 [κουμέ]νης ἱερονικαὶ καὶ στεφανεῖται καὶ οἱ
 [τούτω]ν ἐπιστάται ἐτείμησαν Μᾶρκον

- 50 Ἄλφ[ίδιον] τὸν συνιερονίκην μεσολαβη-
 θέντα [ἐν τῇ] κρατίστη ἀκμῇ τῆς ἀθλήσε-
 ως, ἀνδ[ρα] προσηνέστατον πᾶσιν
 καὶ διενηνοχ[ό]τα τῶν καθ' αὐτὸν καὶ πρά-
 ξεως ἔνεκεν [καὶ τ]ῆς περὶ τᾶλλα σωφρο-
 σύνης καὶ κο[σμι]ότητος. μαρτυρῆσαι
 55 δὲ καὶ Μηγ[...]. Ἡρακλείδου τῶι ἐκ παιδὸς
 αὐτοῦ φ[ίλωι ...]BE[....] καὶ ὑπερβάλ-
 λουσιν ἐπιδειχθέντων ἐν παντί και-
 ρῶι τὴν εἰς τὸν [φίλον? εὖν]οιαν vacat

Tercumesi : “Bütün dünyadaki kutsal yarışmalarda zafer ve çelenk kazananlar cemiyeti ve bu cemiyetin reisleri, Napoli'deki yarışmalar vesilesile şu mealde karar verdiler: Madem ki Elaia'lı (?) Marcus Alfidius ... bedenî mükemmellik ve çalışkanlık itibarile üstün olarak atletik melekenin en son derecesine varmıştı, öyle ki pek çok kutsal ve Aktia'ya denk yarışmalarda parlak muvaffakiyetler göstermiş, ve dünyanın en tanınmış yarışmalarında hepsinden başarılı sayılmış, ve bunların bazısını evvelden kazanmış, diğerlerini de kazanması büyük ümitlerle beklenmişti, şimdi ise Napoli'deki yarışmalarda kıskanç ecel perisi tarafından yakalanarak gençliğinin en parlak devresinde ölmüş bulunuyor; ve adamın başına gelen felâket, herkesin kendisine karşı olan hüsnüniyeti dolayısıyla yalnız teessür uyandırmış değil, aynı zamanda hem tevazu hem de maharet bakımından en güzel örneği yok ederek diğer atletlere pek büyük zarar vermiştir; işte bu sebeplerden dolayı adı geçen cemiyet ve reisleri herkesin tasvibile şu kararı verdiler: Vakitsiz ve gayrimüstahak ölümü vesilesile memleketine bir vesika göndererek, takdire şayan Marcus Alfidius'un bütün meslek hayatı boyunca (ki bunda pek çabuk ilerlemişti) göstermiş olduğu emsalsiz tevazu ve nezakete, hem de eşsiz başarılarına şahadet etmek, ve diğer galiplerin tâziyetlerini belirtmek uygun görülmektedir; zira hepsi kendiliklerinden ve seve seve onun cenaze törenine katıldılar, ve hem ferden hem müştereken böyle törenlerde âdet olan yardımlarda bulundular, ve sanki bir akraba imiş gibi kederlenerek ona son yolculuğunda refakat ettiler; hem de cenazeye iştirak eden zamanın en ünlü galiplerinden ikisi vasitasile adı geçen cemiyet genel toplantısında kendisini altın çelenkler, kalkan üzerine resmedilmiş portreler ve heykeller ile taltif ettiğini ilân etti; bunların da şu şekilde

bir kitabe ilâvesile dikilmesine karar verdi: "Bütün dünyadaki kutsal yarışmalarda zafer ve çelenk kazananlar cemiyeti ve bu cemiyetin reisleri, gençliğinin en parlak devresinde ölen, herkese nezaket gösteren, hem atletik üstünlüğü hem de diğer hususlardaki tevazu ve terbiyesi dolayısıyla çağdaşlarından üstün olan meslektaşları Marcus Alfidius'u tebcih ettiler." Aynı zamanda da onun çocukluğundan beri dostu olan Heraklides oğlu Men... 'in arkadaşına karşı her vakit göstermiş olduğu fevkalâde hüsnüniyetin şahadetine karar verdiler."

This interesting document is a decree of the ecumenical synod of victors in the "sacred" and "crown" games in honour of a distinguished athlete who met his end during the celebration of the games at Naples. This association, or club, is well known from epigraphical testimony; it existed from its foundation about the middle of the first century B.C. till its dissolution in the time of Caligula or Claudius³. Its normal title is οἱ ἀπὸ τῆς οἰκουμένης ἱερωνῖκαι καὶ στεφανῖται, as in lines 23-24 and 46-47 of our present text; but this was sometimes abbreviated to οἱ ἀπὸ τῆς οἰκουμένης ἱερωνῖκαι, and once at least⁴ to οἱ ἀπὸ τῆς οἰκουμένης alone. The use of the word συνστεφανῖται, as in our line 2, appears to be unexampled. Unique also (apparently) is the mention of their *epistatai* (line 2, 24 and 47); the club would naturally have its officials, but it is not usually thought necessary to mention them.

Line 3. The restoration seems probable, and fills the space reasonably well. It appears from the sequel that Alfidius was buried with honour at Naples and a meeting of the *hieronikai* held there at which the present decree was passed.

Line 4. M. Alfidius does not seem to be otherwise known. Ἐλαττης is of course uncertain. The ethnic is likely to have been mentioned, but there is no certainty that our inscription belongs to Elaea. As was seen above, it is probable that some of the stones found at Zeytindağ have come from Pergamum, even though Elaea is considerably nearer.

³ F. Poland, *Geschichte d. griech. Vereinswesens* 147 ff; J. Keil, *ÖJh* XIV (1911), Beiblatt 123 ff; L. Robert *Hellenica* VII, 122 - 3, The date of the dissolution is established approximately by the inscription published by L. Moretti *Iscrizioni Agonistiche Greche* No. 65.

⁴ *Inscr. von Magnesia* 149; see Moretti op. cit. p. 163.

Line 5. I give what I seemed to read on the stone, but I can make nothing of it. It cannot be inferred from ΜΙΜΩ that Alfidius was a μιμολόγος or the like; it is abundantly clear that he was an athlete.

Line 6. εὐφύεια, "physical excellence." The word is not in LS9, but is quoted in Lampe *Patristic Greek Lexicon* s.v.

Line 7. φιλοπονία was a quality admired in, and required of athletes, as is seen for example in the strict rules for training at Olympia. Similarly, it was a subject of competition in the gymnasia. In the text it is not clear what is the relation between the two indicatives ἐγένετο and ἤλασεν; apparently ἐγένετο is the verb of some kind of subordinate clause. ὡς=ὥστε, as commonly.

Line 14. "And was confidently expected to win the others in due course," and so acquire the title of περιδονίχης.

Line 15. The manner of Alfidius' death is not recorded. Fatalities during the games were not uncommon in ancient, as in modern, times⁵; they occurred naturally most often in wrestling and boxing. Since ἀμεσολάβητος was a regular epithet for a successful wrestler, it is tempting to suppose that the word μεσολαβηθείς was chosen here because Alfidius was a wrestler—as if death had achieved what his opponents could not; but in fact this figurative use of μεσολαβεῖσθαι is common in the literature as well as the epigraphy of the Roman period, and in itself proves nothing. Indeed, the expression ἐπὶ τοῦ ἐν Νεαπόλει ἀγῶνος does not necessarily imply that Alfidius' death was due to injury received in the stadium; accident or illness are equally possible causes.

Lines 21-22. "By removing him who was their finest example both of modesty and of athletic prowess." So in lines 29-30 and 51-54 Alfidius' modesty, gentleness and kindness are praised beside his achievements as an athlete. Even in the age of fully professionalised athletics, lip-service at least was paid to the gentler virtues; but it would be rash to assume that Alfidius was a genuine amateur.

Lines 27-29. The construction μαρτυρῆσαι πρὸς τὴν πατρίδα Ἀλφιδίῳ τὴν σωφροσύνην is normal, but the structure of the sentence as a whole is irregular. μὲν is answered by δηλώσαι δὲ in line 32, but the infinitives τελευτᾶν and δηλῶσαι do not correspond; μὲν should have stood after μαρτυρῆσαι in line 25. Nor is the expression τῷ ἀναξίῳ πρὸ

⁵ See Moretti op. cit. pp. 73-4.

ώρας τελευτᾶν normal Greek. It appears to be a causal dative, "by reason of his premature and undeserved death," but the qualification of the infinitive by an adjective is most unusual. The text is clearly legible and the general meaning is plain enough, but the phrasing seems not to have been properly thought out.

Line 31. ὄν ἔφθη προλαβών, an unusual expression. It cannot, I think, refer to the untimely end to his professional career, "which he cut short too soon", which is not a proper meaning of προλαβεῖν. The sense is rather "in which he was quick to get ahead", with reference to his outstanding achievements at an early age; he was, as it were, ahead of schedule throughout his career.

Lines 39ff. "And by the agency of two of the most distinguished *hieronikai* of the time, who were among those that attended the funeral, they crowned him by proclamation" etc. τε is apparently answered by καί in line 44, but again the structure of the sentence is irregular. στεφανοῦντες εἰκόσι γραπταῖς is not a proper expression, and a zeugma must be supposed; "crowning him with golden crowns and (honouring him) with painted portraits on shields and with statues".

Line 52. "Preeminent among his contemporaries".

Lines 54-58. The document ends, rather surprisingly, with a second testimonial to a childhood friend of Alfidius, apparently for his faithful loyalty in friendship⁶. Certainly no other merits were recorded, for the inscription ends with line 58; but some regard was paid to such schoolday friendships; see below No. 7.

3. At the same house in Zeytindağ, beside No. 2, a marble block 0.81m. high, 1.44m. wide, 0.08m. thick, broken at the top right corner. The inscription is close to the top edge of the stone, in apicated letters 3 to 3.5 cm. high.

ἡ βουλὴ καὶ ὁ δῆμος
Δεῖβον Καίσαρα

ἡ βουλὴ κα[ὶ ὁ δῆμος]
Λεῖβιαν Σε[βαστήν]

Tercumesi : (a) "Senato ve Halk tanrılaştırılmış Kaiser'in (heykelini diktiler)."

(b) "Senato ve Halk Livia Augusta'nın (heykelini diktiler)."

The stone appears to have formed part of the face of a monument carrying two or more statues. One of these is that of Livia; the other

⁶ At least, I hardly know what other word than φίλον can be restored in line 58.

would naturally be that of her husband Augustus, but the designation of the deified Augustus as *Divus Caesar* alone is unusual. In *BCH XI* (1887), 403 = *IGR IV 1155* we have *ιερατεύσαντα τὰ πρὸς τὸν θεὸν Κάισαρα εὐσεβῶς*, which has been taken to refer to Julius Caesar. Here too *Δεῖβος Καῖσαρ* might be Caesar rather than Augustus, if we suppose a third statue, on the right, of Augustus himself. In this case our stone would carry just half of the whole inscription.

4. Said to have been found to the north of the acropolis hill, not far from the main road, now in the house of Ibrahim Gürcan at Kazıkbağları, top left corner of a funeral stele, now 0.30m. high, 0.20m. wide, 0.07m. thick. Inscription near the top in letters from 10 to 21 mm. high. Late Hellenistic date. Photograph fig. 2.

Ἄπολλόδ[ωρος or -οτος]
Βαιχίου

Tercumesi : "Baikhios oğlu Apollodotos (veya Apollodoros)."

Of the third letter in line 2 only the lower portion remains visible. Other letters than *iota* are no doubt possible, e.g. *upsilon* or perhaps *rho*, but none gives a known name, whereas *Μικαλίων Βαιχίου* occurs on an unpublished tombstone in the museum at Sinope (fig. 3). *Βααχίου* is not a possible reading on either stone.

5. At the same house with No. 4, and of the same reported provenience, a funeral stele 0.62 m. high, 0.32m. wide, 0.06m. thick. Inscription, of Roman date, towards the bottom in letters 15-20 mm. high. Photograph fig. 4.

Εὐνίκη Νικομάχου,
Παρμενίοντος δὲ γυνή,
χαῖρε

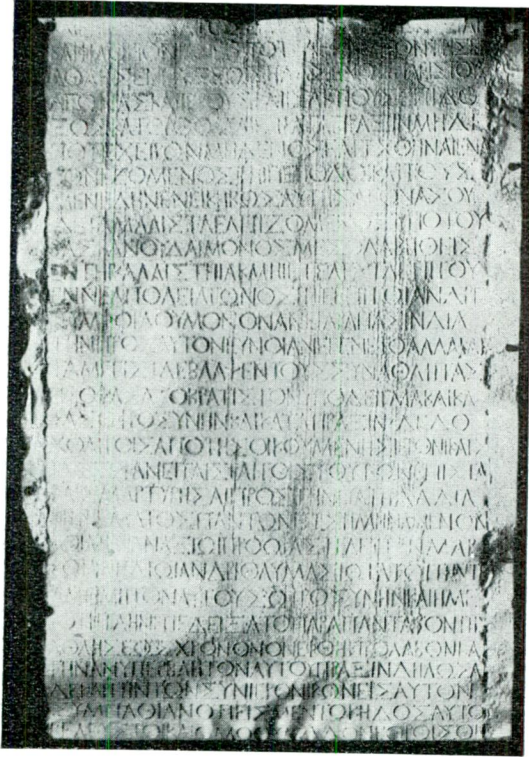
Tercumesi : "Parmenion'un zevcesi, Nikomakhos'un kızı Eunike, elveda!"

The genitive of *Παρμενίων* is normally *Παρμενίωνος*.

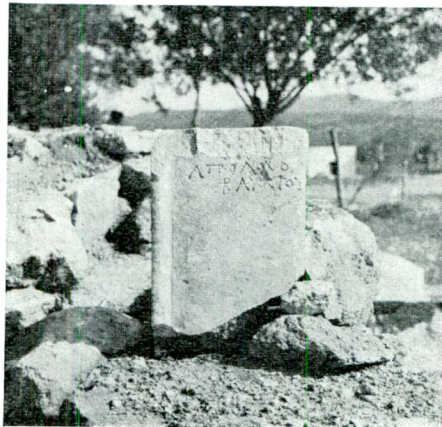
It appears likely that the necropolis of Elaea lay outside the city wall on the north side, in the region where Nos. 4 and 5 are said to have been found.

II. LEBEDUS.

The following inscriptions were copied by me on the occasion of a casual visit to the site of Lebedus at Ürkmez in 1964.

Inscription No. 2

Inscription No. 4

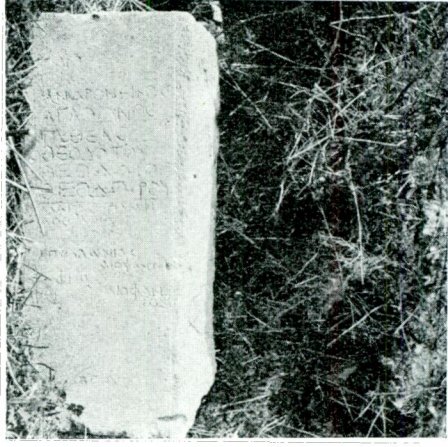
G. E. Bean

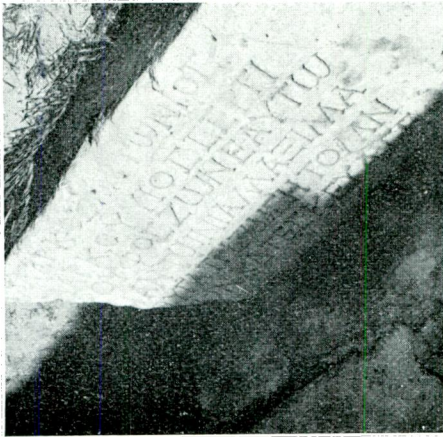
Tombstone in the Museum at Sinop

Inscription No. 5

Inscription No. 7

Inscription No. 8

6. Dug up in 1964 and now lying close to the road on the north side, a block of granite 1. 10.m. high, 0.53m. wide, 0.50m. thick. Letters roughly cut, of varying sizes. In the conditions prevailing at the time an effective photograph was not possible.

	Νικίας
	Νικίου
	Θ[ε]οτίμου
	τοῦ Θεοτίμου
5	Εἰκαδί[ου] Νικίο[υ]
	τόπο[ς]
	Εἰκαδίου τοῦ
	Μηνᾶ δις τοῦ Π. . . .
	τόπος
10	Ἄντιόχου
	το[ῦ] Ἱεροκλέους
	ΚΑ
	Μηνᾶς
	Ἄνταῖος
15	Δημᾶς
	Γ' τ.

7. Dug up in 1962 and now lying in a hole in the ground between the isthmus and the road, a granite block 1.25m. high, 0.50m. wide, 0.51m. thick, inscribed on front and back in letters of variable quality and size. Photograph (front) fig. 5.

(a) Front :

	ἐλασιθέτου
	Μηνίχου τὸ δ'
	Ἄνδρόνεικος
	Ἀγάθωνος
	Πυθέας
	Θεοδότου
	Θεόδωρος
	Θεοδώρου
	Μάγνος Πάμφι-
10	λος φίλοι
	Π Νικίας

(b) Back.:

	φίλοι
	Εἰκάδιος
	Ἄντιόχος
	φίλοι
	Ζήνων
	ΦΜ Τ Ο
	Δ Η Μ vacat
	Ν vacat

Τ ΤΑΜ νίκη
 Ἀπολλώνιος
 Διοφάντου
 15 φιλί- Μητρᾶς
 α Δίωφαν-
 τος
 Ἀρτεμί[δ]ωρος
 Μητρᾶς
 20 Ἀγαθοκλέους

6. (Kitabe, bir takım lise talebelerine mahsus yerleri kaydetmektedir).

7. (Kitabe, bir takım lise talebelerinin mükâfat ve dostluklarını kaydetmektedir.)

As the stone was lying, (b) was difficult to copy; if it could be lifted from the hole more might probably be made out. Lines 5-8 of (a) are in a frame.

These two blocks evidently once belonged to the walls of a gymnasium. They carry three types of inscription, all of which are familiar in ancient gymnasia, namely *τόπος*, *νίκη* and *φιλία* inscriptions. Of the first class the best-known example is no doubt that in the lower gymnasium at Priene, where more than 700 places are reserved in this way on a single wall⁷.

The *νίκη* inscriptions are equally familiar, and record victories or prizes won not only in athletics, but in the various competitions normally held in gymnasia, both in military exercises and in good conduct (*εὐεξία*, *εὐταξία*, *φιλοπονία* etc.); see *SIG*³ 1060-1.

Records of friendships are also common, e. g. at Priene (*Inscr. von Priene* 313, Nos. 725-730), at Pergamum (*Inscr. von Pergamon* 562), and often in the ephebic lists at Athens⁸. The records are sometimes of *φίλοι* merely, sometimes with an epithet, e.g. *φίλοι γοργοί*, sometimes coupled with other terms, e. g. *φίλοι καὶ συστάται*, *φίλοι καὶ συμβιωῖται*, *φίλοι γοργοί καὶ συνέφηβοι* etc.⁹ These friendships evidently received at least semi-official recognition, for the lists were inscribed with the

⁷ *Inscr. von Priene* No. 313.

⁸ See especially *IG* II² 1968 - 1992 and elsewhere.

⁹ On the epithet *γοργός* see Robert *Hellenica* I, 128.

approval, if not by order, of the authorities. See above, No. 2, lines 55ff.

Of some interest is the mention of the *elaiothetes* in 7 (a), line 1. The expression ἐλαιοθέτου Μηνίχου τὸ δ' is clearly a dating formula, for which in a gymnasium the name of the gymnasiarch would naturally be used¹⁰. But in fact ἐλαιοθέτης here denotes the gymnasiarch. Especially in the Roman period, the function of the gymnasiarch was often reduced merely to paying for the large quantities of olive-oil needed in the gymnasium, as for example in the numerous cases where a woman held the office; this was particularly frequent in the gymnasia of the *neoi*, young men of upwards of nineteen years of age, who would naturally need less supervision than the boys. There is accordingly some probability that our present inscription comes from a gymnasium of the *neoi*.¹¹

8. At the threshold of house No. 18 A in the village of Ürkmez, a marble block broken on the left, 0.46m. high, 1.24m. wide, 0.28m. thick. Letters 35 to 50 mm. high. Photograph fig. 6.

Μάρκος Ἀντωνίος
 Μάρκου υἱὸς Σεργία
 Ῥοῦφος ζῶν ἑαυτῶ
 5 [κ]αὶ Ἀντωνία Μαξίμα
 [τῆ] θυγατρὶ ζώσῃ τὸ μν-
 [ημ]εῖον κατεσκευάσαε

In line 2, the final *alpha* seemed to be faintly visible on the stone.

Tercumesi : "Sergia *tribus*'una mensup, Marcus oğlu Marcus Antonius Rufus hayatta iken bu mezarı kendisi ve hayatta olan kızı Antonia Maxima için yaptı."

¹⁰ BSA L (1955), 101, No. 11 is a dedication by the gymnasiarch ὑπογυμνασιαρχοῦντος τοῦ δεῖνος.

¹¹ C. A. Forbes, *Neoi* p. 13 debates whether Lebedus should be included among the cities which had an association of *neoi*. The evidence previously adduced was an inscription of Teos (*IGR* IV, 1579): Ἀμβειβεια χρηστὴ χαῖρε. ὁ δῆμος Τηλίων. ὁ δῆμος ὁ Λεβεδίων. οἱ νέοι. ὁ δῆμος Κλαζομενίων. οἱ Ῥωμαῖοι. "The order of grouping surely seems to signify that these *neoi* belonged to Lebedos". I should have thought, on the contrary, that the *neoi*, like the Ῥωμαῖοι, were surely these established at Teos, and that this evidence should be rejected. Perhaps the present inscription will take its place.

KABAKÇI VAK'ASINA DAİR BİR MEKTUP

Ord. Prof. İSMAİL HAKKI UZUNÇARŞILI

Kabakçı Mustafa vak'asıyle bunun neticesinde Sultan III. Selim ricalinin katli ve *Nizam-ı Cedid*'in ilgasına dair 10 Rebiulâhır 1222 (17 Haziran 1807) tarihli şayâmı dikkat bir mektup gördüm¹. Bu mektup (*râcî bi-lûtfih-i ilâhî Mustafa*) mührünü havi olup Mustafa isminde biri tarafından yazılarak taşraya gönderilmiş ve galib ihtimale göre vezir valilerden birine, Halep valisi esbak Sadr-ı âzam Yusuf Ziya Paşa'ya, onun kapı kethüdası tarafından yazılmıştır. Bu mektupta tarihlerde olmayan bazı fazla malumat bulunması sebebiyle hâdise hakkındaki malumatı tamamlamağa medar olur diye suretini aynen yazıyorum. Fotoğrafisi de konmuştur.

Devletlû, İnâyetlû, Merhametlû velîni'met-i bî-minnetim
Efendim Hazretleri

Devlet ü ikbâl-i ebedî ve saâdet-i iclâl-i sermedî ile sağ olsun. Bin ikiyüz yirmi iki senesi rebûlevvelinin on yedinci günü (25 Mayıs 1807) zuhûr eden hâdise-i uzmânın mebdei, *Karadeniz* boğazında vâki' kaleler neferâtı, Nizâm-ı Cedîd neferâtına mülhak olması irâde-i hümayun olup Haseki-i hâssadan Halil Ağa nâm kimesne, Nizâm-ı Cedîd neferâtı olmak şöyle dursun Pâdişah-ı âlem efendimizin murâd-ı hümayûnı, şapka giydirmek olsa sizlere şapka giydirir idim deyû zebânını dırâz edip nâ-becâ hareketi esnâsında mezbûr Halil ağa'yı pâre pâre ettikleri akabinde ricâl-i devlet-i aliyyeden Boğaz'da, Selim Sâbit Efendi ve reis-i sâbık İngiliz Mahmud Efendi ve Seyyid Mehmed Efendi gibi zevât-ı kirâm nezaret üzere Boğaz'da ikamet üzere olup Seyyid Mehmed Efendi olduğu konağa gelmişler, iki, üç gün evvel aşağı (İstanbul) gitmiş olup andan Mahmud Efendi olduğu konağa gelmişler dört çifte bir kayık ile Mahmud Efendi firâr edip verâsından varup kayıktan çıkarıp anı dahi pâre pâre ettiler; Selim Sâbit Efendi'yi istishâb edip üç defa yeniçeri efendisi olup Nizâm-ı Cedîd takımından değildir deyû konağına ta-

¹ Başvekâlet Arşivi, Askerî vesikalar (Cevdet tasnifi), numara 50601.

raflarından adam koyup ecânibden gelür olur ise def' etsinler deyû himâyelerinde mahmî oldu.

Saat be-saat neferât-ı mezbûr üç beş bin olacak iken ferdâsı salı günü bir perîşanlık gelüp bir takımı orduy-ı hümâyun tarafına firâr ve bir takımı âsitâneye gideriz deyû *Büyükköz* (Beykoz) tarafına gelip hâsılı üçer, beşer yüz olarak üç beş takım olup âsitâne tarafından hocalar zuhûr edip yevm-i çarşamba asâkir-i mezbûre takviyet verip *Tophaneyeye* doğru geceden gelip Tophane neferâtını kendulere ilhâk ve kazgan-ı tophaneyi maan ahz ve *kapan-ı dakikten* ale's-sabâh mavnalar ile mürûr ve doğru *At meydanı*'na varup esnay-ı râhda bir kimesneden bir pâre ahz etmeyip ve nisâ tâifesine ve delikanlıya bakmayıp yeniçeri olup Müslüman olan gelsin bizim işimiz şer'andır deyû Şeyhulislâm Efendi'yi ve kazaskerleri matlûp etmelerini talim etmişler.

Yevm-i mezbûrda akşam ezânına karîp kaymakam paşa ve sekbanbaşı ağa *çardag*'a gelip, sâbık sekbanbaşılardan bir kaç ağa ve serturnâiden kabili bir kaç ağa ve seğirdim aşçılarından on beş, yirmi aşçı usta beli sîm çaprastlı ve yirmi, otuz karakullukçu ve söz sâhibi beş, on oda bekçisi kayıklara rükûb ve *Beşiktaş'a* irsâl asâkir-i mezbûre önünü alıp bir haber anladırılmak matlûp olduğunu mûmâileyhim agavât ve aşçılara ifâde birle irsâl etmeleri ile gecelik ile *Beşiktaş'a* varup yarım saat sonra bir takım geçip buyurun deyû çağırduklarında iltifât etmeyip *Tophane*'ye doğru geçip gitmişler, bâdehu takım takım geçtiklerinde hiç bir takımı iltifât etmeyip verâlarından serkerdelerden bir takım gelip onları dahi çağırduklarında ağalar ve ustalar *Tophane*'ye varmadıkça müzâkeresi olmaz diyerek umumen *Tophane*'ye varup topçuların kazganlarını çıkardup maan topçular ile küllî asâkir olup ta'lîm olunduğu vech üzere mavnalar ile *kapan-ı dakikten* (Unkapanından) mürûr, doğru *At meydanı*'na tecemmu' edip yeniçeri kazganlarını çıkarıp meğer *Saraçhane* kazganı meydana varmadıkça cülûs olmaz imiş diyerek *Saraçhane* kazganlarını meydana getirip cebehânenin kazganlarını dahi getirtmede olsunlar; Ricâl ve kibârımız *Paşakapısı*'na [Bâbîâli'ye] cem' olup şeyhulislâm Efendi [Topal Ataullah Efendi] hazretlerini, Sultan Selim Hazretleri çarşamba gününden üç kere Enderûn-ı hümâyûna dâvet edip gidemem deyu cevâp verdikte Enderûna gelmez isen bâri lalama (sadâret kaymakamı) gidesin deyû emr-i hümâyûnuna imtisâlen ulemâ efendilerden, kazaskerlerden maada pâyesi olanları ve ma'zûl kazaskerleri maan alup *Paşakapısı*'na geldikten sonra Şeyhulislâm Efendi hazretlerini Sultan

Selim Hazretleri Enderûna dâvet edip fakat kenduleri gidip bâdehu avdetle kapıya geldikte “şevketlû efendimiz tarafından me'zûnum, Nizâm-ı Cedîde lânet etti ve bundan sonra Nizâm-ı Cedîd ismini yâd eden kimesneye dahi lânet olsun deyû buyurdular ve kışlalarını dahi kaldırayım deyû nutuk buyurdular meydanda olan asakir yerlerine gitsinler deyû ricâ ederler”

Deyû efendi-i müşârünileyh tahrîk-i zebân buyurup sadr-ı Rum ve Anadolu maan Ağakapısına gelip Sekbanbaşı ağaya dahi takrir ettikte meydanda olan serkerdeler işbu madde fetvâ isterler ve hüccet-i şer'iyye matlûp ederler dedikte fetva emînine adam gitsin ve vekayi' kâtibine dahi adam gitsin deyû emir buyurdularında fetvâ emîni ve vekaya (vekayi') kâtibi gelip merâm üzere hüccet ve fetvâ tahrîr olunup karakulak götürüp bâlâsına hat keşîde ettirip meydana irsâl olundukta Şeyhulislâm Efendi'yi ve kazaskerleri meydana isterler ve on iki adam isterler bir kıta defter gönderip [Bu isimleri havi defteri âsilerin gizlice eline veren kaymakam Köse Musa Paşa idi] ol defteri karakulak Şevketlû Efendimize götürüp nazar buyurdukta işbu defteri lalama götür, işbu defterde mastûr olanları meydana göndersinler deyû nutk-ı hümâyun oldukta Bostancıbaşı Şakir Bey'in kellesini Şevketlû Efendimiz meydana göndersinler deyû kapıya irsâl ve münâdîler çarşılarda (*Şevketlû Efendimiz Nizâm-ı Cedîde lânet etti*) deyû nidâ etmede ve Kaymakam paşa (Köse Musa Paşa), rikâb kethüdâsı Duhân gümrüğü emini Memiş Efendi'yi ve reis-i rikâb Sâfi [Vasfi] Efendi'yi kapıda [Bâbıâli'de] hamâm camekânında başlarını kestirip leğen derûnuna vaz' ve meydana irsâl, bâdehû Darbhâne emini [Ebûbekir Efendi] kapıya gelip Kum meydanında boynu vurulup re'sini meydana irsâl olundukta, Kara meydan ricâli Şeyhulislâm Efendi'yi ve kazaskerleri matlûp ettiklerinde sekbanbaşı Şeyhulislâm Efendi ve kazaskerler meydana vardıkta meydanda olan tekkeye nâzır yetmiş beş cemâatin odasına misâfir verdiler, bâdehu, biz kesilmiş baş istemiyoruz deyû sekbân başıya hitâp etmişler. İbrahim kethüdâ (Sadâret Kethüdâsı İbrahim Nesim Efendi) kayığa binip *Karamürsel* tarafına firar etmek için *Yenikapı*'dan taşra çıkar iken kavuğu çıkarıp başına şal sardığından iskele hamalları, İbrahim Kethüdâ firâr ediyor deyû hüccüm etmeleri ile Güllabi-oğlu dülgere kalfası hânesi kapısı açık olduğundan içeri girmişken çıkarıp darbederek hakaret ile hayyen meydana getirip kapıyı içeru girdikte kılıç üşürüp

parçaladılar ve Bolu voyvodası Hacı Ahmed-oğlu'nun kapı ket-hüdâsı diyerek bir adamı dahi hayyen getirüp anı dahi paraladılar. Ve Hacı İbrahim Efendi [Bahriye Nâzırı] dahi tersânedan iki çifte bir kara kayığa binip *Yemiş iskelesine* doğru gidip ol taraftan kayığı çevirdüb *Ayansaray* iskelesine doğru geldiğini teccüss etmişler, bâdehu kaybetmişler. Ferdâsı gün yevm-i cuma yalısında bulup Paşakapısı'na götürüp ma'hûdlardan otuz kırk müsellâh haşerât gelip ahz ve Sultan Bayezid'e *Yemeniciler* pîşgâhına kadar piyâde olarak hakaret ile götürüp

Bundan böyle gidecek hâlim yoktur her ne edecek iseniz edin dedikte pâre pâre edip eczâsından bir şey malûm olmayacak rütbe telef ettiler; hayf ol kadar devlet ve servete efendim 11. R. 222

Râcî bi-lûtfih-i ilâhî
Mustafa

Bundan sonra bu mektup kâğıdının kenarlarında sonradan görmüş ve duymuş olduğu olaylara dâir mütemmim malumat vardır ve şunlardır :

Yevm-i cuma (21 Rebiulevvel (29 Mayıs 1807) ale's-sabâh kapı tarafından bir tezkire tahrîr ve Enderûn-ı hümayunda Dârüssâade ağasına vermişler, ol dahi Silâhdâr ağaya, Silâhdâr ağa tekrar Dârüssâade ağasına, birbirlerine teklif ederler iken Sultan Selim Efendimiz görüp suâl buyurup tezkire Silâhdâr ağa yedinde imiş, yed-i hümayunlarına verdiği dem hareket buyurup doğru efendiler oldukları mahalle varup Sultan Mustafa Efendimizi kendü çıkarıp, evvelâ kendüsi biât edip taşraya haber irsâl, taşradan Kaymakam Paşa ve Şeyhulislâm Efendi ve sairleri Alay köşkü altından mürûr ve meydanda mevcûd olan asâkir maan mürûr edip Sultan Mustafa Efendimiz Alay köşkünden seyrederek imiş. Ol esnâda mâbeynci Kör Ahmed Bey'i tutmuşlar götürürler iken haşerât-ı mezkûr Soğukçeşme'nin önünde pârelediler; bâdehu Bâb-ı hümayundan Enderûna duhûl ve taht-ı hümayunda biât olunup Sultan Ahmed'e selâmlık olacak iken vakit mürûr edecek deyu *Ayasofya*'da selâmlık oldu. Üç gün işbu asâkir misâfirim deyû Sultan Mustafa Efendimiz nutuk buyurup vâkıa üç gün meydanda misâfir oldular. Yevm-i cuma akşama karîp sır kâtibi efendi Ahmed Bey kendü aşçıbaşısı hânesinde bulunup damdan firâr bâdehu kendüyi damdan aşağı atıp asâkir kılıç uşürüp

fakat başını kesip meydana götürdüler; ferdâsı günü ayağına ip takıp Şehzâdebaşı'nda gezdirdiler, bâdehu *Topkapı*'ya götürüp defnetmişler. Kaptan nâibi Abdüllâtif Efendi'yi katle bedel nefyetteler deyû zebânzed olup Sultan Mustafa Efendimizin kahvecibaşısı Duhân gümrüğü emâneti ile çırağ ve ikinci kahveci başısı yazıcı olmuştur. Gurre-i Rebîulâhır yevm-i pazar Vâlîde Sultân-ı aliyyetü's-şân Ayşe Sineperver Hazretleri alay ile *Sarây-ı cedîd*'i teşrîf buyurdular efendim.

Yine derkenarda :

Şamlı Râgıb Efendi rikâb kethüdâsı iken üç tuğ ve ile çırağ olup Konya vâlisi olup vak'a günü *Üsküdar*'da olup iki üç gün mürûrunda hareket edip Gekbûze (Gebze)'ye varır iken, tuğ, sancağı merfû' *Kütahya* kal'esine kalebend oldu.

Nizâm-ı Cedîd ref' olunduğundan Bahriye nezâreti kelâmı kalkıp Çelebi Efendi [Mustafa Reşid Efendi] Tersâne emîni oldu. Bu kadar ricâl ayak altında kalıp Çelebi Efendi'nin ikbâline hâlel gelmedi. *Nizâm-ı Cedîd* defterdârı Ahmed Bey defterde mastûr olup firâr edenlerden olmağla başçuhadar hânesinde muhtefî iken ocaklıya düşüp bir sâhib-i nüfûz oda bekçisi, Kaleli neferâtı serkerdelerini ricâcı edip ihtifâ ettiği hânedan mâhût oda bekçisiyle beş, on neferât gelip çıkarıp eski odalarda yüzüncü cemâatin odasında bir iki saat meks edip kahve nûş edemeyip perîşân-hâl ol mahalden hareket yeni odalara götürüp elli altı cemâatin odasına misafir ve sekbânbaşı vâsitasıyla ricâ olunup affolunup hânesinde ikamet edip haylı akçeden çıktı deyû rivâyet ederler; gâyet korkmuştur, eğer sağ kalır ise çok iştir.

Şehr-i mezkûrun (Rebîulâhır 5 = 12 Haziran 1807) beşinci pençüşenbih (perşembe) günü ² (Sultan Mustafa) kılıç kuşandı; bir alay oldu ki vasf olunmaz; cülûs bahşîşi ordu taşrada iken olmaz imiş; zirâ Sultan Hâmid ve Sultan Selim vermemişti derler; lâkin anlar vefât etti derler, işbu sarâhaten cülûstur derler; kal'e neferâtına iki yüz kese bahşîş verdi, sair odalara bin kuruş; ortasına göre sekiz yüz kuruş, dahi ziyâde dahi noksan olarak verilmiştir; bu surette cülûs olarak bahşîş verilecek değil gibidir; Sultan Osman ve Sultan Mustafa cülûslarında köçek ve eşkinciye yirmi beş kuruş ve mütekaide on iki buçuk kuruş cülûs bahşîsi verildi ve Sultan Osman (üçüncü) köçek

² Takvim hesabıyla Rebiulâhır'ın beşi Cumaya rastlar, ayın dördü Perşembedir. Ayı görme hesabı üzere beş olmuştur.

ve eşkinici esamesine birer akçe cülûs terakkîsi verdi. Sultan Mustafa (üçüncü) cülûs bahşîsi verip terakkî vermedi; bu def'a dahi bu suret ile verilecek değil gibi; bâri bir kıst ulûfe verir inşaallahü Teâlâ.

Orduy-ı hümâyûn havâdisi suâl buyurulur ise yeniçeri ordusu ayağı tozu ile *Silistre*'den *Karalaş*'a geçip vezir ordusu *Silistre*'de kalıp üç beş gün sonra kul kethüdâsını ağa edip karşuya irsâl ettiklerinde yeniçeri takımı biz ağamızdan hoşnûd ve râziyız deyû gelen kul kethüdâsını kurşuna tutup kaçırdıklarında beri tarafa geçip vezir (vezir-i âzam İbrahim Paşa) üzerine hücum ettiklerinde vezir gedüklülerinden bir kaç kişi telef olup vezir firâr ve kethüdâ ve sâiri perişan, Osman Efendi (Moralı Nişancı) ve Reis (büyük Ârif) Efendi'den gayri kimesne kalmayıp yeniçeri, ağay-ı sâbıkı yine ağa nasbetmişler. Haşerât takımı gerek veziri ve sâirini kılıç üşürüp paralyacak iken yeniçeri ağası önlerine sedd ü bend olup oğullar, yeni pâdişâhtır, ismimiz zorbalığa çıkar, görelim âsitânedен mühr-i hümâyûn kime gelür; andan sonra matlûbumuzu arzederiz diyerek def'-i meclis etmişler, lâkin İsmail Paşa'yı, Sultan Selim'in hâlini hazırlıyan Nizâm-ı Cedîd düşmanı esbâk sadr-ı âzâmı matlûp ederler imiş; Orduy-ı hümâyûnda kaymakam şimdilik Bekir Paşa. İşbu haber vürûdunda Şeyhulislâm konağında müşâvere olup İsmail Paşa güyâ âsitâneye gelip orduy-ı hümâyûndan tarafa gidecek imiş en sahh ve en kizb. *Görelim mevlâ neyer neyer ise güzel eyler efendim.*

Vâlîde kethüdâsından Yusuf Ağa suâl buyurulur (ise) haccı, Şam işi edip avdet ettiğinde *İznikmide* [İzmit] gelip ağırlığını ve başkadınıını der-i aliyyeye irsâl; Rebûlâhırın dördüncü günü yevm-i çarşamba ale's-sabâh hânesini defterdar mühürleyip yalılarını dahi tahrîr için başbakıkulı ağa gidip mühürledi; kendisini *Bursa*'ya nefyettiler; konak ve yalılar mühürlendikte ser-i maktû'ı dahi geldi deyû tevâtür ettiler hattâ Geyve âyânı Bekir ağa başını kesti deyû zebân-zed olup sonradan tahkîk ettiğimiz *Bursa*'ya menfidir dediler; hattâ kaymakam buyurmuşlar ki ağamız gelir ke'l-evvel işlerimiz anın re'yi ile rü'yet olunur derler, olmaz inşaallahü Teâlâ.

BASRA'DA İHVÂN-EL-SAFÂ MUAMMASI VE
BUNUN X. YÜZYILDA HALİFELE
DEVLETİNİN SOSYAL TARİHİ
BAKIMINDAN MÂNÂSİ*

Prof. Dr. ARMAND ABEL
(Brüksel ve Gand)

Sizlere bugün, Arapça adlarıyla “İhvân-el-Safâ” olarak tanınan, ‘Samimi Kardeşler’den bahsetmek istiyorum. Fakat ilkin, ‘Samimî Kardeşler’in (İhvân el Safâ) kim olduklarını belirtmek gerekir. Bir gün, onlardan bahsetmeye başladığımda, dinleyicilerimden biri, İslâm’da dinî hayat üzerine bana şunu sormuştu : “Bu İhvân dedikleriniz mistik midirler, yoksa bir cemiyet mi kurmuşlardır?” Cevap şüpheye mahal bırakmaz. Onlar ne mistiktirler, ne de bir cemiyetin üyeleri, felsefî bir anlayışı temsil eden bir toplulukturlar. Bu topluluktan bugün bize ancak, Müslüman Hind bölgelerinin bazılarında canlı literatür olarak yaşayan bir tek büyük eser kalmıştır. Bu, her biri 3550 sayfalık iki cilt halinde önemli bir eserdir. İlk defa bu eseri Kal-kûta’da temin edebildim. Eser, canlı bir karakteri muhafaza ettiğine tanık olan taş baskısı, ve Hind’ce kenar notlarıyla popüler bir metin halindeydi.

17. yüzyıldan kalma çok güzel bir el yazmasını ilk aydınlığa çıkaran, ünlü Fransız orientalisti, Sylvestre de Sacy’dir. Kendisi eserin kısmî bir tercüme ve tefsirini yaptı, bir kısmını yayınladı ve onu, Collège de France’daki öğretiminden biri haline getirdi. Sylvestre de Sacy, Fransız ihtilâlinin evlâtlarındandı. Eserdeki hürriyet ve esaretten kurtulma fikirlerinden ötürü, onu meydana çıkarmaktan daha da büyük bir haz duydu.

Eserin kısımlarından birinin başlangıcında şu cümleyi bulmuştu : “.Böylece muhterem kardeşlerimiz, şuna karar verdiler: Onların her şehirden sadece kendilerinin bilecekleri ve toplanabilecekleri gizli

* 19 Kasım 1963’te Türk Tarih kurumunda verilmiş olan konferansın Türkçeye çevirisidir.

bir yerleri olacaktır.” Diğer taraftan, onlarda, hürriyet fikrine dayanan bir felsefî cemiyet ruhunu buldu. Kendisi mason olduğundan, Samimî Kardeşlerin, X. yüzyılda, bir nevî mason cemiyeti kurdukları sonucuna vardı.

Talebesi Barbier de Meynard, İhvân’ın mektuplarının nefis bir baskısını çıkararak Zeki Paşa’ya yazdığı meşhur bir mektupta aynı görüşü destekledi. Zeki Paşa da bunu kitabının başında yayınladı. Özellikle şöyle diyordu: “Onlar (Yani Samimî Kardeşler), faaliyetini Basra locasının bağrında geliştiren felsefî bir cemiyet kurmuşlardır.” Bu kanaat, bir takım düzeltmeleri gerektirir. Samimi Kardeşler, bir mason cemiyetinden hem daha fazla, hem daha az bir topluluk idiler. Onlar müslüman dünyasında tek ve eşsiz bir olayı temsil ederler. Ve biz, konferansımızı, bu problemin aydınlatılmasına hasredeceğiz.

Gizli bilimden bahsettiğim zaman, bütün bilimlerin, dinî düşüncenin bir meyvası olduğu zamanların gizli bilimini kastediyorum. Öyle bir zaman ki, Yunan düşüncesinin de en büyük kısmı, bir sırdı: IX. yüzyılda filozof El-Kindî meseleleri arıtmayı denemişti. Matema-tiğe, kozmografi’ye, ve Aristoteles okulundan kalan tabiat meselelerine de çok ümit bağlanmıştı.

Fakat yüzyılın hemen sonundan itibaren felsefe ve teoloji, tekrar üstünlüklerini elde etmişlerdi. X. yüzyıl gerçekten Fârâbî’nin ve şanlı yıllarında İbn Sina’nın eserlerini görecekti. Fakat aynı zamanda El Aş’ar’ın ve dinî müfritliğin yüzyılıydı. Bu, Yunanın felsefî mirasına karşı İslâmiyetin hazırlandığı ve Gazalî ile en yüksek noktasına eren bir tepki olmuştur.

Basra’lı Samimî Kardeşler’in ortaya çıktığı ve eserlerinin yazıldığı düşünüldüğü devre, şüphesiz, bu devredir. İhvân el Safâ’da gerçekten, felsefî fikirler alanında olduğu kadar siyasî emeller alanında da çağın en önemli yönelimlerinin çoğu bulunur.

Samimî Kardeşler’in kitabı hakikî bir ansiklopedi teşkil eder demistik. Eserde, bilginin pozitif prensiplerinden, ideal ahlâkî hayatın tasvirine kadar, çeşitli konuları alan 52 konuşma bulunur. Müslüman dünyasının, Yunan bilim ve hikmetinden gelen sonsuz hazineyi, korkak bir sevinçle keşfettiği bir çağdayız. O halde, Samimî Kardeşler’in ansiklopedisinin başına, aritmetik, tabiat ve sayıların nitelikleri üzerine bölümler konmuş olmasında şaşılacak hiçbir şey yoktur.

Sayılar, tabiatın ve fizik dünyanın yapısının en iyi ve tamamen açıklanabildiği bir alan gibi gözükürlerdi ve hâlâ da böyledir. Sayı-

ların tabii serisi, onların nitelikleri, sayıların bu tabii serisinde görülen devri oranlar, serinin asal sayılar tarafından kesilmesi, devri kesir problemleri ve ortak ölçülmez (incommensurable) sayılar, düşünen zihinlere bazen, belirli bir mutlak'ın bilgisinin zevk ve ümidini sunardı. Bu mutlakın arkasında, dünyanın oluşunu ve varlıklar arasındaki orantıyı izah edecek tek bir formül bulunabileceğine inanan ve yeni Pitagoras'çıların vârisleri olan X. yüzyıl düşünürleri vardı.

Bu çağın, aynı zamanda tabii uyumların çok yüksek olduğu hermetik (gizilci) geleneğin mirasçısı olduğunu unutmamalıyım. Diğer taraftan bu kaygı, eserin devamında, yazar -yahut yazarlar- kendini geometrik oranlar üzerinde uzun bir açıklamaya terkedince görülmektedir. X. yüzyılda aritmetik hâlâ, Arşimed'in formülüne uygun olarak, bilimlerin en matematiksel olanıydı. Fakat geometri, bilimlerin en çok ilerlemiş ve aynı zamanda en felsefi olanı olarak kalmaktaydı. Dizilerin düzgün olarak artmasının incelenmesi, uzunluklardan, yüzeylerden hacımlara geçiş, göksel kürelerin uyumunun harmonik bir dizi ile yorumlanması, düşünürler için daima bir hayranlık kaynağıydı. Ve eser, İskenderiye - Yunan felsefesinin tam geleneği içinde bir evren kuramı ile devam etmektedir. Bu inceleme önce kürelerin sıralanışını tasvir eder, gezegen hareketlerinin oranlarını formüllendirir, buradan mevsimlerin izahına ve gezegen hareketlerinin burçlar düzlemi üzerindeki izdüşümlerine geçer. Sonra hemen, bir Yeni Pitagoras'çının yapacağı gibi, tasvirî kozmografiyi bırakarak nefsin âlem ile münasebetinin izahına geçer, gezegen ruhları hierarşisinin etüdünü yapar ve, tabiatıyla, uzun zaman Yeni Pitagoras'çı kozmolojinin dünyayı görüş tarzını canlandırmaktaki cephelerinden ve belki de en önemlilerinden biri olarak, aynı zamanda, evrenin birliği ile bu evrenin üyelerinin birbirleri üzerindeki karşılıklı etkilerini tey'id ettiği iddiasıyla bir astroloji teorisine ulaşır. Gezegenleri yöneten ruhlar -ki aşkın kişilerin ruhlarıdır- bu öğretilde yukarıya bakılınca yaratılmış âlemle ilk nedeni bir uyuma sokan yüce soyutlamalarla, aşağıya bakılınca değişken şartlarda meydana getirilmiş kişilerin yüce benzeyişleri ile sabit bir münasebette idiler.

Makrokosmos ile mikrokosmos arasındaki bu uyum, o çağ için cihan olaylarına bir izah ve cevap idi. İnsanoğlu kendini bu çocuksu izah ihtiyacının sıkıntısından kurtarmak için pek çok yüzyıl harcadı. Ve ben, zamanımız filozoflarının bile, evrensel yorumlarımızın

yetersizliğinin, sınırlı araçlarımızın bir sonucu olduğunu kabul etme zorunluğunu anlamış olduklarından emin değilim.

Samimî Kardeşler, bütün diğerleri gibi, tevekkülün sükûnetindeki huzurda uykuya dalmadıkları zaman, hayatta, kendilerini âlemin birliği içinde bulmak ihtiyacını duyarlardı. Ve ansiklopedileri, gezegenlerin ve yıldızların niteliklerini, onların aracılığı ile, yıldızların ve gezegenlerin koruyucuları olan aşkın ruhların bizim ay-altı âlemimiz ve sâkinleri üzerinde nasıl etkide bulduklarını uzun uzun açıklar. Burada astrolojinin kâhinlik karakterini reddedip, onun gizli ve "sırta agâh kılıcı" bir bilim olduğu üzerinde duran dikkate değer bir bölüm bulunur.

Coğrafya, Bizans-Roma'sının ve İskenderiye'lilerin geniş tecrübelerinin mirasını, Arapların kendi ihtiyaçlarına uydurup uyguladıkları bir bilimdir. Bu bilim, iklimlerin ve onların insan için elverişli olan ve olmayan karakterlerinin tasvirinde ve gezegen etkileri teorisinin uygulanması için dikkate değer bir vesile olmuştur.

İhvân'da, Ebu'l-Ma'ser'in ve Yunanlı seleflerinin eserlerine uyularak, astrolojiye başvurmanın hangi bakımdan fizik âlemin yorumlanışında kolay bir yardım kaynağı teşkil ettiğini anlamayı mümkün kılan, hakikî bir tasvirî astrolojik coğrafya incelemesi buluyoruz. Astrolojik coğrafya, determinist bir düşünceden geliyordu. Astronomideki koordinatların, yeryüzü yapısının, başlıca rüzgârların, tarihin yıkımlarının etkilerini gördüğümüz yerlerde, ortaçağ astrologu, daha uzağa gider ve bunların nedenselliklerine, aşkın menşeli bir açıklama verirdi. Bu kozmolojik ve ontolojik aşkınlık, eschatologique (son erekler bilimine değgin) olmayıp, bir teodise'nin çıkış kaynağıdır. İşte İhvân'ın temel fikirleri burada kendini gösterir. Nedenler tabiidirler, nesnelere onlar için iki'ci (dualiste) sistemini evrence kabul ettirdiği alternatif'lerin (almaşların) çıkış kaynağıdır. Bu alternatif'ler arasında, birinci sırada, tarihin devrî karakteri gelir. Bu, yine X. yüzyılda, halkın çoğunun : hristiyanların, yahudilerin ve İran'lıların, içinde intikam isteği duydukları ve egemenliklerine dönüş ümid ettikleri Arab imparatorluğunda ayrıca canlı olan önemli bir konuydu. Bu konuda sık sık tasvir edilmiş olan geniş ve apokaliptik bir literatür de bulunmaktadır.

Samimî Kardeşler "conformiste" değillerdir. Onları iyi tetkik etmiş olan Dieterici, Duncan B. Mc Donald ve De Boer, onlarda İsmâilî muhalefetin uzuvlarını gördüler. Bence bu Basra'lı tüccarlar,

her türlü menşeden gelen ve insan dünyasına ait çok şekilli tecrübelerle sahip kimselerin beraber bulunduğu bir sosyal sınıfa uygun, senkretist bir felsefeyi geliştiren kültürlü insanlardı. Ve X. yüzyılda ilk olarak, ancak hali vakti yerinde tüccarlar üzerinde uygulanan soygun sayesinde prensler yaşayabiliyorlardı. Onun için, plüralizmin belirtilerinden biri, müstebit ve zalim devlete karşı duyulan nefretti. Bundan, imparatorlukların ardarda gelmesini ve yükselişlerinin arkasından düşüşlerini zaruri gören bir doktrine doğru bir adım vardı. Bu adım samimilik ve imanla atılmıştır.

İran'lılar ve Bizans'lılar gibi, Samimî Kardeşler de baskılı durumun sonunu, yeni zamanların şafağını, neş'eli yarınları bekliyorlardı. Eserleri buna bir tanıktır. Bu pekinliği nasıl elde ettiler? Onlarda kendilerini buna götürebilmiş olan bir çok yönelimler vardır. Bütün Akdeniz kıyıları ahali gibi onlar da imparatorlukların birbirini takip edişinin doğrudan doğruya tecrübesine sahiptirler. Devamlı aktüelliklerinden dolayı, 'yaşayan harabeler' diyebileceğimiz harabelerle kaplı, başka başka insanların yerleşmeye geldikleri bu topraklar üzerinde kiralıkların ve hanedanların birbirini takip ettiği fikri, kendini bizzat kabul ettiren bir fikirdir. Fakat daha basit olarak, bir mythos'a da çıkılabilir: Bilhassa daima yenilenen bir kurtarıcı mythos'una, ki İran'lılar, Arab hâkimiyetinin başlangıcında, Sâsânî kralının saklanmış olarak bekleyiş durumunda dünyanın doğu sınırlarında bulunan bir şehirde oturduğunu ve oradan adalet saltanatını tekrar kurmak ve baskı durumuna son vermek için dönüp geleceğini anlatarak bu mythos'u canlı tutuyorlar. Bizzat Araplarda, tahttan indirilmiş hükümdarları birbiri arkasına savunan partiler, bir mehdiler masalı icad etmişlerdi ve meşhur bir apokalips'te aynı zamanda Emevîlerin intikamcısı bir Süryânî mehdinin, Ayşe'nin oğlu bir mehdinin, Ali'nin ve Al-Hanefiye'nin oğlu bir mehdinin zikri geçer. Üstelik de kitap, hristiyanlıktan ilham aldığı için, Bizans İmparatorunun döneceğinden ve ahret biliminde, klasik olan zamanların sonunda İsa'nın döneceğinden bahseder. Bu mümkün kaynaklara, düalist düşüncelerin bir yenilenmesi yahut bir kalıntısı daha eklenebilir ki, bütün bunların sebab-i vücudu, dünyanın sonuna varan tekâmülü anlatmaktır. O zaman adalet, aydınlık, düzen ve iyilik; baskının, karanlığın, karışıklığın ve kötülüğün hüküm sürdüğü maddî dünyaya galip gelecektir. Esasen, görünüşe göre, düşünsel dünyanın eylemini ve bunun kuralı olan, düşüncelerin ilerleyen sınıf-

lamasını tasvir eden Samimî Kardeşler, bunda, gayeciliğin temel fikrini bulmuşlardır. Ve dikkate değer bir parçada, eşyaya bakmak ve onu izah etmek metodu üzerinde anlaşılan insanların en iyilerinin, hakîmlerin, bilginlerin oynadıkları müjdecî rolünü tebarüz ettiriyorlar.

Yönetimli ve sistematik uzun bir tafsilât, bu olumlamayı (tasdik) izler. Ve onlardaki 'kardeşlik kuralı' adını verebileceğim şey, burada görülebilir. Bu kuralın yanında, kitapları, dünya-üstü evreni, insanı pekinliğin biricik konusu olabilen yüce hakikatlerin sevgisine götürmek üzere, insan ruhuyla uyum haline koyma konusunda dikkate değer düşünceler de ortaya koyar. Çünkü Samimî Kardeşler ansiklopedisinin büyük bir kısmı, onların devrine ait bilginin positif verilerine hasredilmiş ise, -ve bu kitabın en az ilginçliğinin bu olmadığını göreceğiz- derlemenin ilk kısmı açıklamalı öğütler ihtiva eder ve yazarlarının düşüncesine dair dikkate değer ışıklar verir. Hakîm, düşüncesini bilimlerle meşgûl olmakla olduğu kadar sanat ile de geliştirecektir. Müzik ve şarkı, işitmeye ait algının araçsız ve moral karakterinden ötürü, ruhun en gizli melekelerinin mümâresesi için en elverişli sanatlardandır. Şarkıda seslerin karışımı, hakîmlerin etkili işbirliğinin kaynağı olan gerçek inanç birliğinde esas düşüncelerin düzenine bir nevi hazırlık demektir. Kitabın yazarı, insan müdrikesine küreler müziğinin nasıl ulaştığını açıklamıyor. Gerçekte bu müzik, yetkin hakîmlerde olduğu gibi, aynı zamanda hikmete istekli olanların davranışlarında, karakterlerinde ve tasarımlarında esrarengiz yollarından etki yapar. Öyle görünüyor ki, herşeyden önce, Pitagoras'çılıktan doğan pek çok Yunan okullarında olduğu gibi, Samimî Kardeşler için de, insan ruhunu, duygusal hallerin ifadesi demek olan müzik paralel sezgilere hazırlayıcılık yapacaktır. Zaten arkadan gelen hazırlayıcı gelişme, aynı düşünceler düzleminde görünür. Pek 'Yeni Pitagorasçı' olan kitap, ruhun şartlanmasında ve karakterin düzeltilmesinde sayılar ve geometri biliminin rolünü de dikkatle incelemektedir. Burada retorik ve şiirden farklı olarak, tutkuları geliştirmeyen alıştırmalar söz konusudur.

Fakat diğer yandan, matematikle meşgûl olmanın müride verdiği uyumlara alışkanlık, zihni bizzat bu uyum içine yerleştirir ve onda bu yorumun gerçek varlığını geliştirir. Burada "Yunaniyye"nin mânevi mirasçılarının bu büyük zihinsel kaygısına yeniden geliyoruz. İslâm dünyası içinde zihne hitab eden, ona kendini zorla kabul ettiren siyasal düzenlerin, düzenli serilerin sezgisel, aktüel ve gerçek kavramını

kazanmak gerektir. Evreni sürekli geometrik bir eser olarak kavrayan ilk varlık gibi hakîm, bu evren sisteminin araçsız kavrayışına zihnini açık bulundurmak için, bizatîhî bu bilgileri kendinde geliştirmelidir.

Şüphesiz burada, herşeyden çok, eleştirici ve aydınlatıcı bir felsefenin ve şüphesiz, Yeni Pitagoras'çılıkta olduğu gibi, bir ahlâkî disiplinin, üstadlar ve doğru ve derin görüşlü insanlar yetiştirmeye elverişli bir düşünce tarzı hazırlığının eşliğinde bulunuyoruz. Bu sonuç ancak, bizzat kendi kendisi üzerinde uzun bir çalışma ve murakabadan sonra elde edilebildiğinden, burada XI. yüzyılda Sûfiliğin ve İsmaililiğin bazı biçimlerinin, yeniden ortaya atacakları sistemden bir taslağı söz konusu olduğu düşünülebilir. Bununla beraber, Samimî Kardeşlerin bu cinsten bir hiyerarşi tanıdıkları ya da ansiklopedilerinde bundan bahsettikleri görülmüyor.

Ayrıca da bilimsel zihniyet onların amaçlarıdır. Şüphesiz onların bundan anladıkları, bizim anladığımız değildir. Bizim için bilimsel zihniyet, özellikle maddî dünya üzerinde egemenliği ve bilginin ilerlemesini hedef tutar. Buna erişmenin iki aracı bize göre, -daha sonra bağlantılı ve yaygın hükümlere de sokmaya çalıştığımız- eşyanın deneyle tanınması ve bu deneyin matematikle formülleştirilmesidir. Diyalektik düşünce, modern bilimde sadece çalışma hipotezlerini formüllendirmeye yarar. X. yüzyılda bu, böyle değildi. Tabii nedenlerin organizasyonu denemesine dayanan tabiat bilimi ve felsefe, diyalektik ispat, kıyasa ve analogik muhakemeye dayanırdı. Deney mevcut değildi. O zaman deney denen şey, eşyanın betimsel (tasvirî) bilgisi, yani bir ampirismdi. Bilgin keşif için, bir takım şartları sun'î olarak meydana koymazdı. Bazen onları tahayyül ederdi. Ve orta terim etrafında teşkil ettiği kıyaslar onu tatmin ederse, sistemini orada kurardı.

Bir misal olmak üzere, İbn ül Heysem'in optik teorisi, ışığın alınmasında elverişlilik kavramını kullanır. Deneysel olarak saçma bir terim olan bu kavram, onun eşyayı takdim ediş şekliyle uyumaktadır. Böylece, ayın üzerinde görülen lekelerin sebebinin açıkladığı zaman söz bakımından kullanılabilir bir sistem kurar. Bu sistem, birkaç yüzyıl sonra aynı problem, ay yüzünün tabiatı üzerinde çalışma hipotezleri kurulmasını mümkün kılan yansıma eksen kavramına dayanılarak, ilmi bir şekilde formüllendirildiği zaman, kullanışlı olmamıştır.

Diğer taraftan Samimî Kardeşler, bilimsel çalışmada önceden münakaşanın zorunluluğunu da unutmadılar. Ve kitaplarına, bilimlerle meşgul olma ile bunun gayeleri hakkında bir bölüm koydular. Bu genel bir metodolojidir ki, arka plânında büyük çabaların yankısı bulunur. Bu çabalar çok kere kelimelerin esiri olan, bu yüzden de başarıdan çok ümitsizliğe sürüklenen, Yunan filozoflarının tercümeçi ve yorumcularının ümitleri ile zenginleşmiştir. İmam el Gazalî'nin ve İbn Sina'nın otobiyografileri bu bakımdan oldukça açıklayıcıdır: Okulla ilişkilerini kesip, kendi yollarını dâhîce kendileri keşfeden bir El Fârâbî'nin, bir İbn Tufeyl'in durumları istisna teşkil eden olaylardır.

Esasen, Basra'lı Samimî Kardeşler filozof değildiler. Onlar etkili bir şekilde düşünmek isteyen ve hakkında bize bilgi vermedikleri bir gayenin peşine düşen kimselerdi. Ve bu zihniyettedir ki aralarından ansiklopedilerini yazma işini yükledikleri kimse -yahut kimseler- bilimin kendisinden söz ettikten sonra, insanın iki türlü faaliyete : salt ruha, bir de bu dünyanın işlerine duyduğu ilgiyi psikoloji açısından meşrulaştırmışlardır.

Arada, bilgiyi edinip onu bir temâşâ konusu kılan insan ile, bilgiyi kazanıp onu hareketlerine intikal ettiren insanın halini uzun uzun incelediler. Samimi Kardeşler saf temaşacı değildiler. Bizim için buna delil, birçok bölümde belki de Ksenophanes'ten ilham alan Plutarhos'un misaline uyarak sistematik ve ciddî olarak, pratik sanatlarla meşgul olmanın -her teorik düşünce gibi- hem düşünceye, hem zekâyaya ihtiyaç gösterdiğini ispat etmeleridir.

Samimî Kardeşler X. yüzyılda hilâfeti kasıp kavurmuş olan felâketlerden siyaset bakımından etkilenmiş huzursuz bir dünyada yaşıyorlardı. Zenç'lerin isyanlarının, Karmat'ların vahşiliklerinin hatırlarda canlı yaşadığı Basra'da, bu büyük ticaret merkezinde yaşayan bu iyiliksever insanlar, insanın yaşama şartlarının çalışma ile düzelmesi ve şüphesiz kendi mânevî yükselişleri için çabalıyorlardı. Devletleri bu dünyanın devleti idi. Ve pratik bilimler üzerine tafsîlât, birdenbire, tarihsel ve psikolojik materyalizm olarak vasıflandırmak elden gelmeyen bir tahlille: insanda zenginlik isteği ve mülkiyet eğilimi üzerine bir tahlille sonuçlanınca, insan Michel Sedaine'in "Le Philosophe sans le Savoir" (Filozof olduğunu bilmeyen filozof)' undan bir parçayı okuduğunu sanıyor ve 18. yüzyıl Fransa'sındaki filozof burjuva sınıfını düşünüyor.

Bu burjuva ve liberal filosof, insanlardaki mizac ve yönelim türülükleri ve bu pluralisme'in nedenlerindeki ayrılıklar ve nefretler üzerinde zevkle durmaktadır. Belki şöyle demekten haz duyardı: "Bir dünya yapmak için herşey gereklidir. Ve bu dünyada hiç kimse -peygamber dahi olsa- tek cepheli bir karakter ve mizaca sahip değildir. Sadece hakîm olan tamamıyla mükemmeldir." Çünkü o, eşyanın ve dünyanın hakikatlerini bilir. Önce tabiata asla zarar vermeyerek, sonra ona uygun davranarak hareketlerini bunlara ayarlar ve ilerler.

Stoa'cı düşüncenin uzak bir yankısı olarak, bu parça okunmaya ve üzerinde düşünölmeye değer. Çünkü burada, öncekinde olduğu gibi, Yunan düşüncesinin tam bir kavranışının işareti bulunmaktadır. Kitabın, keskin bir eleştirim ruhu ve hellenistik geleneğine uygun olarak mizaç ve karakteri tanımlayan bu bölümünde, tarihî bir determinizm bulunmakta, ve analizi, inançları eğitimin bir sonucu olarak alan bir teori ile daha da zenginleştirmektedir. Kitabın bütün sağlam ve beklenmedik taraflarını anlatmakla bitmez.

İhvân ansiklopedisinin ahlâkî ve psikolojik kısımlarının her sahifesindeki güçlölüğe, cesarete ve hemen hemen her bölümü karakterlendiren beklenmedikliğe şaşılır. Besbellidir ki, ansiklopedinin yazarı için söz konusu olan -her geçen günün bilgi ve iman konusundaki gelenekleri pekiştirdiği bir dünyada- okuruna ve kardeşine, yakini ve gözüpek düşüncelere, kararlı hareketlere yönelten rahatlığı vermektir. Kendilerine bütün davranışlarının ve inançlarının ölüm korkusu ile nasıl belirlendiği gösterilen ve yaşama arzularını ancak eylemde tatmin eden insanlar, Samimî Kardeşler denen filosoflar cemiyetinin hakikaten aktif âzaları olabilirler mi? Dünyaya karşı ilgisiz olduğu için ölümü isteyenin de, ölüm korkusundan ötürü tesadüfün oraya buraya attığının da başından hiç iyi bir şey geçmez. Kişiyi ürkütmeğe değil, bilgi yoluna sokmak lâzımdır. Vakit vakit İhvân-el-Safâ'nın konuşmalarında, yazarın ince ihtiyatı önünde, Descartes ve onun korkutan formülü düşünölüyor. "Maskeli olarak yürüyorum!".

Fakat her yüzyıldan çok, X. yüzyıl dünyasında duygu ve düşünceleri gizlemek bir sanat ve bir ilk savunma idi. Âdî insanlar 'ketman'ı icad ettiler. Filozoflarımız eğitirdiler ve teklif ettikleri hakikatler, basmakalıp fikirlerin zorla kabul ettirdiği kösteklemelerden kurtarılmış düşüncenin gelişmesine doğru ilk adımlardı. Onlar kendi kritiklerini yaptılar. Fakat aynı zamanda etraflarındakileri ve sır meydana çıkınca hasımları olacak kimseleri ihtirasla tenkid ettiler.

Uzun giriş bölümünde, bütün bir din psikolojisi, dindar kişilerin tavırları, dindar kişilerin -ki onları ancak aynı dinden olunca hemcins kabul ederler- diğer kimseler karşısında düşünüş ve davranış tarzları bulunur. Ve bu, İhvân-el-Safâ ansiklopedisinin yazarı için, evrensellik duygusuyla olan ilişkisine işaret için yeni bir vesiledir. Büyük giriş kısmı (303. sahifedeyiz) yüksek yetenekler ve, çalışkan ve düşünceli kişilerin ulaşmayı ümid edebilecekleri hikmet ve huzur üzerine uzun bir gelişme ile son bulur. Söylemiş olduklarımız, bu büyük kitabın muhtevasının ancak bir kısmını kapsar. Çünkü biz burada bir ansiklopedi karşındayız.

Şimdi Arap dünyasının, Yunan ve İskenderiye düşüncesinden aldığı bilimlerin tetkikine geçen bütün bölümleri zikretmek gerekir. Bütün ortaçağ boyunca müslümanlarda olduğu gibi hıristiyanlarda, Akdeniz çevresinin büyük rüyası olan mantık, bu bilimler bilimi, düşüncenin sağlamlığı, bilhassa felsefe ve ispat alanında doğru ve pekin usavurmalara erişme sanatı ile ilintileri bakımından incelenmiştir. Eserde aynı zamanda çeşitli bilimler hakkında zengin açıklamalar bulunur. Yazar bize, bu bilimler, ruhunu diyalektiğin teşkil ettiği felsefenin eti ve kemiğidir, diyor. Bize Basra'lı Samimî Kardeşlerin bu dünyada bir erekleri olduğu söylenmektedir. Bu erek eylem ereği idi. Buna ulaşmak için münakaşaya ve ikna etmeye muktedir olmak gerekiyordu. Ansiklopedileri buna hizmet edecekti.

Onların davranışının bir taslağı, belki, Bâtını'lerin müminleri etkilemelerini, bilimleri ve ispatları ile, kendilerine çekmek amacıyla onların zihnini karıştırmalarını tasvir eden Gazalî'de bulunur. Bununla birlikte, İhvân'ın bu gizli erek problemi açıkta kalmaktadır. Bunu ancak hipotez olarak bileceğiz. Fakat zayıflamış yankıları bugün Hindistan, Pakistan ve Afrika'da duyulan eserlerinden canlı kalan, onların önce kendilerini aydınlatmak, hemcinslerini eğitmek, hakikati aramak ve dürüstlükle, inançla ve kalplerinin bütün samimiyeti ile düşünmektir.

Bilgin (mütebahhir), onların eserinde. zamanın ortak bilgisinin, dürüst ve hür bir lâiklik bilgisinin envanterini görecektir Onların çabalarında, büyük devrim çağlarına işaret eden yüksek ümit anlarından birini, zekâyâ bağlanan ümidi görmekte belki Sylvestre de Sacy tamamen haksız değildir. Fakat devrim, bu sefer de randevuya gelmedi.

Türkçeye çeviren : NUSRET HIZIR

XVI. YÜZYILDA TAŞRALI BİR TÜRK * EFENDİSİNİN EVİ

L. FEKETE

Macarcadan Çeviren : SADRETTİN KARATAY

Ona taşralı deyişim, uzun süre başkentten uzak, sınır boyu bir bölgenin merkezinde, özellikle Budin'de yaşamış ve Budin'de ömrünü tamamlamış olmasından, efendi deyişim de öldüğü vakitte kendisine efendi, çelevi, adıyla saniyle Ali Çelebi denmesindedir.

Çelebi sözcüğü rütbeyi andıran bir deyim olarak XV. yüzyıl başlarında, özellikle sultan Bayezit'in oğullarına, yani Osmanlı hanedanı şehzadelerine verilen bir ünvanı. Fakat bu söz Macaristan'a ulaşınca, yani bir buçuk yüzyıl sonrasına kadar eski anlamından çok şey kaybetmişti. XVI. yüzyıl ortasında taşra bölge defterdarının, onun memurunun, hattâ Türk tacirinin adı yanında da geçmekteydi; okumuş, kâtip kişilere denirdi ve o kişinin her halde pek yüksek mevki sahibi olmasına da lüzum yoktu, Ali adıyla bir arada duyulması da nadir değildi. Örneğin 1543'te Bursa'da ölen şair ve mütercim Vasi Alisi'nin halk dilindeki adı Ali Çelebi olduğu gibi, 1550 yılı civarında Budin defterdarı olan birinin adı da Ali Çelebi idi. Bununla birlikte, aynı zamanda Ali Çelebi adını taşıyan çağdaş iki kişiyi birbirinden ayırt edici sıfatlar kullanılmış olduğunu tahmin edebiliriz, çünkü öyle olmasa -hele resmî teşekküller içerisinde- birtakım karışıklıklara yol açardı.

Bizim, evinin içine göz atmak istediğimiz Ali Çelebi 1587 yılı sonlarında vefat etmiş olup adı, ölümünden önceki yirmi yıl boyunca, elimizde bulunan az sayıdaki yazılarda da sık sık geçmektedir.

Onun adına ilkin 1569'da bir tereke defterinde rastlıyoruz. Bu yıl içinde Budin'de Hacı Ahmet adında Şamlı bir tacir ölmüş ve terekesi için resmî bir defter tanzim olunmuştu. Bu defterin son maddesinde, eskiden İstanbul'da otururken halen Budin'de kasaplık eden

* Macar Akademisi Dil ve Edebiyat bilimleri Bölümünün 18 Mayıs 1959 tarihli toplantısındaki konferans.

ve bu arada ölen Hacı Ahmet'ten daha önce ödünç olarak aldığı parayı (3150 akçeyi) ödemiş olduğu kaydedilmektedir.¹

Bu tarihten dört yıl sonra, 1573'te, Ali Çelebi Budin gümrüğü yevmiye defterinde, bir kere 300, bir seferinde de 150 forintluk mal geçirmiş bir rençber, yani Türk taciri olarak görülmektedir.²

Altı yedi yıl sonra, 1579 ve 1580'de, timar sahibi ve para işleriyle ilgili bir vazifenin emini (emin-i tezkerahâ-i timârhâ) olarak Budin'de bulunmaktadır ve bu sıfatla devlet hazinesine resmî paralar yatırmaktadır³ (Bu hususa dikkatimi çeken sözü geçen işe dair muhasebe defterini yayınlamış olan KALDY-NAGY-GYULA çekmiştir).

"Ali Çelebi efendi" 1581'de Budin kadısı ve bölge tahrircisi (vilâyet muharriri) olarak Peşte nahiyesinde birtakım vergi bakayası tahsil etmiştir.⁴

1587'de timar arazilerine dair kütükte, sonradan konulmuş bir kayıta adına rastlamaktayız. Bu kayıta "Ali Çelebi'nin hesabı bununla kapanmıştır" denilmektedir.⁵ Bu kütük timar arazileriyle ilgili bazı hususları sancaklara göre gruplandırarak vermekte ve Budin sancağından sonra gelen iki bölümde Esztergom ve Fehérvár sancaklarıyla ilgili kayıtlarda yer yer, tarihleriyle birlikte yukarıki metne uygun şekilde "Ali Çelebi'nin hesabı bununla kapanmıştır" notlarına rastlanmaktadır.

Bu tarihten bir ay sonra, 1588 yılı ocak ayının 15'inde Ali Çelebinin adını, bu defa kendi terekesine dair hazırlanmış resmî defterin başlığında son defa olarak okumaktayız.⁶ Bu defterde ona zaim "orta büyüklükte arazi sahibi" denilmektedir ki, bu ünvan orduda

¹ Viyana Nat. - Bibl., teki Türkçe defter denilen bir yazma. Gustav Flügel: arabischen, persischen und türkischen Handschriften der k. - k. Hofbibliothek zu Wien, Wien 1865, No. 1403'te kısaca tanıtmaktadır. Bu listenin de, altındaki notların da mikrofilmli Macar Devlet Arşivi mikrofilm koleksiyonunda, fotoğraf kopyası felsefe bölümü Türkçe enstitüsünde mevcuttur.

² G. Flügel No. 1356. Bu muhturanın yayım işi ele alınmıştır.

³ Leipzig, şehir kitaplığı (Stadtische Bibliothek), Türkçe yazmalar, No. 360.

⁴ Ay.

⁵ G. Flügel No. 1389.

⁶ G. Flügel, No. 1401. Başlık şöyledir: Defter-i muhallefat-i merhum Ali Çelebi, an zuama el-müteveffa der Budin el-vaqi fi 15 Safer sene 996. - Budin'de ölen ziamet sahibi Ali Çelebi'nin tereke defteridir. 15 Safer 996 (15 Ocak 1588).

hizmeti görülenlere verilen bir imtiyaz olduğu gibi, ilerigelen Türk maliye memurları için de bir geçim yolu idi.

Osmanlı toplum şartları alanındaki bilgilerimiz o kadar dağınık belirsiz ve Türklerin Macaristan'daki hâkimiyetlerinin ilk devresinde bazı Türk şahsiyetlerinin kariyerleri öylesine gelişigüzedir ki, vazife ve durumlarda her iki, üç yılda bir meydana gelen değişiklikleri, örneğin İstanbul'dan gelme, Budin'de kasap, Budin kadısı ve vergi memuru, arazi sahibi, muhasabeci vb. gibi durumları ayırmamızın gerekli olup olmadığını tâyinde güçlükle karşılaşmaktayız. Ya da, Budin'de maliye hizmetinde 18 yıl zarfında sadece bir tek Ali Çelebi'nin çalışmış olduğunu farzetmeğe hakkımız var mıdır? Ele aldığımız şahıs hakkında şüpheye düşmeksizin buna evet diyebilir miyiz, yani saydığımız çeşitli görevlerde adı geçen Ali Çelebi'nin aynı kişi olduğunu söyleyebilir, buna dayanarak da Ali Çelebi'nin hal tercümesini şöylece özetleyebilir miyiz: Ali Çelebi İstanbul'dan çıkmış ve Kanuni Süleyman'ın fütuhâtı sırasında, 1569 yılından az önceleri Budin'e gelmiş olmalıdır, çünkü bu yıl içinde adı geçen yerlerde "evvelce İstanbul halkından" diye kaydedilmektedir. Budin Türk eyaletinde bu sıralarda Türk devlet teşkilâtının ilk onyıllarında yarı memleketin bütün varlığı, kibar tutumu birdenbire dağılmaya yüz tutmuştu ve bu dağılıştan Osmanlı hanedanının birçok bendesi faydalanmak istemiş ve faydalanmıştı. Önceleri o, bir kasap ve alışveriş adamı, fakat bu haliyle de "Çelebi" yani okumuş adamdı. Daha sonra askerî mülk sahibi oldu, önce şöyle küçük bir (timar), sonra da büyücek (ziamet)e kondu ki, bunlardan bütün Macar eyaletinde artık sadece bir-iki yüz tane kalmıştı. Ziametin yanında orta derecede münasip bir memurluk da verilirdi, ya da tersine, önce bir memurluk, sonra da verilen vazifeyi çevirebilmesi için nakit ücret yerine gelir sağlayacak arazi tahsis olunurdu. Böylece, aynı zamanda hem asker, hem de hükümet adamı, maliye memuru idi; öldüğü zaman da onun terekesine dair, tıpkı adına ilk rastladığımız zamanki gibi bir defter tutuldu.

Bu defter kuru, ruhsuz maddelerin alt alta sıralanmasından ibaret ise de o zamanki Türklüğün maddi kültürünün değerli bir kaynağıdır ve Osmanlı idaresinde sık sık rastlanan yazılı belgelerdendir. Türk idaresinde ölenlerin terekesine dair resmî liste tanzimi ötedenberi usuldendi; mirasçılardan uzakta bulunan olur, ya da küçük yaşta bulunursa, mirasçıların menfaatlerini, bunun dışında da ölen kişi devlet hizmetinde idiye hazine menfaatini korumak için

resmî defter tanzim olunurdu. Ali Çelebi'nin tereke defteri de bu hukuk kaidelerine uyularak 1588 yılı ocak ayının 15-16 ve 18. pazartesi, çarşamba ve perşembe günleri (İslâm takvimine göre 996 yılı safer ayının 15, 17 ve 18. günlerinde) tanzim olunmuştur.

16 sayfa tutan defter 584 maddeye ayrılabilir (kimi yerde maddeler kesin değildir). Maddeler aslında bir dereceye kadar gruplara ayrılmıştır: birçok giyim eşyası, silâh, kitap, mutfak ve kilere ait malzeme birbiri yanına sıralanmıştır. Fakat bu gruplandırmaya uymıyan şeyler de bulunmaktadır; nitekim daha önce yazılan bir grupla ilgili eşyaya sonradan da rastlanmıştır. Bazı maddeler eşyanın tarifini de vermektedirler. Örneğin bir üstlüğün ne renkte olduğu, neden yapıldığı, içine nasıl astar konulduğu, üzerindeki düğmelerin, kürkün cinsi yazılmaktadır. Maddelerin çoğu da kısa kesilmiştir.

Defterde evin bütün eşyası pek yazılı değildir, zira ev idarelerinde her zaman bulunması mutad olan bazı şeyler defterde eksiktir. Bugünkü haliyle defter belki bütün değildir, belki de salı gününe ait tahrir alınmamıştır, fakat şu etüdün hazırlanmasında esas tutulan fotokopiden bunun tesbiti mümkün değildir. Elimizdeki fotokopinin kusuru kimi yerlerde satır sonlarının iyi okunamayışdır. Demek ki, XVI. yüzyılda bir Budinli Çelebi'nin nasıl bir evde oturduğunu, eşyasının, elbiselerinin, ne türlü olduğunu, bu evde ne ile uğraştığını, ne ile vakit geçirdiğini tesbite yarıyacak bu defterdir⁷.

Şimdi Ali Çelebi'yi sabah uykusundan uyanmış farzederek gecelik takkesini, arakiyeyi alınının üstüne doğru iterek yorganının altından doğrulduğunu gözümüzün önüne getirelim. Defter yerin nasıl olduğunu kaydetmemekte (buna benzer başka defterlerde sedir sözü geçer ki bu, kısa ayaklar üzerine kurulmuş, üstünde pamuk şilte bulunan bir yatacak yerdir); fakat gecelik takkeleriyle örtülerini sırasıyla göstermektedir. Gecelik takke, yahut aslında arakiye (ter koruyan) başa sıkıca geçirilen ve üzerine gelecek asıl başlığın dikilmemiş astarı gibi, Türklerin gündüzleri de giydikleri ince bir başlıktır. Fakirce evlerde de bulunurdu ama Ali Çelebi mevcutlar arasından istediğini seçebilirdi. Çünkü onun evinde on tane arakiyeye rastlıyoruz ki, bunun dördü beyazdır, başka üç tanesi çuha denilen, iki tanesi de

⁷ Defterden bazı kısımlar Antal Velics tarafından Macarcaya çevrilmiştir: Macaristan'daki Türk hazine defterleri, Budapeşte 1886 ve 1890, 11. 654. 1. Yayının burada tanıtılmasına geçmiyorum.

“sof” denilen kumaştan yapılmıştır; onuncu takke ise ne türlü kumaştan yapıldığı işaret edilmeden sadece eski diye kaydedilmiştir. Örtüsü de çoktu: üç tane velense mevcudundan biri Acem örneği veya yapısı, ikisi de Selânik tipi idi. Bunlardan başka örtü olarak da yaygı yerine de kullanılan birçok parça kumaş vardı.

Gününü İslâm dininin müminlere emir ettiği el ve ayak yıkama işiyle başlar, ondan sonra da odanın bir köşesinde düzgünce dürülü duran, seccade dedikleri kilim üzerinde sabah ibadetini yapardı. Ali Çelebi'nin zamanında din emri, devletin de insanlardan aynı derecede talebettiği, canlı bir kanundu ve Ali Çelebi'nin evindeki yedi tane Mısır seccadesi ev halkının rahatlığından ziyade günde beş vakit Mekke yönünde secdeye kapanarak Tanrı'ya ibadet etmeye yarardı.

Ayaklarına elde işlenmiş ev papucu (mest-i münakkaş), evden çıkacak olursa sokak ayakkabısı (pâ-bûş) giyerdi. Bu ikincisinin biçimi mamus'a benzerdi, fakat köseleden yapılmıştı, yassı ökçeliydi, ince burnu yukarı kıvrıktı. Evde hep papuçla dolaşır, halı kilim üstüne basacak olursa ayağından atardı. Evinde iki çift ev papucu vardı, sokak ayakkabısı da iki çiftti.

Dininin sıkı emrine uyarak yıkanmak istediği vakit ilicelerden birine giderdi. Hamam için lüzumlu ayakaltı sergisini (döşeme-i hamam), tahta ayakkabıları (naa-leyn), hamam urbasını (kisve-i hamam), hamam peşkirini (peştemal), hamam bürgüsünü (makrama-i hamam), sabununu ve abanoz bir sapa bağlı arka kaşağısını (kaşağı-i arka, abanos) uşağı ile arkasından götürür ve yıkandıktan sonra bu işte kullanılan bir kese ile vücudunu oğdurturdu. Evinde altı adet hamam havlusu bulunmuştu, ayrı bir yedincisi de ipek işlemeliydi. Her zaman kokulu sabun (sabun-i miskî) kullanırdı; bu cins sabundan defterin bir yerinde üç tane, başka bir yerinde de 56 tane kaydedilmektedir. Havlunun sayısı belirsizdir, bunlar destmal ve peştemal adıyla muhtelif yerlerde on-onbeş kere zikredilmektedir. Bir tane kırmızı kristal aynası varmış (âyine-i bellûr, surh) sonra defterde bir tanesinin de sırmalı kılıfı olduğu yazılıdır. Taranırken dört tane tarak (şâne) içinden dilediğini kullanırmış, bunlardan biri kara abanoz ağacındandır (şâne-i abanos-i siyah). Olgunluk çağında artık sakal traşı yaptırmamış olmalıdır; ilerigelen kimseler onun zamanında sakal bırakırlardı, nitekim Osmanlı hanedanından bir şehzade tahta çiktikten sonra bir daha sakalını kestirtmezdi. Ölü-

münden sonra Ali Çelebi'nin terekesinde gene de beş tane "Acem usturası" dedikleri (usturahâ-i acem) ve bunlara mahsus "Acem bileği taşı" (bileği-i acem) çıkmıştır. Bunlar belki gençlik çağındaki eşyasından kalma idi, ya da başka maksatla kullanılırdı.

Çeşitli kokular tuvalet levazımının esaslı tamamlayıcılarıydı. Bol çeşitli kokulu suyu (âb-i buhûr), iki şişede gül suyu (âb-i gül) bir kâse ile bir şişede gül yağı, iki şişe kolonyası (bunun adı daha onun zamanında da kolonya idi), parça halinde miskler, hattâ bunu öğütmek için âlâ mermerden ayrı (misk değirmeni) vardı. Kötü kokuları şöyle bir derece gidermek için istediği çeşitten hoş kokular bulunurdu.

Kaşlarını boyamak için kullandığı rastık (kolonya-i rastıkı) ve Çin kınası (oysa lûgat kitabı kınanın Arabistan bitkisi olduğunu yazar) tuvalet eşyasının tamamlayıcı maddeleriydi; kınanın kurutulmuş tozunu kadınlar tırnak ve parmaklarını, yaşlı erkekler ise sakallarını boyamakta kullanırlardı.

Giyim eşyası arasında gömleklerden, asker kıyafeti, icabında zırhlı kıyafeti, ya da sivil, kâtip kıyafeti takınacağına göre seçerdi; altı adet gömleği içinden zırh altına giyilecek al renkli bagazi (pirehen-i zırh an bogas-i surh) ya da başkasını seçerdi.

Pantolonunu da öteki elbise parçalarına, daha doğrusu havanın gidişine uydururdu. Pantolonların şalvar ve çakşır olarak kayda alındıklarını görmekteyiz. Bunlardan biri belde ve topukta sıkıca bağlanmış, öbürü ise daha kısa, meselâ sadece dizden aşağı kadar inen ve orada daralan donlardı. Her iki deyim kıymetli elbise aksamındandı ve her halde halk arasında da süslü olur, az giyilen yabancı elbise olarak babadan oğula kalırdı; Ali Çelebi'nin evinde de ayrı bir işlemeli bohça içinde sarılmıştı. Genellikle birçok giyim eşyası hizasında, 15-20 yerde işlemeli bohça, ya da yemeni içine sarılı kaydını görmekteyiz. Şalvar adı altında Ali Çelebi'nin al skaraktan yapılmış bir donu ile çakşır adı altında altı parça Mısır peştemalı görüldü. Bu sonuncular içinden bir beyaz basmadan, bir al Hint basmasından, başka üç tanesi de mor ve al ipek kumaştan (kemhadan, Macarcaya o devrin Türkçesinden geçmiş deyimiyle kamuhadan) ve mor, ya da al skarlattan yapılmıştı.

Donu beline kemerle (uçkur, ya da meyabend ile) bağlardı. Uçkur, tor denilen bezden olmak üzere iki tane yazılıdır. Bunların biri sarı, öteki mavi rengeyle donundan ayrılırdı; meyanbend dedik-

leri kemer on taneden de fazla idi. Bunlardan ikisi mor, biri beyaz Hint ipeğinden yapılmıştı; biri gene Hint bezinden, bir başkası bayağı deve tüyünden, gene bir başkası da gene deve tüyündendi, fakat bunun çizgileri gümüşlü (ya da gümüş renkli) idiler; meyandendlerinden üçü beyaz tülündendi, bunların kenarları ipekle süslenmiş, ya da işlenmişti; başka bir alaca, bir de deve tüyünden kuşağı vardı ki, bu sonuncusu defterde aynı zamanda kılıç kemeri diye yazılıydı.

Ali Çelebi'nin terekesinde bugünkü hırka ya da saltanın yerini tutan giyim eşyasından 4-5 ayrı ad altında birçok parça kayıtlıdır.

Bunun bir çeşidi mintan denilen, göğsü yarı saran yelek biçimi bir giysiydi. Yazıcılar bundan üç tanesini kaydetmişlerdir. Biri beyaz atlastandı, içi kara tavşan kürkiyle kaplı, (nîmtene-i ferace) adlı iki parça mor ve kahve rengi idi.

Gene hırkanın başka bir türüsü dolama (Macarca'daki "dolmany" bundan gelmedir) idi. Deftere bundan 12'si geçmiştir. Bunlardan ikisi atlastan, dolma-i Rumeli denilen biri yeşil çuhadan, başka dört tanesi menzelâvî⁸ dedikleri bir cins kumaştandı. Birinin astarı kırmızı taftadandı.

Büyük üstlük olarak pardesü yerine kebe dedikleri kısa paltodan iki tane vardı, bunların biri Bulgaristan'daki Yambolu işi idi, çünkü kayıta Yanbolu diye geçmektedir. Bu çeşit kayda hemen her defterde rastlanır. Herkesin giydiği bir şeydi, öbürü beyaz Erdel kebesi (kebe-i Erdel, beyaz) galiba abadan yapıma cekettir.

Yağışlı hava için "bâranî" dedikleri ayrı bir üstlüğü vardı ki, bundan iki tane idi. Biri al skarlat çuhadan, balık kemiğinden yapılmış düğmeli (şirmâhi), öbürü mor çuhadandı, kullanılmıştı.

⁸ Sözcüğün anlamını Arap âleminde bulacağız. Edward William Lane: *Sitten und Gebrauche der heutigen Egypter* (Çeviren J. Th. Zenker), Leipzig 1852, III. 71. 1. Müritlerinde kendine karşı büyük hayranlık uyandırmasını bilmiş olan bir şeyhten bahsetmektedir ki, bu zatın gelişinde müritler onun atı önünde sık sıralar halinde secdeye kapanırlar ve şeyh azametli bir tavırla atını üstlerine sürüp geçerken hiçbir acı duymazmış. Bu şeyhin adını (Seyyid Muhammed el-Menzelâvî) olarak vermektedir. Bu etüddeki bazı problemlerin aydınlatılmasında sözü geçen esere müracaatla faydalandım. Keza Charles White: *Drei Jahre in Constantinopel, ya da Sitten und Einrichtungen der Türken* (Gottlob Fink'in çevirisi), Stuttgart 1846.

Üstlük cinsinden bir başka giysi de “âbâî”dir ki, bunun biri kadifedendi. Ali Çelebi'nin terekisinde bunlardan sırma ile işlenmiş bir, bir tane de tülbentlisi bulunmuştur.

Kürdî denilen üstlükten de biri kara, öbürü mor çuhadan, iki tane vardı.

En çok giydiği ferace dedikleri üstlüktü. Ferace, hemen yere kadar değen kaftan gibi, bazan dirseğe dek yırtmaçlı uzun kollu bir giysi idi. Bu, okumuş kimselerin giyeceği idi ki, Ali Çelebi de bunlardandı. Bu çeşit üstlüklerden terekede 22 tane çıkmıştır. Bunların çoğu al çuhadan, bir kısmı yeşil, mor ve kara çuhadandı, bir tanesi Macar karaziadan yapılmıştı. Feracelerin astarları renkli atlas, ipekten dokunmuş kemha (o çağdaki Macarların dedikleri gibi kamuka) denen çuhadan yakası taftadan, ya da içi samur zerduva ve tavşan tüyiyle kaplı idi. Bir tanesinin üzerinde çapraz denilen gümüş kopçalar vardı.

Çoğu Türkler gibi Ali Çelebi de evinde makrama denilen çevre taşırdı. Türkler makramayı çok yerde kullanırlardı; içine elbise ve başka birçok ufak tefek çıkırlardı, birine verilecek hediyein de makramaya sarılması âdetti; fakat berberlerin, yiyecek satanlarla başka erkek işi gören kimselerin kullandıkları yollu ak peştemallara da, kadınların başlarına koydukları örtüye makrama denildiği gibi cepte taşınan çevrenin adı da makrama idi. Silâhtar tarihinde orta yaşlı iki kimse, saçlı sakallı iki arkadaş rakipleri olan Kara Mustafa Paşa'nın meşhur Viyana hezimetini üzerine öldürülmüş olduğunu, böylece artık kendi sahalılarında ilerlemelerine engel olamayacağı haberini alınca ceplerinden makramalarını çıkarıp ellerinde sallıya sallıya odanın içinde oynadıklarını okumaktayız⁹. Ali Çelebi'nin terekisinde birçok makrama çıkmıştır, bunlar Yemen'den, Hindistan'dan gelme, bu memleketle nispetle adlandırılmış maddelerden, ya da taftadan yapılma işlemeli şeylerdi.

Kürkü bir tane imiş, sade kara olduğu yazılmış, başkaca bilgi verilmemiştir. Aynı bir bohçada kürke mahsus şallar vardır.

Ali Çelebi'nin evinde birçok da serpuş vardı. Çelebi bu bakımdan da devrinin zevkine uymaktaymış. Doğulu halklar çok zaman serpuşlarına göre adlandırılmışlardır. Örneğin “kızılbaş”, “yeşilbaş, hattâ “açıkbaş, sonra “kara kalpak”, siyah-külâhan (kara serpuşlular:

⁹ Silâhdar tarihi, İstanbul 1928, II, 119.

Ermeni papazları" v.b.) vardı. Sonra serpuşa büyük saygı gösterilirdi. Evde bile serpuş, üzerine başka şey konulmıyacak yüksekçe bir yere konurdu. E. W. Lane, geçen yüzyılın başında Kahire sokaklarında bir katır tarafından tepilerek yere yuvarlanan bir hocanın çevresine biriken halkın "Aman kavuk gitti, ay kavuk gitti!" diye bağırışıklarını duyunca kavuğa değil kendisine acımaları için onlara nasıl homurdandığını yazar¹⁰. Türkler serpuşa pek çok şekil vermişlerdir. Ali Çelebi'nin evinde de çeşitli yerlerde başka başka adlarla 15 serpuş geçmektedir. Bunlar içinde bir tane al çuhadan yapılmış bir kavuk, üç tane başka, destar kavuğu, bir bürk, üç tane bürk destarı, iki tane yeni diye kayıtlı destar, bunların biri Kandihar, öbürü kenarı oymalı diye yazılı; iki tanesi kullanılmış destar, iki tane üstüvanî, resmî durumlara mahsus yüksek serpuş (mücevveze) ve bunlardan hangisine yakışıyorsa ona göre beş tane sırmalı destar, tac-i sultanî, miğfer çevirici, ya da buna benzer bir süs vardı.

Asker kıyafetiyle çıkacağı zaman lüzumlu ve âdete uyan elbiselerini giyince ayağına çizme (kefş) çekerdi. Defter tutanlar, bunlardan biri kırmızı, öbürü sarı deriden olmak üzere iki çift, dört çift de mahmuz bulmuşlardır. Mahmuzların bir çifti yıldızlıydı, 4 çift şermûze (çizmenin üstüne giyilecek şey). Meninszky'ye göre kaloş; keza mahmuzlariyle bunların bir çift sarı ve yeni, beşinci çift kırmızı ve eski idi. Elbisesinin üstüne, listeye göre, "çok güzel" olan zırhını geçirirdi. Bunun da ayrı mahfazası, kutusu vardı. Orta değerdeki zırhı da sonra yalnız kol zırhları, iki çift kommuğu, yahut eldiveni, yukarıda sayılan birçok kuşağından maada kırmızı kadifeden ayrı kılıç kuşağı da vardı. Merasim sırasında üç tolgası (tugulga) içinden sırmalsını giyerdi, en süslü askerî serpuşu bu idi, belki de onun için listenin başında yer almıştı.

Askerî teçizatını silâhları tamamlamaktaydı. Ali Çelebi'nin terekesinde bir talim yayı (kepade), bir de savaş yayı (keman) ok atışında gelen okun parmağa değmemesi için lüzumlu bir mahfaza (zihgîr), bir Mısır tekezi (tırkeş-i Mısırî), gümüş yollu al kadifeden mahfazasıyla ayrı beze sarılı olarak 40 tane yay değneği vardı. Bundan başka Ali Çelebi'nin gümüşten iki harbesi (teberhâ-i sîmîn) 2 Macar kaması (şiş-i magari) bulunuyordu ki, bunlardan biri altın kakmalı gümüş sapı ile göz almaktaydı. Altın ve mücevherle süslenmiş bir

¹⁰ I. m. 30.

hançeri, üç topuzu (gürz) köseleden ve bir çeşit kumaştan yapılmış silâhlıkla, birçok vurucu silâhı vardı. Kayıta bunlar hep bıçak diye geçmektedir; şeklini veren defterde kılıç büyüklüğünde görülür.

Defterde Ali Çelebi'nin 16 bıçağı etraflica yazılmıştır; bu süslü bıçakların hepsinin ayrı özellikleri vardı. Bir tanesi mercan saplı altın, yani yaldızlı, öbürü akik ve yakut saplı, tepesinde al mercanla süslenmiş altın bıçak, zümrüt tepeli kaleodon alaca akik saplı altın bıçak, balık dişiyle süslü mücevher saplı, phénix (anka, simurg) palmyesi, krizolit kakmalı bıçak, sedef saplı, tepesi bazur taşlı bıçak, hakiki fönix palmye saplı, üzeri kıymetli taşlarla süslü gümüş bıçak. Terekede üç tane de sedef kakmalı yaldızlı "Macar bıçağı,, bulunmaktadır. Silâh olarak kullanılabilen bu çeşit bıçaklara başka gruplarda da rastlanmaktadır. Böylece ipek kordonlu üç Macar bıçağı, 3 adi Macar bıçağı, bir Nemçe bıçağı, yani Avusturya yapısı bıçak. Defteri düzenleyenler anlaşılan silâhlarla bıçakların süslerini iyi bilmekteydiler. Fakat mücevherlerin kıymetlerini takdir etmek bizim için zor olacaktır, çünkü sözlükler her bir sözcüğün anlamını birkaç taşın Avrupaî adlarıyla verdikleri gibi çeşitli taşlarının da aynı adlarla vermektedirler. Mücevherlerle ilgili Arapça, Farsça, deyimleri şöyledir : akik, kırmızı yakut, sarı yakut, lâal, Süleymanî lâal, zebrecet, balgam, balgamî yeşil, zümrüt, lâciverdî mercan.

Elbisesiyle silâh ve serpuşlarından beğendiklerini seçerek giydikten sonra Ali Çelebi atına binerek, ya da yürüye yürüye gitmek üzere avluya çıkardı. Tereke defterinde, son maddeler arasında cariye ve şagird de geçmektedir; zaten bu çeşit listelerin hemen hepsinde bu maddelere rastlanır ki, bunlar mal sahibinin yardımcılarıdır. Ali Çelebi'nin de böyle "malları" vardı. Şagird ahırda da hizmet görürdü.

Zira Ali Çelebi'nin atları da vardı; özellikle her birinden birer baş olmak üzere kır, doru, kula binek atı (esp), bir de yük atı (bârgir) vardı. Binek atlarından birini eğerletecek olursa şagird atın sırtına eğer bere yapmasın diye önce yumuşak, kalın bir keçe parçası (tegelte) koyardı. Evde 5'i ak, 3'ü kırmızı olmak üzere hepsi 8 tegelti vardı. Kırmızılar yeniydi.

Üç binek atı için 14 eğer (zin) arasından istediğini seçebilirdi. Bunlar ayrıntılarıyla yazılıdır, kayıtlarına bakarak bugün bile ayırt etmek mümkündür. Bazıları al çuhadan yapılmıştı, bunlar Rumeli diye adlandırılmıştır. Arap diye işaretli bir başkası Rus usulünde

işlenmiş deriden, telâtinden, gene bir başkası da gümüştendi, yani sırma takımla gümüş kakmalıydı; 3 eğer mor çuhadan, başka üç tane gümüş altın yaldızlı tam takım eğer vardı. Bir de palan denilen, merasim alaylarında kadıaskerlerin kullandıkları keza gümüştten, daha doğrusu gümüş süslü eğer bulunmaktaydı.

Eğerle birlikte üzengi (rikâb) vardı, bundan beş çift çıkmıştı; iki çifti Macar, öteki ikisi de defterde gümüş olarak kayıtlıdır. Eđerin tamamlayıcısı olan *tapkur* ve kolan da altı tane idi.

Bunlardan başka birkaç yerde başlık kaydı vardır. Ali Çelebi'nin evinde "Mısıri" denilen gümüş (ya da gümüşlü), başka yerde göğüslük ve gümüş gem ile birlikte yazıcılar 15 yerde "sinebend" denilen göğüslük kaydetmişlerdi; bazılarının hizasında köseleden özellikle telâtinden olduğu, ayrıca göbeğinde gümüş düğme bulunduğu, gümüş veya altın yaldızlı olduğu yazılıydı. Ayrı bir yerde de bir tane alınlık yazılıdır.

Başlığın tamamlayıcı parçası olan gem dört yerde geçmektedir. Üçü hakkında gümüştten veya gümüşlenmiş, başka üç tanesi hakkında da Nemçe işi ve yeni olduğu okunmaktadır. Gem bahsinde dizgin ve ligam adları altında iki yerde 11 tanesinin sözü geçmektedir; üçüncü bir yerde de kadifeden yapılmış 12. yazılıdır. Listede daha basit koşum eşyası olarak 7 tane yedek kayışı (yedekdeş) ile 3 ip (iştrang) görülmektedir.

Daha süslü at takımlarına mahsus muska (tılsım) (hamâil-i esp)ten dört tane vardı. Bunların biri gümüştendi. Sonra keza ayağı koruyacak ayak halkası, madeni bilezik, kalcedon taşından (pazubend, ya da pazbend), bunlara kazadan, belâdan koruyan dualar, Kur'andan kısa âyetler konurdu. Listede başka bir gümüş pazubend de görülmekte ise de bunun at, yahut insan tarafından kullanıldığı işaret olunmamıştır. Atın kulağına takılan mercan küpe ise sadece süs içindi.

Yük taşıyan beygirlere mahsus eşyadan su tulumu yazılıdır. "Kuyruk" denilen, belki de at kuyruğu bir askerî alâmet olsa gerekti ki, terekede bundan üç tane çıkmıştı. Üçü de boyalıydı.

Ali Çelebi evinden yaya olarak çıkıp dairesine gidecek olursa kalemiyle hokkasını belindeki kuşağın arasına yerleştirirdi ki, "divit" denilen bu uzunca gümüş mahfazanın içinde yazı takımları, genişçe ucunda ise mürekkepli sünger bulunurdu. Yanında silâh götürmezdi, sadece asâ taşırdı; bunun sapı sedefliydi, ya da eline tespihlerinden

birini alırdı. Üç tane tespihi vardı; bunların taneleri kokulu ağaçtan, kalembek'ten yapılmıştı, defterde de bu adla "tesbih-i qalembek" diye geçer (Kalembek Hint okyanusunda bir adadır, santal ağacının bir çeşidi olan kalembek burada yetişir). Tespih aslında din işlerinde, sofı Müslümanın Allah'ın birer büyüklük vasfını tekrarladığı bir araç olup zamanla, özellikle Türklere çocukların veya büyüklerin ellerinde oyuncak haline gelmiştir. Yaşlı insanlar gezinti sırasında avunmak için çekerler. Budin valisi Murtaza Paşa naip Milos Eszterhazy'nin şikâyeti üzerine Hatvan kadısını 500 değnek cezasına çarptırdığı zaman vuruşları tespihle saymıştı¹¹.

Ali Çelebi işini takip için evinden uzak kaldığı sürece ev halkı ortalığı toplamak, öğle, akşam yemeklerini hazırlamakla meşgul olurdu. Cariye ilk önce Çelebi'nin yattığı yeri düzeltir, sonra halı, kilim ve öteki eşyanın temizliğine bakardı. Yatak odasında yalnız şilteler ortada kalırdı, bunlar renk renk şeylerdi ve gündüzleyin de odanın bir köşesinde dururlardı. Defterde yastıklar, yastık ve bâlin adlarıyla geçmektedir. Sözlükler, bu arada Minskyz sözlüğü de bu iki sözcük arasında fark gözetmemektedirler. Oysa bu sözlük tereke defterimizden ancak 60-80 yıl daha yenidir; fakat defterde birbiri altına yazılan bu iki sözcüğe ayrı adlar verilmiş olması sebepsiz olmasa gerektir. Ali Çelebi'nin al ve kara kadifeden iki, al çuhadan iki, ayrıca yemeniden iki yastığı vardı; bâlin dedikleri yemeni kılıflı yuvarlak, ya da üstüvane biçimi yastığı iki taneydi, başka iki bâlinden biri meşin denilen, öbürü de telâtin dedikleri derilerden yapılmıştı. Şade adlı eşya ise her halde yastık, ya da yastık kılıfı cinsinden bir şey olmalıydı.

Odanın zemini halılarla döşeliydi. Defterde bir tane büyük halı (kaliçe), sekiz adet küçük seccade vardı; bunun 7'sine "Mısıri" kaydı konulmuştu : bir de kullanılmış halı yazılıdır. "Oğlak derisi" diye kaydedilen post da belki zemine serilirdi.

Eşya olarak defterde bir dolap ile iki yerde birer küçük dolap (dolab-i küçek) geçmektedir. Fakat bu sonraki iki ad altında belki de aynı şeyi göstermektedir. Bir üçüncü, daha doğrusu belki de dördüncü dolap yerine keza Rus stili yapılmış (Bulgarî dolab) kaydına rastlanmaktadır.

¹¹ Ferenc Salamon: İki Macar diplomatı, Budapeşte 1884, 212.

Çelebi, uzak iklimlerde yetişen sedir, abanoz, *yüsü* ağacından yontulmuş süslü kutusunu, hokkasını, sonra kitaplarını, kâğıt ve yazı takımlarını belki bunun içinde muhafaza etmekteydi.

Elbiseleri de bu üç-dört dolaba yerleştirilmişti; bunların almadığı şeyler de bohça ve yemeni dedikleri işlemeli bezlere sarılı olarak sandıklara konurdu. Sandık sözü birkaç yerde geçmektedir; bir tane boyalı sandığı vardı. Bundan başka, herhalde güney ülkelerin kıymetli maddelerinden yapılmış, kakmalarla süslü birkaç sandığı daha vardı: sandıq-i yüşürkâri deyimi beş yerde geçmektedir. İki tane büyücek deri sepeti de vardı ki, bunun biri meşin denilen deriden, öbürü telâtindendi. Bir de çantası vardı. Bu herhalde daha küçük ve hafif olmalıydı, çünkü “tül den” yapılmıştı. Destar adlı serpuşlarından birinin buruşmaması için ayrı askısı, kalıbı vardı.

Temizlik avadanlığı olarak iki tane fırça vardı ki, bunlardan biri mücevveze denilen kavuğun temizlenmesine mahsustu. 3 tane de çingene süpürgesi (carûb-i qıptî) geçmektedir ki, üçü bir kuşağa bağlı denildiğine göre basit bir şey olmalıydı.

Ev idaresiyle ilgili basit eşya ve düzenler, defterdeki kayıtlarına bakılırsa eksik gibi görünmektedir. Kayıta geçen alelâde eşya aşağı yukarı şunlardan ibarettir: 3 ufak sepet, bir tepsi, bir cam tepsi, 14 kullanılmış tahta kaşık, bir kalaylı sirke kabı, bir küçük şişe kılıfiyle, bir büyük hasırlı şişe, bir büyük koğa, bir hunu, bir eski çanta, bir bakır güğüm, biri tahtadan iki tane Macar tuzluğu, birkaç bardak, bir-iki şişe, bardak, çanak, sonra safâ diye yazılmış birçok kab. Defter bunları kendileri için değil, herhangi bir maddenin muhafazasına mahsus olarak kaydetmektedir; keza çok sayıdaki çömllekler, kavanoz ve hokkalar da bu şekilde kayda geçmiştir. Hokka denilen kabtan defterde 37 tane yazılıdır. Bunlardan 19’u porselen, 5’i bakır, bir tanesi yakut (bu bir cins mücevherdir), biri gümüştedir; hokkalardan biri yaldızlıydı. Türk evinin her zamanki eşyasından çoğu, ocağa konan sacayak, odayı ısıtmağa yarıyan mangal v.b. deftere geçmemiştir.

Qafel, mutfak kabı olmamakla beraber ev idaresinde önemli mutfak malzemesidir. Qafel tropik iklimde yetişen bir ağaç olup adı “amyris kafel” dir. Ağır ağır yakılınca dumaniyle yemek pişirmede kullanılan kablur bununla tütsülenir, tütsüden bunlara hoş bir koku siner ki, bu koku kablurda haftalarca sürer ve pişen yemeklere de ge-

çer. Qafel kıymetli bir şey olmalıydı, tâ Hindistan'dan getirtilirdi, defter tutanlar onu ölçüye vururlardı; Ali Çelebi'nin evinde bundan 150 dirhem miktarında bulunmuştu.

Yemek, gündüz işi bittikten sonra hazırlanırdı. Türklerin baş yemekleri akşama rastlardı ve mevsim müsaade ettikçe yemekler gündüz aydınlığında yenirdi. Gerçi aydınlatma araçları vardı; Ali Çelebi'nin tereke defterinde mum, üç yerde bile geçmektedir: Birinde iki tane "kâfurî balmumu (kâfurî şam-i asel), fakat dikkat istiyen ince işler bunların ışığında yapılamazdı. Mumlar için Macar şamdanları (Şamdan-i Macarî), mumlara mahsus ayrı küçük iskemle olurdu.

Yemek sofrası akşamları kurulurdu. Sofranın esası çok köşeli, güzelce oymalı ve sedef kakmalı alçak bir iskemleydi, bunun üzerine yuvarlak, ya da köşeli bir tabla konur, üzerine de meşin sofa örtüsü serilirdi (bu örtülerden evde iki tane vardı), yemekler bunun üstüne konurdu. Ev halkı halının üzerine, Türk biçimi çevre halinde diz çözerek yerleşirdi. Sofrada peçete (peşkir) kullanılırdı, bunlardan üç yerde 8 tane yazılıdır. Maddelerden birinde beş tanesi yemeni olarak geçmektedir. Terekede tabağa rastlamamaktayız. Oysa Budin çarşısında her zaman bulunurdu; çünkü o zamanki gümrük kayıtlarına göre, nehir üzerinde gemi ile, karada arabalarla, satış için binlercesi gelirdi. Yemekte en çok kaşık (qaşiq ve mil'aqa) kullanılır, ortaya konan kablardan yemeğin sulu kısmı bununla alınırdı. Bir de sofa bıçağı (bıçaq-i sofa) kullanılırdı; bundan bir yerde 12 tanesi mahfaza içerisinde çıkmıştır; herhalde Batı malı idi, çünkü Doğuda "düzine" 9 ve 10 tane olurdu; başka bir yerde de 10 tanedir. Kuru et yemeğini ortadaki kabtan, bir parça ekmeğin yardımıyla ve her zaman sağ elle alırlardı, sol el onlarca "kötü el"di (Şaka yollu deyimle ele "beş parmaklı çatal" hamse-i mübarek denirdi). Yemek sırasında müezzinin namaza çağırın ezan sesi bile kendilerini, rahatsız etmezdi peygamberin emri böyleydi¹².

Sofra kabı olarak Ali Çelebi'nin tereke defterinde bir büyük İznik kâsesi (kâse-i tabaq-i büzürg an İznik), bir ağır Çin porseleni, fağfurî tabak (kâse-i tabaq an fağfurî, büzürg), bir tatlı şurup koymağa mahsus kab (tas-i hoşab), büyük kapak ile (qabaq-i büzürg), bir tanesi tunçtan birkaç tas, 7 İznik fincanı, 7 tane beyaz renkli kupsuz fincan (fincan-i yakut-i beyaz), 9 tane Çin porseleninden (fincan-i fağfurî)

¹² E. W. LANE, I, 156.

vardı; bu sonuncuların yanında bizim yumurta mahfazalarına benzer¹³ fincan zarfı, kızgın fincanı tutabilmek için, bunlar şimşirden yapılmış, üzerleri yaldızlı şeylerdi. Ali Çelebi gil bu fincanlardan belki de “kara su” hörpüldetirlerdi, zira Budin gümrüğü muhasebe defterinde Ali Çelebi'nin ölümünden 8 yıl önce iki Türk tacirinin -adları Behram ve Ali imiş- fazla miktarda -demek ki satış için- kahve getirdikleri kaydı vardır.

Yiyecek maddelerinin bir kısmı üzerine defter taslak halinde bir liste vermektedir. Bunda bir kese çorbalık kuru hamur (şehriye), bir hasırlı şişede zeytin yağı, tahtadan yapılmış Macar tuzluğunda sofrata tuzu, süslü bir sandık içinde 8 kelle şeker (sükr-i bayram), yüsrü ağacıyla geçmektedir. Buna karşılık fasulye, mercemek, bulgur, pirinç v.b. geçmemektedir, oysa bunlar her günkü hayatın yiyecek maddeleriydi. Onun içinde evde en önemli yiyeceğin ne olduğunu tahminde güçlük çekmekteyiz. Yemeğin sonundaki tatlılar hakkında ise daha geniş fikir edinmemiz mümkündür.

Defterde çeşitli tatlılarla kompostolar o kadar çok yer tutmuştur ki, bunların adları söz hazinemizi bile çoğaltır. Reçel denilen tatlı 3 kavanoz kavun, üç ayva, bir kabak olmak üzere 8 yerde geçmektedir; gül-i mükerrer, gül-i limon, gülbeşeker adlı konserveler de bu gruba girmektedir. İki kavanoz içinde perverde adlı ayva konserveleri de galiba bu gruptandır. İki kavanoz içinde perverde adlı ayva konservesi görülmüştür. Pekmez adı altında 4 kavanoz ve hokka içinde, hep “ekşi pekmez” adı altında bir tatlı çıkmıştır. Sözlüklere göre pekmez, şekerin az bulunduğu bölgelerde yiyecekleri tatlılaştırmada kullanılan, kavanoz ve hokkalarda muhafaza edilen, kaynatılarak koyulaştırılmış şıradır ve defterde hep (ekşi pekmez) diye geçmektedir; hamire dedikleri bir tatlı da çekilmiş menekşeden yapılmıştır. Murabba adı verdikleri kekremsi koyu bir tadlı sarımsaktan, kabaktan, turpandan, bir de tatlı portakaldan yapılmaktadır. Büyük bir kavanozda nefis ak bal durmaktadır. Defteri bugün okuyan kimse mısırın anlamında duraklar, zira mısır bildiğimiz mısır ile karabuğdaya denir, fakat Ali Çelebi'nin evinde daha ziyade hokka içinde, hattâ bir yerde gümüş hokkada muhafaza edilmektedir ve ister mısır olsun, ister karabuğday, bu derece değer verilisinin sebebi anlaşılammaktadır.

¹³ Orijinal sanılan bu benzetişe sonradan Ch. White ve E. W. Lane'nin bir buçuk yüzyıla yakın eserinde buldum.

Kavanozlara konmuş olan şarap (şerbet) için başlı başına bir bölüm ayırmağa değer, çünkü çok çeşitli olarak 14 yerde geçmektedir. Ali Çelebi'nin terekesinde dört hokka da bal şarabı, iki hokka da çekilmiş meneviş çiçeğinden çıkarılmış buruk menekşe şarabı, sonra ballı menekşe şarabı, nilufer şarabı, yani gölde yetişen nilüfer (peri gülünden) çıkarılmış şarap, sonra üç kavanozda gül şarabı, iki hokkada (kırmızı gül şarabı), üç kavanoz vişne şarabı, kuru üzüm şarabı, nar şarabı, kızılıktan yapılmış şarap ve limon şarabı da görülmektedir. Belki de şarapların bir kısmı şuruptu, vişne şurubu, kuru üzüm şurubu yerine insanın aklına ne de olsa kükremiş içki, vişne şarabı, kuru üzüm şarabı gelmektedir.

Kilerlerde konserve reçeller, şekerlemeler, şurup, ya da şarap kablaları arasında yabancı otlar, tohumlar ve bunların karışımından yapılma macunlar, ilâçlar da vardı. Sayım sırasında 300 dirhem baharat, keza hazır ilâç olarak nişadır bulunmuştu; sözlüklere göre bu panzehir, şurup halinde bir ilâç ve "ferahlık veren su" (müferrih-i yakûtî) idi. Kayıt memurları üç madde de berş denilen kendir yaprağından, ya da borbolyadan yapılmış bir ilâç yazmışlardır ki, bu ilâcın çeşitleri arasında insanı konuşmağa, şarkı söylemeye, oynamağa sevkedenleri olduğu gibi aksine yatıştırıcı, rahatlık verici olanlar da vardır; bunun Türkçe adı kadın tuzluğu olan kardeşi, ya da türü iki madde de bakır kavanozlarda ve bir porselen hokkada muhafaza edilmekteydi. Bunlardan başka baharlarla şekerden, nanelen, kestanelen ya da meşe palamutundan, tatlı portakaldan ve zencefilden yapılmış çeşitli macunlar, pâte aphrodisiaque bulunuyordu. Zencefilin bugün artık sadece adı kalmıştır, fakat o zamanlar büyük ünü ve itibarı olmalıydı; yukarıda anılan gümrük kayıtlarında uzak diyarlarda getirilen baharat maddeleri arasında karabiberden sonra hemen zencefil gelmekteydi ve Ali Çelebi'nin kilerinde yedi hokkanın alacağı kadar zencefil macunu bulunmuştu. Bu ilâçlar resmî macuncularla attarlar, devrin eczacıları, herkesçe kullanılan maddeler olarak hazır satarlardı. Defteri düzenleyenler her birini ayrı ayrı adlarıyla tanırlar ve özellikle yaşları ilerlemekte olan erkekler büyük bir umutla bunları kullanırlardı, çünkü bazı ahvalde tecrübe ve bilgi, kimi hallerde de inanç ve arzu kendilerine kuvvet verirdi. Belki Ali Çelebi kendisi de böyle faydalı pelteler hazırladı. Çünkü onun bir ilâç kitabı, biri kehribardan yapılmış birçok hassas terazisi vardı ki, bu herhalde eczane terazisi olmalıydı; belki de ilâçların öğütülmesine yarıyordu (Yukarıda

sözü geçen (mosus değirmeni), ilâçları karıştırmak için de özel bir küçük eczacı kaşığı (mibla) da evde bulunuyordu.

İlâçlar grupuna altı şişe su da eklenebilir. Bunların birinde zezem suyu, yani Mekke'deki kutsal kuyudan alınmış su vardı ki, dinsel inanç buna kuvvet verici vasıf tanımış, halk arasında yayılan bu kanaat ona olan rağbeti artırmıştı. Çoğu zaman abanozdan yapılmış tarağı, tespihi, diş temizleyici ağacı (misvâk), zezem suyuna batırmak sevaptır. Ali Çelebi'nin evinde beş şişe de nisan suyu (âb-i nisan) bulunuyordu; bu madde aynı zamanda gümüş hokka içindeki mısır veya karabuğdayda olduğu gibi, her hangi bir kelime veya terimin lûgat anlamını tâyinde tereddüde düşmekteyiz.

Defterin bazı maddeleri Ali Çelebi'nin evinde bulunan paralarla ilgilidir. Zira Ali Çelebi devlet parasını idare etmekteydi ve terekenin defterini tutmaktan bir maksat da bu paraların zayi olmamasıydı. Terekede çeşitli paralar meydana çıkmıştı, bunlar sadece para tarihi araştırmaları bakımından da kıymetli verilerdir. İçlerinde Macar altını (hasene-i magarî), iki çeşit papalık altın (hasene-i qâss), sultanî altın, Avrupa altın frangı (hasene-i efrengî), gümüş sikke, piyasadan çekilmiş akçe, eski şâhî, Osmanlı adlı paralar, son Hârezm sultanı, Moğollara karşı savaşlarda 1231'de ölen Celâleddin Ekber tarafından bastırılmış 5 parça altın para (bunlar Ali Çelebi'nin zamanında bile 350 yıllık müzeli paralardı), sonra kuruş ve akçe sikkeler "efendinin mühüriyle mühürlenmiş" bir kese para. Sayımı yapan memurlar bunları hesaba katmamışlardır. Sayılan paraların akçe olarak tutar değeri de verilmiştir. Toplam olarak hepsi Türk parasına çevirilince 114 734 akçe, yani aşağı yukarı 2000 taller tutmaktadır (1000 yeniçerinin bir aylık ücreti bu kadardı), fakat nekadarının Ali Çelebi'ye ait olduğu bilinmemektedir.

Ali Çelebi'nin zatî varlıkları bu bilinmeyen meblağın dışında gayr-i mamûl halde evinde ortadan kaldırılmış olan elbiselik malzemededen ibaretti. İmal olunmamış elbiselik malzeme kumaş, bez, basma nevinden şeyler olup terekede önemli miktarda çıkmıştır. 7 maddede al, yeşil ve mavi renkli atlas, 7 maddede mor, yeşil ve kara çuhalar, 3 maddede kemha denilen ipek kumaş, işaret olunmamış miktarda al Hint basması, daha sonra bafte dedikleri yeşil kumaştan 10 arşın, salamander çeşidinden 10 arşın, al renkli 10 arşın, bir parça da tiftik (moher) kayıtlıdır. Muhtelif yerlere konmuş, bir şalvarlık kaytan, iki parça da kirbas denilen bezden iki yerde ceman 88 arşın, 4 1/2

arşın beyaz, suya dayanan bez, sarıklık ipek ve daha ileride bulgarî denilen gene Rus tarzı imal olunmuş kırmızı meşin, tül yaygı, Hint kadifesi, âbâî tülbent şurada burada rastlanan ve adları elbise parçalarıyla birlikte anılan ufak tefek parçalar bu varlığı tamamlamaktaydı. Yazıcıların evin şurasında burasında, süslü abanoz, sedir kutularda, ya da hokkalarda rastladıkları şeyler kıymetçe fazla bir yekûn tutmasalar da Ali Çelebi'nin evinde refah olduğunu gösterirler. Böyle ufak kıymetler arasında meselâ 5 adet şah destûr (hükümdar tacı) belki miğfer, ya da ona benzer süslü başlık, kadın süs eşyası olarak iki tane madeni halka (tôq), bunların biri galiba kıymetli bir madendir, çünkü kutusu (zarfı) da vardı; beş tane altın yüzük, sekiz gümüş yüzük, kehribar düğmeler, gümüş boncuklar, kopçalar, bir şimşir kutu içerisinde üç gümüş asâ, gümüş bâzubendler, bir Macar fibula tokası, tek bir adet, parçalar, eskiden kalma sevimli elbiselerle başka eşyanın kalıntı ve parçaları, her evin köşe bucağında rastlanabilen hâtıra kıymetleri olduğu için atılmaktansa görmezlikten gelinen türlü eşya. Bunların çarşı değeri yoktur; o zamanlar da yoktu, çünkü Macaristanda'ki Türk efendilerinin genel olarak uzun boylu kıymetli varlıkları bulunmazdı, bütün mallarını kolaylıkla beraberlerinde götürübilirdi.

Ali Çelebi defterdarlık memuruydu, evindeki yazı kâğıdı ve yazı takımlarının bolluğu da memurluk münasebetleriyle, resmî işleriyle ilgilidir. Terekesinde yazı işleriyle uğraşan bir Türk memuruna, kâtibine lüzumlu bütün avadanlıklar çıkmıştır.

Ali Çelebi'nin yazı masası yoktu. Türkler yazı yazarken kâğıdı düz bir satır üzerine koymayıp sol elinde tutar, yazı takımlarını önlerine koydukları küçük bir rahle üzerine koyarlardı. Tereke listesinin 11 maddesinde alelâde ihtiyacın çok üstünde çeşitli kâğıt kaydına rastlanmıştır. Bunların adları da, cinsleri de türlü türlü idi: 16 adet eşânî kâğıt (belki de yazı ?), 22 adet devletabâdî, 5 tabaka devletabâdî (sonradan yok olmuş bir Hindistan şehrinin adını taşımaktaydı), 46 tabaka Hint denilen beyaz kâğıt, iki kere iki deste, herhalde onar, bir kere de beş destelik renkli kâğıt, başka üç yerde sayısı yazılmamış renkli kâğıt, kâğıtların bazıları da kestane (belûdî) renkteydi.

Ali Çelebi'nin kâğıt kesmek için bir, bir de ayrı makası vardı.

Yazı kalemi kamışandı, bir maddede 30 adet âdi kalem, başka bir yerde de çizgi kalemi (kalem-i cedvel) kaydı vardır (İstanbul kâtipleri İran'da ve Trabzon bölgesinde yetişen kalemlik kamışı

makbul sayarlardı). Kamış kalemini kalem kesici bıçakla (kalemtraş) kendisi yontardı; terekesinde çeşit kalemtraşlar çıkmıştır. Mercan saplı veya bağa saplı kalemtraşlarından birinin her zaman elinin altında bulunduğu tahmin olunabilir. Bunlardan başka beş tane fildişi 18 ve 7 adet, kaydında evsafi belirtilmemiş, herhalde daha âdi kalemtraşı da listede yer almıştır. Kalemtraşlara mahsus olmak üzere ayrı bileği taşı (bileği-i kalemtraş), kamış kalemlerin açılması için üç tane (makta) (yazıda makaa, doğrusu makta) vardı. Maktalar süslüce yapılmış küçük yazı levâzımı idi, biri abanozdan, biri fildişinden, üçüncüsü bakırdandı ve kütleşmiş kamış kalemini üzerinde düzeltmeye ya da açmağa yararlarıydı. Kalemi doğrudan doğruya mürekkebe değil, mürekkep içerisinde ıslanmış sünger veya çuha parçasına batırırdu. Mürekkepte ıslatılmış, süngeri, ya da çuha parçasını gümüşten bir kab içerisinde muhafaza eder, mürekkebi ise büyücek bir şişede “kumkuma” dururdu. Kâğıt üzerindeki yazıyı rıhla kuruturdu, rıhdanlığı (deqqa) ayrı bir maddede yazılıdır.

Defter de dört deste (altın varak) yazılıdır ki, Ali Çelebi bundan yaldız yapardı. Ali Çelebi'nin dairesinde buna lüzum yoktu, çünkü taşra defterhaneleri yalnız kullanmazlar, onunla yazmazlardı. Ali Çelebi bunu herhalde kendi özel işlerinde, el yazılarından çıkarılan suretlerde, metinlerin göze çarpmasını istediği yerlerinde, yazının süslenmesinde, sayfaların çerçevesizlenmesinde kullanırdı, bu maksat için ayrı bir cetveli (mıstar) vardı. Hali vakti yerinde bir kişi olması itibarıyla bunu sanat edinerek başkaları hesabına suretler çıkardığına dair olan tahmin yerinde olmasa gerektir.

Ali Çelebi'nin demir pergeli de (perkâl an âhen) ya da başka öteberi tartıp ölçmeğe mahsus, dirhemleriyle birlikte terazisi de vardı. Sünger, bu ad altında iki yerde, ispong adı ile de üçüncü bir yerde geçmektedir. Bunun, üzerinde kalemini mürekkeplemek için, ya da -tabîî başka bir parça ile- yazı kâğıdını hazırlamak için kullanırdı. Bu hazırlık, kâğıdın üzerinde belli bir sertleştirici sıvı ile sıvayarak parlatmaktan ibaretti; parlatılan kâğıt ile kömür gibi kara mürekkep arasında keskin bir tezat husule gelirdi ki, bu da yazının güzelliğini artırır, yazı ile uğraşan kimseler buna çok değer verirlerdi.

Ali Çelebi maliye saymanı (defterdar muhasebecisi) sıfatıyla defterhaneye herhalde sık sık giderdi. Budin defterhanesinin yerini bugün bilmiyoruz (yalnız Türk haznedarının belki de kırallık hazine nazırının evine yerleşmiş olduğu tahmin edilebilir), keza Ali Çelebi

memurların resmî görevlerini sadece defterhanede görüp görmediklerini de bilmemekteyiz. Anlaşılan bu işlerini kendi evlerinde de yapabiliyorlardı. Ali Çelebi'nin terekesinde pek çok resmî evrak çıkmış olması bunu göstermektedir. Yazıcılar 15 kalemde defterler, ruznameler, kanun kitaplarından başka önemli sayıda talik, nesih, divanî ve sülüs tarzında yazılmış resmî evrak da kaydetmişlerdir ki, bunlar resmî yazılar, mahkeme ilâmları olmalıdır. Bu resmî evrakın dışında, Türkiye'de yazıyı sanat derecesine yükseltmiş olan ünlü hattat (kalligrafus) Karahisarî'nin kaleminden çıkma bir tomar yazı da ele geçmiştir ki ("yazının Karahisarî'dir ağartan yüzünü") bundan Ali Çelebi'nin de hattatlıkta kendini yetiştirmeye özendiği tahmin edilebilir. Nihayet defter, maliye ihtisas literatürünün kanunlarını, bahislerini, koleksiyonlarını ve yazı örneklerini ihtiva eden önemli sayıda başka kitaplarda sıralamaktadır.

Tereke eşyası üzerine verilen bu bilgiler, Hindistan'ın ve mutlu Arabistan (Yemen), Kandihar ve Çin gibi diyarların adları Ali Çelebi'nin işleri, yazıları arasında, sanki bu yerler Ali Çelebi'nin Budin'deki evine herhangi komşu memleket veya şehirlerden, dinsizlerin, gâvurların dünyasından daha yakınlanmış gibi anılmaktadır. Bu durum, Ali Çelebi'nin Budin'de kendini bir yarım-dünyanın sınırında hissetmekte olduğu, kitaplarından ve yazılarından anlaşılmaktadır. Kâfir yazısı ve dili Ali Çelebi'nin terekesinde sadece bir yerde, o da bir deste yazı kâğıdının muhafazasında kullanılmış sargı kâğıdında rastlanmıştır. Ali Çelebi'nin yığınla kitabı, bugün Budin'den uzak düşen memleketlerin dilleriyle, Arapça, Farsça ve Türkçe yazılı idiler ve bu üç dilde Arap, Acem, Türk dünyalarının bilgilerini Ali Çelebi'ye veriyorlardı ve üç yerde kayıtları geçen Arapça ve Acemce sözlükleri, -ki ikisi Farsça, biri Arapça sözlüktü- keza yardımcı araç olarak kitaplığında bulunmaktaydı. Ancak kitapların adlarından herhangi bir eserin hangi dilde yazılmış olduğu her zaman anlaşılmamaktadır. Çünkü aynı kitap yazılmış olduğu dilde de tercüme olduğu dilde de aynı adı taşımaktadır; bundan başka Türkçe kitapların adları da Arapça, ya da Farsça olabilmekteydi.

Kitaplar arasında baş yeri Kur'an ile Sure-i enâm dedikleri Kur'an parçaları tutmaktaydı; bu cümleden olarak Âyet-i şerif adı altında daha iki kitabı da kaydolunmuştu. Bunlar tabiatıyla Arapça yazılı idiler, sonra (istiskâname) adlı dua kitabı ile Kitab-i taharet adlı, dinî yıkanmanın usul ve âdabını öğreten kitap da belki Arapça yazı-

lıydı. Farsça yazılmış din konulu kitabı, Allah'a karşı olan aşkile coşmuş 74 mistik şeyhin hayatlarını bir araya getirmiş olan Mecâlis el-uşşâk vardı. Gene bu konuda Türkçe yazılı kitabı Muhammed'in peygamberliğini doğrulayan Şevâhid el-nübüvve başlıklı kitabı ile Hadis-i erbaîn, yani 40 hadisin tercümesi, Musa peygamberin hikâyesi ve İncildeki azizlerin hayatı: Tezkere el-evliyâ el-incil. Birçok dinle ilgili eserin dili sadece adından tesbit edilememektedir. Örneğin Mecma-i rical el-gayb, Risâle-i beyân-i ittihad-i evliyâ el-kirâm, Gevâhir el-maânî el-tasavvuf kitapları bunlardandır.

Ali Çelebi tarih kitapları da okurdu, birtakım Türkçe ve Farsça kitapları onun bu ilgisini göstermektedirler. Tevârih-i âl-i Osman (Osmanlı hanedanının tarihi), Tevârih-i türkî (Türk tarihi), İbn-i Celâl "Tarih-i Mısır" adlı kitaplar Türkçe eserlerdi. Ali Çelebi Timurlenk tarihini, Timurnâme'yi Acemcesinden okuyabilmekteydi. Bu eser, öyle sanırım ki, yakın geçmişte F. Tauer'in vücade getirdiği basma bir nüshasından tanıdığımız Zafernâme'nin aynı olmalıdır. Keza, şimdiye kadar kataloklarda izine rastlamadığım bir Acem tarihi de bu türlü Farsça eserlerdendir. Nasâyih el-mülûk adıyla geçen "Hükümdarlara nasihatlar" konulu siyasî bir kitabının hangi dille yazılmış olduğu bilinmemektedir.

Kitaplarından bazıları bilgi ve görüşlerinin genişlemesine yol açmıştır. Rasatnâme adlı astronomi ile ilgili bir kitabı vardı ki, defterin başka bir yerinde kayıtlı bakırdan yapılmış bir "usturlâb" da bununla ilgili idi; bir yıldızın, ya da güneşin, ayın yüksekliğini tâyin etmek istediği zaman bu aletle uğraşırdu. Hekimliğe dair Türkçe kitabı, satranç kitabı, bilmececelere, muammalara dair kitapları, hangi dilden olduğu kaydedilmemiş fal kitabı ile rüya tâbirnâmesi vardı. Bu son ikisi aslında yasak kitaplardı, zira dine göre rüya tâbiri de, fala bakmak da günahı, çünkü bunlar geleceğe ait şeyleri görüp öğrenmek amacını güderlerdi; oysa geleceği ancak Allah bilirdi. Ancak Doğulu halklar başka türlü düşünürlerdi (rüya tabirnâmesine bizde de "Mısır" rüya kitabı denirdi ve bundan yarım yüzyıl önceleri pazar ve panayır yerlerindeki halk kalabalığı arasında çok satılırdı). Falcılık ve rüya tâbiri yüzyıllar boyunca Türklerin de dört elle sarıldıkları şeylerdi; eski Kroniklerin verdikleri bilgiye göre hanedanın kurucusu Osman'ın, XIII. yüzyılda ailesinin parlak geleceğini düşünde görmüş olduğu bilinmektedir. XVIII. yüzyıl sonlarında, o zamanki Türk - Rus savaşlarında Türklerin büyük kayıplara uğramasından

önce saray başastroloğunun, müneccimbaşının düşmanı yenmek için büyük bir fırsatın gelmiş olduğunu resmen haber vermiş olduğunu ise daha yeni zamanlar saray tarihçilerinin eserlerinden öğrenmekteyiz.

Ali Çelebi'nin kitaplarının yarından fazlası gene de edebiyatla ilgili eserlerdi. Kırktan ziyade kitabının aynı sayıda büyük ün kazanmış esere rastlamaktayız; bu kitapların çoğu Farsça idi. Büyük Acem klâsikleri Ali Efendi'nin kitaplığında mevcuttu: Şehnâme'nin büyük ölçü (büyük kıt'a) daki nüshası, başka başka şairler tarafından terennüm edilmiş olan Yusuf ile Zuleyha iki nüsha veya çeşit olarak (yazarları adlandırılmamıştır), sonra Hulâsa-i Hamsa adlı eser keza iki nüsha veya çeşit halinde mevcuttu. Bunlardan birinin 1201'de ölen Nizamî'nin eseri olduğu belirtilmiştir; 1339'da ölen Hafız iki nüsha, Sevdaî divanı, Narungât, Ali Çelebi'nin adaşı, 1543'da ölen Bursa'lı Ali Çelebi tarafından çevirilmiş Humâyunnâme, Hüsn-i zeyl-i Ahenî, Türkî manzum-i küllî, Lâğiverdî. Ali Çelebi sadece eski klâsikleri değil, çağdaşlarının eserlerini de okurdu. Kendinden önce ölmüş çağdaşlarından Gâmî (Ölm. 1492) 'nin divanı ile Silsile el-zehab adlı eser üç nüsha veya çeşit olarak, Hilâlinak'ın (Ölm. 1530) Şah ile Derviş adlı eseri, bunun başka bir nüshası Şahî ve Âsafî divaniyle bir arada, tam çağdaşlarından Bağdat'ta yaşayan Fuzulî (Ölm. 1562)'nin divanı, Şabatavî (Ölm. 1590 civarı) Şah ile Gedâ (şah ve dilenci) adlı eseri, belli başlı kalem sahiplerinden on kadarının kitabı hakkında bunların yaldızlı Acem (bâ gild-i ağem) cildiyle ciltlenmiş olduğu belirtilmiştir. Zira Türkler cilt sanatında Acemleri kendilerine üstad sayarlardı.

Ali Çelebi'nin edebiyatla ilgili kitapları arasında gazeller ayrı bir küme teşkil ederlerdi, ki bu kısa şiirlerde Araplar, Acemler ve Türkler hemen Muhammed'den-belki daha da eski çağlardan beri- dünyada şarabın, güzelliğin ve aşkın ne sebeple bulunduğu ve insanın bunlardan ya da bunlarla ne kazandığı üzerinde zihin yormuşlardır. Defterde Gazeliyyât-ı selâtin-i maziye (eski sultanların gazelleri) başlıklı gazel mecmuası, Maâni gazelleri adlarıyla geçmektedir. Bundan başka daha yakın tanıtmaya bilgisi vermeksizin sekiz maddede sekiz cilt gazel, içindekiler belirtmeksizin, herhalde gene gazeller ihtiva eden başka oniki cilt kitap bulunmaktadır. Demek ki, gazel Ali Çelebi'yi özellikle ilgilendiren, saran edebî nevidir. Keza şiirle ilgili bir kitabı (Kitâb-i bahr el-maârif) Sultan Süleyman'ın oğlu Şehzade Mustafa için bir

çağdaş tarafından yazılmış, şiir yazmanın kaidelerini gösteren bir eserdir.

Elimizdeki bu araştırma önceleri XVI. yüzyılda yaşamış taşralı bir Türk efendisinin oturduğu evin içini gösterecek gibi görünmüştü. Fakat tereke defterinin çok sayıdaki, ruhsuz maddelerinin tahlili ve meslekdaşlarımızdan birisiyle, Gyula Németh ile bitmez tükenmez heyecanlı tartışmaları sonunda Türk efendisinin, bizzat kendisi de adım adım yaklaşarak karşımıza çıkmış oldu; çünkü umumiyetle meydana getiren insandır, insanı karakterize eden ise kendi evidir.

Fakat ev de, insanın kendisi de çok dallı budaklı, çok tabakalıdır ve tanınması kolay değildir. Ali Çelebi'nin evi de, Ali Çelebi'nin kendisi de böyleydi.

Resmî yazıcıların tuttıkları deftere göre, Ali Çelebi'nin sapsarı süslü birçok kılıcını, öteki silâhlarını, çok sayıdaki koşum takımlarını, yaldızlı üzengilerini gözden geçirirken, bunların özelliklerini tanıtırken kendisinin o çağlarda mesnetsiz ve ekmeksiz bırakılmıyan, hatırı sayılır bir asker olduğunu tahmin edebiliyor; çeşitli kürklerle bezenmiş 30-40 üstlüğüne dair verilen bilgileri okuduğumuz zaman Ali Çelebi'nin gösterişi sevdiğini ve becerdiğini anlıyor, sırça kablar içindeki on dört çeşit şarabını öğrendiğimiz zaman on dört kocaman şarap kabını da onun şatafatlı yaşayışına yakıştırıyorduk. Fakat onunla ilgili bilgilerin son kısmına gelerek 119 cilt kitabını gözümüzün önüne getirdiğimiz zaman Ali Çelebi hakkında vereceğimiz hükümde duraklamıştık.

Zira Ali Çelebi evvelce de işaret ettiğimiz üzere 1587'de, yani Türklerin Müteferrika dedikleri ve Türklere kitap basmasını öğreten Kolozsvar'lı İbrahim'den bir buçuk yüzyıl önce ölmüştür. Demek ki Ali Çelebi Türkiye'de kitap basma işinin başlamasından bir buçuk yüzyıl önce el yazması 119 kitaba ve evinde padişahın Macaristan'daki eyaletinde olsa olsa bir-iki kişide bulunabilecek zenginlikte bir kitaplığa sahip bulunmaktaydı.

Yığınla urbası, parlak silâhlariyle at koşumları hal ve vaktinin iyi, askerî hazırlığının tam olduğunu gösterirken kitaplarından, fikir hayatında ilgilendiği bölümleri, kültürünü, aydın bir insanla karşılaştığımızı görmekteyiz. Kitaplarına bakarak, kanun kitaplarıyla emirnameler dışında geçmiş Türk "yüzyılları"nı, Osmanlı hanedanının sadece zaferlerini değil, Timurlenk savaşlarını ve bu savaşlarda Türklerin büyük yenilgisini, Osmanlı hanedanının hakir düşmesini de

okuyan Ali Çelebi'de aydın bir devlet memurunu, o zaman üzerinden beş yüz yıl geçmiş olan Firdevsî ile modern çağdaş Fuzûlî'yi yazma kitaplarından inceliyen edebiyatçıyı, bu arada Kur'an'ın yanı sıra Musa'nın hikâyesini, "İncil'deki azizlerin hayatlarını" da bulunduran Ali Çelebi'de, dininin emrine göre yıkanma usulleri yanında Hafız'ın iki yüzyıllık erotik şiirleriyle ilgilenen, din inançlarında belki kararsızlık geçirmekte olan bir şahsiyet sezmekte ve kendisinde XVI. yüzyıl sonlarında Macaristan'da Türk gazelleri toplıyan, Türk şairlerine özenerek gazeller tarzında Macarca güzel şiirler veren Balassi'nin zamanında lirizme karşı duyulan bir büyük insanı selâmlamaktayız.

Kitaplarının çokluğu, özellikle birçok güzel şiir kitabının bulunuşu Ali Çelebi'yi devlet muhasebecileri, kâtip tipi memurlar arasından çıkararak ona edebiyatla ilgisi bulunanların safında yüksek bir yer verdirmektedir. Ali Çelebi'yi yukarıda adı geçen ve Bursalı olan adasından ayırmamız ve buna Budin'li Ali Çelebi dememiz bunun için lüzumludur.

Budin'li Ali Çelebi'nin evi ile kişiliğinin tanınması için burada verdiğimiz toplu bilgi bir müzenin bütün malzemesi yanında teşhir edilenler kadar mütevazidir: levhalarla kitapları, kılıçlarla urbaları göstermeksizin sadece bir tanıtma kılavuzudur. Fakat bu tanıtma kılavuzu ancak bir ön habercidir; yüzyılların kâğıt değirmenleri bütün yazıları iyice öğütmemiş, bütün yazıları ezmemişse, günün birinde başka birinin Budin'li Ali Çelebi üzerinde konuşacağı muhakkaktır.

SELÇUKLULAR HAKKINDA YENİ BİR NEŞİR MÜNASEBETİYLE

(İSLÂM ANSİKLOPEDİSİNDEKİ İ. KAFESOĞLU'NUN SELÇUKLULAR MAKALESİ)

Prof. Dr. OSMAN TURAN

Türk ve İslâm kavimleri ile medeniyetleri tarihinde yeni bir devir açan Selçuklular hakkında yapılmış araştırmalar henüz pek az ve kifayetsiz bir safhada bulunduğu için bu büyük devir lâıkiyle anlaşılammış ve karanlıklardan kurtulmamıştır. Hattâ yalnız büyük tarihî meseleleri değil henüz kronolojisi ve jenealojisi bile meydana konamamıştır. Çin hudutlarından Akdeniz kıyılarına kadar çeşitli ülke ve kavimlerin de tarihini içine alan bu devri tedkikte bu hususiyetten ileri gelen güçlükler yanında Selçukluların medeniyet tarihi bakımından da yeni bir devir açmalarını, Avrupa ile de sıkı münasebetlerini hesaba katmak ve kaynaklarının pek çok dillerde olduğunu hatırlatmak yerinde olur. Zira bu tarihin karanlıklar içinde kalmasının bir sebebi tedkiklerin kifâyetsizliği ise diğer sebebi de onun tedkik ve ihatası zorluğudur. Bu sebeple şimdiye kadar yapılmış araştırmaları devrin ehemmiyetiyle mütenasip saymak ve çeşitli meselelerinin meydana konulması veya halli mânasında kıymetlendirmek mümkün değildir.

Böyle bir durumda bulunan bir devir hakkında Prof. İbrahim Kafesoğlu imzasıyla çıkan “*Selçuklular*” maddesi, 64 sahifelik bir hacmi ile de (İA. Cüz 104-105, s. 353-416) ister istemez alâkayı çekecektir. Bu makale ile bizim “*Selçuklular tarihi ve Türk-İslâm medeniyeti*” adlı eserimizin (Ankara 1965, XIII + 446, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü) aynı zamanda basılmış ve neşredilmiş olmasını da kayda şayan buluyoruz. Gerçekten Selçuklular tarihi ile uğraşanlar bu makale ile kitabımızı okuyunca her ikisinde de birtakım müşterek meselelere, müşterek görüş ve buluşlara rastlayacaklar; hattâ birçok tasnif ve ifâde benzerlikleriyle de karşılaşacaklar ve bu dikkati çeken tesadüflerin sebebini soracaklardır. İşte biz burada “*Selçuklular*”, maddesi ile eserimiz arasında mevcut bu müşterek hususiyetlerin menşe ve sebeplerini meydana koyacağız. Bu maddenin tenkidine

veya bahis mevzuu münasebetlere girişmeden önce Selçuklular maddesinin daha evvel tarafımızdan yazıldığını ve çıkan ihtilâf dolayısıyla orada basılmayan eserimizin nasıl “Selçuklular tarihi ve Türk-İslâm Medeniyeti” adı ile meydana geldiğini anlatacak ve tatsız bir hâdiseyi kısaca hikâye edeceğiz.

Filhakika İslâm Ansiklopedisi tahrir hey’eti müdürü Prof. Ahmed Ateş imzasıyla aldığım resmî bir yazıda Selçuklular maddesinin tarafımdan yazılması isteniyor ve 18-20 sahifeyi geçmemesi bildiriliyordu. Devrin ehemmiyeti, bütün Selçuk devletleri ile onlara ait meselelerin bir maddeye sığdırılması zorluğu ve nihayet Selçuklulara dair tetkiklerin henüz başlangıç halinde bulunması dolayısıyla bu takdirin kifayetsizliği tarafımızdan anlatılmış ve Ansiklopedi’de daha küçük ve ehemmiyetsiz bazı maddelere 40, 60, 80, 120 (*Mescid*) ve 160 (*İstanbul*) sahife tahsis edildiği vakıası izah edilmiş ve bu sebeplerle neticede Selçuklular maddesinin 80-90 sahifeye çıkarılması zarureti üzerinde bir mutabakata varılmıştı. Nitekim maddeyi bu miktarda hesaplayarak ikmal edip bizzat Ansiklopedi idaresine teslim ettim. O esnada onların yaptığı tahminî hesap da aynı olmuştu. Böylece müsveddeler daktilo edildikçe tarafımdan baskıya hazırlanmak üzere Ankara’ya gönderiliyor ve düzeltilerek iade olunuyordu. Birkaç partinin postalanmasından sonra tahminlerin yanlış olduğu ve maddenin iki cüz (fasikül) civarına çıktığı anlaşılınca tahrir müdürü gönderilen kısımları derhal yarıya indirip iade etmemi teklif ediyordu. Hem zaman ve hem de eserin hususiyeti bu sert teklifin kabulünü imkânsızlaştırıyordu. Buna karşı maddenin yarı-yarıya kısaltılması işini tahrir heyetine bırakmam teklifi ise ilmî bakımdan daha güç idi. Zira müellifi için dahi zor olan bir işin başka elde heder olmasını mümkün kılacak idi. Kendilerine iki fasikül de tutsa, emsali uzunluktaki maddeler dolayısıyla ve onlardan daha mühim olarak, aynen basılması lüzumunu bildirdim; esasen kısaltma yoluna gidilse de bunun derhal yapılamıyacağını, bu hazır eserden çıkarılacak yeni bir maddenin başka bir mahiyet kazanacağını ve bu maksadla da, birkaç ay daha beklemenin gerektiğini bildirdim. Tahrir müdürü Prof. Ahmed Ateş bir yandan zaman kazanmak ister gözüküyor, öte yandan böyle bir ihtilâf çıkarmakla da hakikatte bizzat zaman kaybına sebep oluyordu. Bu durum karşısında kendisine son teklif olarak medeniyet kısmı bırakıldığı ve sadece siyâsî kısım basıldığı takdirde hem hacimden ve hem de zamandan tasarruf sağlanacağını bildirmiştim.

Nitekim bu kısım bir fasikülden az tutacaktı. Fakat zorluk çıkarmak gayesini güttüğü anlaşılan tahrir müdürü Prof. Ahmed Ateş, maddeyi yazmaya heveslenen Prof. Kafesoğlu ile anlaşarak medeniyet kısmına ehemmiyet verip ondan feragat edemeyeceklerini ileri sürüyor; maddenin 20 sahife teklif edildiğini ve o zaman böyle bir şeyin bahis mevzuu olmadığını unutuyor ve diğer maddelerde böyle bir şumullü telifin çok nâdir olduğunu düşünmüyordu. Bu noktada da anlaşma zorlaşınca maddenin artık Kafesoğlu tarafından kısa olarak kaleme alınacağını, fakat zaman darlığı dolayısıyla eserimden faydalanmasına müsaade etmemi de teklif ediyordu. Bu teklif garip olmakla beraber, kendi fikirlerime ve hukukuma saygı göstermesi şartıyla, muvafakat edeceğimi söyledim. Fakat o, yazarın bu şartı kabul edeceğini bilmediğini beyan etti. Bu durumda benim için kararları anlaşılamadı. Kendisine ya bu şartlara göre basılması veya iadesinden başka bir çare kalmadığını belirttim. Böylece neticenin ne olduğuna dair bir haber gelmeden eserimin, bir ay daha Ansiklopedide tutulduktan ve takriben üç ay ellerinde kaldıktan sonra, Ankara'ya iade edildiğini, bununla beraber daktilo edilmiş kısımların (189 sahife) aslını yanlarında alakoyduklarını 1964 Temmuz sonlarında İstanbul'a gidince öğrenmiş oldum.

İşte Selçuklu tarihi bu mâcerayı geçirdikten ve Ankara'ya döndükten sonra 20 Eylülde matbaaya verildi. Eserin siyasî tarih kısmı (S. 27-216) Ansiklopedi için hazırlanmış bulunan metnin tam kendisi olup sadece bibliyografya notları haşiyeye nakledilmiştir. Medeniyet bölümleri ise süratle genişletilerek şimdiki şekli almıştır. Maddenin sonuna konulan tenkidî bibliyografya da tafsil edilerek kitabın başına konmuş ve buradaki "Giriş" kısmını teşkil etmiştir. Eserin telif gayesi onun tasnif ve terkibine tesir etmiş, hususiyetlerine sebep olmuş ve böylece kronolojik sıraya uymıyan bahisler bile araya girmiştir. Kitabın macerasına ait bu hikâyeyi kısaca yazmanın bir sebebi de Ansiklopedi'de Kafesoğlu imzasıyla çıkan "Selçuklular" maddesinin biraz tenkidini ve bilhassa eserimizle yakın münasebetlerini meydana koymaktadır. Gerçekten esere ait maceranın bitmediği seziliyor ve bazı şayialar daha bir şeyler olacağını gösteriyordu. Nitekim Selçuklular maddesinin bir kısmı 104 üncü fasikülde basıldıktan ve 105 inci de bulunan devamı henüz çıkmadan hepsi birlikte, ayrı-basım halinde (64 sahife) intişar ettikten sonra, Ansiklopedi'ye emanet edilen eserimizin Tahrir heyetine dahil, Kafesoğlu tarafından, kendisine göre bir

metodla, kısaltılarak ve bozularak aktarıldığı bütün delilleri ile sübût buldu. İşte eserimiz basılırken Selçuklular maddesi de böyle çıkıyordu.

Gerçekten ilim âleminde emsali nâdir görülen bir cesaretle bir haksız fiil hâdisesi meydana çıkıyor ve hayret uyandırıyor. Bu fiili gizlemek maksadiyle başvuru tedbirlerin tam bir iflâsla neticelendiği, maddî ve ilmî delillerin hâdiseyi isbat edecek kuvvet ve çoklukta olduğu katiyetle anlaşılınca Tahrir heyeti müdürü Profesör Ahmed Ateş Bey'e resmî bir protestoda bulunarak, hâdiseden doğacak vahim neticelere varmadan, önce eski dostları ve Türk ilmini korumak kaygısıyla Ansiklopedi müdürünün mesuliyeti olup olmadığını sorduktan sonra imza sahibini de hatadan dönmeye dâvet ettim ve kendilerine ilim ve hayır yolunu açık tutarak bu fiilin kurbanı olmamalarına fırsat verdim. Zira makalenin sonunda, onun, eserimin müsveddelerinden faydalandığına dair bir kaydın konulması dahi meseleyi halle kâfi gelecekti. Fakat hatadan dönmeyen lüzumunu ve delillerin sübût bulduğunu anlamakta geciken bu arkadaşlarım, verilen delillerin farkında olmadıklarından, inkâr yolunda ısrar ettiler. Âkıbetin vahametini düşünerek hâdiseyi bir kayıtla kapamak imkânlarını bildirmek maksadiyle müşterek dostlara yaptığım son telkinler de bir netice vermedi. Kafesoğlu resmî cevabında yumuşak ve uysal bir müdafaa ile itiraftan kaçınırken Ahmed Ateş bir yandan arkadaşının ilmine karşı hayranlığını belirtiyor; öte yandan da pek hiddetli ve hattâ tehditli bir cevap vermek lüzumunu hissediyor ve böylece de artık bu mesuliyete katıldığını gösteriyordu. Mesulleri bu türlü cevaplar vermeğe sevk eden başlıca sebep de elde bulunan delillerden gafil bulunmaları idi. Nitekim onlar bu açık iddiamıza rağmen delillerin katliğinden habersiz bulunuyor ve sadece eserimin ellerinde kalması ve müsveddelerin kendilerince tedkik edildiğine dair kenarlarında notların bulunması esasına dayandığımızı sanıyor ve burada da yanılıyorlardı. İşte böylece bütün iyi niyet teşebbüslerimiz muvaffakiyetsizliğe uğradıktan ve hattâ tehdit ve ithamlara maruz kaldıktan sonra Selçuklular maddesinin eserimizden aktarıldığını meydana koymak bir zaruret halini aldı. Esasen burada ciddî bir tenkidi gereken makalenin bu hüviyetini belirtmek de hem ilmî bir ihtiyaç idi ve hem de Türk ilmini bu gibi hâdiselerden korumak gerekiyordu.

Filhakika Selçuklular maddesinin imzacısı eserimizi, kendisine göre bir maharet ve metodla kısaltarak, karıştırarak, bozarak ve haşviyyat ekliyerek aktarırken ilk defa bizim tarafımızdan ileri sürülen yeni görüş ve meseleleri aynen nakletmekten kaçınmaktadır. Fakat bir yandan devrin tarihine ve meselelerine iyi nüfuz edememesi, öte yandan da iki yılda hazırlanan bir eseri takriben iki aya sıkıştırmak zorluğu ile karşılaşarak hazım ve kontrol imkânını bulamaması dolayısıyla kitabımızda ileri sürülen bütün yeni fikir ve görüşlerin bize ait bulunduğunu fark edememiş ve bazılarını da kendisine mal edebileceğini sanmıştır. Lâkin daha ziyade başlangıçta kendini gösteren bu ürkeklik, malûm bir psikoloji ile, gittikçe azalmış ve Prof. Kafesoğlu'nun cesareti ve iştihası artmış ve bu sayede daha açık ve sağlam deliller vermiştir. Herhalde Tahrir müdürü ile birlikte varılan anlaşmaya göre girilen ilk teşebbüs de kitabımızın neşrinden önce davranmak ve makaleyi bir an önce basmak idi. Nitekim ilim âleminde ve bizzat bugüne kadar da Kafesoğlu'nun yazılarında hep Sancar şeklinde yazılan (Bk. Fuad Köprülü, T. M. I, s. 252) Selçuk Sultanı'nın adının Sencer şekline sokulması ve bunun Selçuklulardan sonraya bırakılıp zaman kazanılması bu sebeple olmuştur. Bundan dolayıdır ki, Kafesoğlu bu makalede bu ismi artık daima Sencer şeklinde yazmıştır.

Hungaroloji tahsilinden çok sonra Selçuklular devri üzerinde çalışmağa başlayan ve bu gecikme ve ihtisas değiştirme dolayısıyla de ciddî gayretler gösteren Kafesoğlu bu çalışkanlığı sayesinde Melikşah'a dair mogonrafisi ile doktorasını ve Harizmşahlar tarihine dair eseriyle de doçentliğini kazanmıştır. Jürisinde bulunarak kendisine yardım ettiğim gibi o da raporumdaki tavsiyelere uyarak bu eserini neşrederken daha iyi bir şekle sokmuştu. İşte Kafesoğlu bu neşriyatı ile kendisini tanıtmıştır. Onun çalışmaları hakkında kitabımızın "Giriş" kısmında verdiğimiz hüküm çok ölçülü olmakla beraber yine de lehinde yazılmıştı. Tahrir heyetinde bulunması sebebiyle benden daha fazlasını beklemesi ve bizzat bunu ifadesi yersiz idi. Gerçekten bu müspet gayret ve çalışmalarına rağmen Kafesoğlu ilmî araştırmalarında hiçbir zaman derinliklere inememiş; mühim tarihî meseleleri meydana koymak ve halletmekte ciddî bir muvaffakiyet gösterememiş ve umumî mânasiyle bir nâkil veya toplayıcı (*Compilateur*) olmaktan pek ileri gidememiştir. Türkiye'de ilmî tenkitler kifayetsiz olmakla beraber ortada bulunan neşriyatı bu hükmün ilmî mahiyetinden ve doğruluğundan kimsede bir şüphe bırakmaz. Yazılarında umumî ve

hissî hükümler kendini göstermekte, ciddi kaynak ve tedkikler yerine muahhar ve kıymetsiz olanları birbirine karıştırarak daima metod ve tenkit kifayetsizliklerine rastlanmaktadır ki, zaten bu hususlar ortaya konulmuştur (Bk. Mehmed Köymen, *Bellekten* LXVIII, s. 557-604).

Filhakika cevabına göre Selçuklu tarihi üzerinde ihtisas yapmakla ve tanınmakla öğünen ve Ahmed Ateş'in de resmî yazısında hayranlığına mevzu teşkil eden Kafesoğlu maalesef bu devir tarihinin çok sathında kalmış ve hattâ umumî bilgilerden bile mahrum bulunmuştur. Esasen daha ileri bir ilmî derecede olsa idi başkasının eserinden aktarmanın kurbanı olmazdı. Selçuk tarihi hakkındaki durumu münasebetiyle sadece birkaç misal vermek kâfidir. Gerçekten Selçuk tarihi mütehassısınin Oğuz yabgularının merkezi Yengi-kent şehrini Aral-Hazar denizleri arasında ve Selçukluları da Aral gölü şimalinde göstermesi ve meselâ bu maksatla Barthold'un veya Zeki Velidi Togan'ın Türkistan haritalarına ve eserlerine bakmamış bulunması doğrusu şaşılacak bir hâdisedir (Bk. *Selçuklular maddesi*, s. 354b., 355). Yazarımız "*Selçuk'un oğulları ve torunları*" adlı bir makale neşretmiş olmasına rağmen bu oğul ve torunları tesbit ve teşhis gibi basit bir araştırmada bile muvaffak olamamış; Selçuk'un oğlu Mûsa'nın Türkçe İnanç, Sancar'ın islâmî Ahmed adlarını taşıdıklarını, Yinal'ın unvan değil bir isim olduğunu, İbrahim'den önce babası Yusuf (Selçuk'un oğlu)'un Türkçe adı bulunduğunu da ancak eserimizi kullandıktan sonra anlayabilmiş ve bu makalesinde eski hatalarını düzeltmiştir. Bununla beraber o Selçuk'un Yunus adlı beşinci oğlu ve ondan Er-basgan (El-basan) adlı bir torunu olduğuna dair görüşümüzü iktibastan sakınarak diğer aktarmalarını kendisine mal etmeği düşünmüş ve bu sebeple de eskiden *Er-sığın* tarzında yazdığı Selçuk'un torunu ismini de, aynı endişe ve keyfilikle, burada *Er-sığın* şekline sokmuştur (*Selçuklular maddesi*, 357a, 359a; Ayrı-basım, 466, şecere cedveli; *Selçuk'un Oğulları*, TM, XII, 120, 121, 129). Selçuklu tarihi mütehassısı, bu maddede de, kadim bir Oğuz yurdu olan "Sırderya kenarında Türk şehirlerinin mevcut" olduğunu keşfeder ve bunu da Maverâünnehr'in Türklüğüne bir delil sayarken nasıl malûmları meçhule çevirdiğini veya hükümlerini ne derece havada bina eylediğini göstermiştir (Ayrı-basım, s. 33a). O, Arslan Yabgu'nun Buhara civarına göçtüğü zaman Tuğrul ve Çağrı Beyleri hâlâ Cend civarında sanıyordu (Köprülü Armağanı, s. 259). Selçuk tarihi mütehassısı Selçukluların başlangıçları ile yurtları hakkında umumî

bilgilerden dahi mahrum bulunmakla doğrusu ihtisas derecesini pek güzel belirtmiştir. Onun bu durumunu teyit etmek maksadiyle neşriyatından daha başka misalleri çoğaltmağa lüzum kalmadan bu makalesine kitabımızı nasıl aktardığına ve bu işi başarabilmek için ne gibi yollara başvurduğuna, bu yolda ne türlü deliller bıraktığına geçebiliriz. Bununla beraber bu hususta karşılaştığımız yığınla misalleri burada sıralamayacak ve bu uzun işi her halde gerekirse başka bir yere bırakarak en göze çarpan delilleri meydana koyacağız.

Zoraki şerikimiz daha Selçuklular maddesine başlarken, hattâ bölüm ve başlıkları korken de bizim tasnif ve terkip usullerimizi takip etmiş ve kitabımızdaki birçok yeni fikir ve meseleleri bazı nakil ve tadillerle makalesine geçirmiştir. Nitekim “Selçuk” adının telâffuz, menşe ve mânası üzerinde verdiğimiz bilgi ve kaynakları bazı değişikliklerle alırken son vardığımız hükmü benimsemekten çekinmiş ve bu sayede ve bu ayrılıkla, hiç olmazsa, hazır malûmata sahip olacağını düşünmüştür (Bk. *Bizim Selçuklular tarihi*, s. 27-28; *madde*, s. 353). Selçukluların Buhara civarına gelişlerini ve Oğuz göçlerini kitabımıza göre kısa, fakat doğru olarak nakleden Kafesoğlu, bugüne kadar bütün ilim adamlarının bu muhaceretin 992’de olduğuna dair fikirlerini red edip bu yıldan önce vukubulduğuna dair yeni görüşün bize ait olduğunu anlayamadığından, ister istemez, bu tedkikin sahibini veya aktardığı eserimizi ifşadan kurtulamamıştır. Gerçekten bizim kaynak ve tedkikler arasında W. Barthold’u gören Kafesoğlu bu fikrin bu âlime ait olduğunu sanarak onu zikretmesi bir intak-ı hak olmuş ve böylece kendisini ele vermiştir. Aktarmacı yazar, şüphesiz bundan önceki neşriyatında olduğu gibi burada da Barthold’u okuyabilse idi bu hataya düşmez ve ciddî olmayan hareketine dair bu misali vermezdi (Krş. *Selçuklular*, s. 41; *madde*, s. 356a).

Oğuzların Selçuklulardan önce Horasan gazileri ile birlikte Anadolu gazalarına katıldıklarına ve Çağrı Bey’in bu istikamette yaptığı ilk akının bu anane ile ilgili bulunduğuna dair tedkik de bize ait olup (*Selçuklular*, s. 47-48) bu fikrin kimin olduğunun farkında bulunmayan Selçuk tarihçisi meslektaşımız bu hususta çok ağır bir muvaffakiyetsizliğe uğramış ve bu sayede de açık bir delil ile bize yardım etmiştir. Gerçekten bizden yaptığı iktibas gizlemek maksadiyle verdiğimiz kaynaklardan İbn Miskveyh’in kroniğini ve Siyaset-nâmeyi hazfederken bu fikrin başlıca dayanaklarını kaybettiğini düşünmemiş ve burada yakalanmıştır (*Madde*, s. 358b). Onun Köprülü

armağanında bu hususla alâkalı makalesinin bu bilgiden mahrum bulunması da kayda şayandır.

Yabgulu'lar meselesi bugüne kadar mevcut olmamış ve kaynakların *Nâvekiye* şeklinde kaydettikleri muamma bir türlü anlaşılammış olup onu eserimizde bir bahisle meydana koyup hallettiğimiz gibi etnik mahiyetlerini ve Selçuklularla münasebetlerini de aydınlatmış bulunuyoruz (*Selçuklular*, s. 120-123). Maddenin imzacısı şimdi hiç görülmemiş bir Yabgulu adını bizimle birlikte keşfetmekle bu aktarma hâdisesi hakkında güzel delillerden birini daha bahşetmiştir (*Madde*, s. 360a). Alp Arslan'ın tahta çıkışına yardım eden ve Kazvin Beyi olan Selçuk'un torunu Er-basgan (El-basan)ın tarihî şahsiyeti ve faaliyetlerini de ilk defa bu eserimizde meydana koyuyoruz (*Selçuklular*, s. 120). Kafesoğlu bu tedkik ve görüşümüze de katılmış ve bizden aldığı gizlemek maksadiyle de, sadece, Er-basgan adını kendisine göre Er-Sıgun şekline sokarak meseleyi halletmiş ve kurnazlığını göstermiştir (*Madde*, s. 367b). Onun Çağrı Bey'in Anadolu akını hakkında yazdığı makalede, Mükrimin Halil Yınanç'dan alarak, verdiği 1016 yılını bu sefer bırakıp bize göre 1018 yılını tercih etmesi de dikkate şayandır ve bununla ya kendisine ve eski mehazına artık itimadı kalmadığını veya bize uyarken eski makalesini unuttuğunu belirtmiştir (*Selçuklular*, s. 48; *madde*, s. 358; *Köprülü Armağanı*, s. 263).

Selçuklular ile Yengi-kent Oğuz Yabguları arasındaki münasebet ve mücadeleler de Selçuklu tarihinin başlangıcı olarak çok mühim olduğu kadar çok karanlık bir safhayı teşkil ediyordu. Kitabımızda kroniklere akseden birkaç kayıt ile destanî (*Oğuz-nâme*) rivayetlerden faydalanarak bu safhayı oldukça aydınlatmış ve Selçukluları, Cend bölgesinden püskürterek, Mavearünnehr'e göçmelerine sebep olan Oğuz Yabgusu bir Baran'ın olduğunu ve torunu Şah-melik'in Selçukluların amansız düşmanı olarak Cend'de yerleşmiş bulunduğunu izah etmiştik. İşte ortak meslektaşımız bu neticeleri de kısaltmak ve bozmak suretiyle makalesine geçirmiştir (*Selçuklular*, s. 42-44; *madde*, s. 2 59).

İbrahim Yınal'ın 1048'de Bizanslılara karşı kazandığı Kaputru zaferini, bugünkü mukabili dolayısıyla Hasan Kale zaferi olarak göstermiş ve adlandırmıştık. Kafesoğlu bugüne kadar mevcut olmayan bu isim ve mevkii de bize göre yazmak suretiyle mânalı bir işaret daha vermiştir (*Selçuklular*, s. 76-77; *madde*, s. 365a). Melikşah hakkında müstakil bir eser ve sonra da bir makale yazan Kafesoğlu Alp Arslan'-

ın Melikşah'ı veliahd ve diğer oğullarını türlü eyaletlere Melik olarak tâyinlerine dair veremediği malûmatı bu sefer bizden alarak Selçuklular maddesine geçirmiş ve böylece bu mevzuda da birden geniş bir bilgiye sahip olmuştur (*Selçuklular*, s. 106-108; *madde*, s. 368b). Buna rağmen yine bu malûmatı ihtiva etmiyen kendi eserini mehz göstermeğe cesaret etmiştir (*Melikşah devri*, s. 14). Alp Arslan'ın Ani fethine dair tedkikimizi aktarıırken de sadece bizim "*Fetihnâme*" kaydımızı "*Beyannâme*" (?) gibi mânasız bir kelime değiştirmekten başka bir şey yapmamıştır (*Selçuklular*, s. 105; *madde*, s. 369). Irak Selçukluları Sultanı Mesud ile Halife arasındaki savaş hakkında verdiğimiz bilgileri kendisine mal ederken de, kaynaklardan tanımadığı, Abdu'l-celil Kazvinî'yi çıkarmak ve İmâdü'd-ddin İsfahanî'nin sahife numarasını tercümesi numarası göstermekle meseleyi halletmiştir (*Selçuklular*, s. 184; *madde*, s. 376a). Gürcülerin Kıpçak'larla münasebetlerine, sıhriyet kurmalarına ve Selçuklulara karşı onlarla birlikte askerî hareketlerine dair tedkikimizi aynı maharetle makalesine geçirmiş; bugüne kadar görmediği kaynaklardan bir kısmını atmış ve yerlerine muahhar ve lüzumsuzları koymak suretiyle yanıltıcı bir temlik muamelesi yapmıştır (*Selçuklular*, s. 169-170; *madde*, s. 375a).

Türkiye Selçukluları ve hususiyile kuruluş devri hakkında hiçbir araştırmaya sahip bulunmayan yazar bu sahada da bize ait tedkikleri naklederken bazı yerlerde tarafımızdan düzeltilen Mükrimin Halil Yınanç'ın hatalarını kasden tekrarlamış ve böylece hem ilmî ahlâk ve mesuliyet duygusundan uzak bulunduğunu ve hem de aktarma marifetini göstermiştir. Bu kısımda Sultan Mesud devrini bir misal olarak belirtmek yerinde olur. Filhakika Sultan Mesud hakkında henüz bastırmadığımız bir tedkikimizden başka bir araştırma mevcut değildir. Bu eserimizde ona ait kısmı bu tedkikten hulâsa ederken çeşitli kaynaklarını göstermek mümkün olamamıştır (*Selçuklular*, s. 205-208). Ortak meslektaşımız burada da bizi takip etmiş ve tabiiyle kaynak gösteremediği için de bu tedkikin nereden geldiğini karanlılık bırakmıştır. Bu hazır tedkike rağmen ortağımız mevzua o kadar yabancıdır ki, 1104'de ölen Danişmendli Gümüştekin Ahmed Gazi'yi oğlu Emîr Gazi yerine 1134'e kadar yaşatmış ve böylece anlamadığı ve bilmediği bir devri kısaltırken bile hazımsızlığa uğramıştır (*Madde*, s. 380). Esasen bu hanedanın şeceresi ve başlangıç devri bugüne kadar öyle karışık bir mesele olarak kalmıştır ki, merhum Mükrimin Halil Yınanç'ın himmetlerine rağmen henüz aydınlığa erişilmemişti. Bu hu-

susta yaptığımız bir tedkik ile bu meseleler tamamiyle halledilmiş ve bazı neticeleri de eserimizde verilmiştir. Biz bu vesile ile ve bu eserimizde verdiğimiz bazı mühim kayıtlara rağmen (Meselâ bk. *Selçuklular*, s. 19-22, 203-206) Kafesoğlu'na kabiliyetini isbat için bu mevzuu tedkik etmeğe ve altından çıkıp çıkamayacağını isbat maksadiyle böyle bir imtihana dâvet ediyoruz. Gariptir ki, yazar bu devir hakkında bizi takip edip Sultan Mesud'un Danişmend'li Emîr Gazi'nin himayesinde bulunduğunu doğru olarak naklettikten sonra da kontrolü kaybetmiş ve Gümüştekin ile Emîr Gazi'yi birbirine karıştırmıştır.

Siyasî tarih hakkında hazır tedkikleri kısaltırken bile kontrolü kaybeden ve hatalara kurban giden Kafesoğlu'nun bugüne kadar anlamadığı medeniyet ve medeniyet tarihine girişmesi akla gelmezken bu makalesiyle birdenbire Selçuklu devri içtimaî, kültürel ve iktisadî meselelerine nüfuz etmiş gözükmesi ve bahisler yazması doğrusu tekâmül kanunlarını da aşmakta ve makalenin yarısını teşkil eden bu kısımların da menşeiini düşündürmektedir. Fakat yazar aktarmada ilerledikçe, malûm psikolojik davranışla, daha fazla cesaret ve iştiha göstermiş ve bu sebeple de fikir ve görüşlerimizi daha rahat aktararak daha bol ve sağlam deliller verip bize yardımda bulunmuştur. Bu netice bir yandan bu kısımların hazmında uğradığı sıkıntı, bir yandan zaman kazanmak için gösterdiği isticâl, öte yandan da maksadı gizlemek maksadiyle koyduğu haşviyat ve asılsız bibliyografya ile meydana çıkmıştır. İmza sahibinin en fazla uğraştığı Melikşah devri üzerinde göze çarpan misaller hususî bir ehemmiyet kazanmakta ve bu kısma bununla başlamamız gerekmektedir.

Türklerin bütün Orta-çağlar boyunca bir cihân hâkimiyeti mefkûresine bağlı bulduklarını "*Türkler ve İslâmiyet*", "Orta-çağ Türklerinde Cihân hâkimiyeti mefkûresi" (İngilizce neşredilmiştir) adlı araştırmalarımızdan sonra bu kitabımıza da Selçukluların ve hususiyile Melikşah'ın bu şuûr ve düşüncesi hakkında yeni tedkik ve görüşlerimizi meydana koyuyoruz (*Selçuklular*, s. 87-88, 137-138, 156, 306-312). Melikşah hakkındaki kitabı ve son makalesinde böyle bir meselenin farkında bulunmayan cesûr hissedarımız Selçuklular maddesinde şimdi "Selçukluların Cihân hâkimiyeti fikri" başlığı altında yeni yani bize ait bir görüşe ve fikirlere sahip olmuş; Melikşah'ın "dünya hâkimiyeti emelinde" bulunduğunu kavramış ve hattâ Yavuz Sultan Selim adı ve mukayesesiyile birlikte (*Selçuklular*, s. 137) bu hu-

sustaki ana fikirlerimizi, başlıklarımızı aktarmış ve böylece de bize daha açık deliller vermiştir (*Ayrı-basım*, s. 40; *madde*, s. 373a, 377b). O, Sultan Sancar'ın Cihân hâkimiyeti şuûrunu belirten düşüncelerini de kitabımızın başka bir bahsinden buraya nakletmiş, bu emek ve terkibi de üzerine almıştır (*Selçuklular*, s. 173-176). Bununla beraber biz Nizamü'l-Mülk'ün "Sultan âlemin Efendisi ve sahibidir" ifadesini bu düşüncenin bir in'ikâsı saydığımız ve eski Türk kağanlarının kendilerini milletin babası (*Velâyet-i Pederâne*) sayan kadim telâkkilerinin bir devamı gösterdiğimiz halde makale sahibi bunu kavrayamamış veya bizden ayrılarak ifadeyi ters bir mânada kullanmıştır (*Ayrı-basım*, s. 35b 45a).

Kafesoğlu aktarmağa devam ederken artık bize ait başlıkları kopya etmekten bile bir endişe duymamıştır. Meselâ kitabımızdaki "Selçuklu Devleti'nin bünyesi ve karakteri" başlığı "Selçuklu Devletinin vasfı ve bünyesi" şekliyle aktarılmış ve muhtevası da bu bahis ile diğer bahislerimizden kısaltarak aldığı malûmatla vücuda getirilmiştir (Kırş. *Selçuklular*, s. 217-233; *Ayrı-basım*, s. 34, 45). Selçuklular devletinde kadınların ve atabeklerin rolleri ve İmparatorluğun siyasî parçalanmasında tesirleri hakkında yazdığımız bahisleri de, başlıkları ile birlikte, fütursuzca makalesine almıştır (*Selçuklular*, s. 221-223; *Ayrı-basım*, s. 36b-37a, 45b). Bu bahislerin kaynakları eserimizin siyasî tarih bölümünde, yeri geldikçe verilmiş olduğundan yazar, ara-sıra, bu kayıtları da ihmal etmemiş ve eklediği alâkasız bazı bilgilerle de bu kısmı kendisine mal etmeğe uğraşmıştır.

Eski Türk devlet anlayışı ve feodal siyasî bünyesi de Selçuklulara intikal ettiğinden Selçuk sultanları Sasanî İran ve Bizans hükümdarları gibi mutlak bir kudrete ve istibdada sahip bulunmayıp, sadece aristokrat Türk beyleri üzerinde, bir derece farkıyla, en yüksek otoritenin mümessilleri idiler. Eserimizde ve eski araştırmalarımızda F. Köprülü ile başlayan bu hususu, sık-sık, tekrarlamış ve devletin Gök-Türkler ve Karahanlılardan Osmanlılara kadar hanedan âzasının müşterek malı sayılarak devam ettiğini belirtmiş; Tuğrul Bey'den itibaren girişilen merkezîyetçi faaliyetlerin feodal bünyeyi değiştirmedeğini, iktâ idaresinin de bu feodal bünyeye göre kurulduğunu, yalnız Türkiye Selçuklularında, büyük askerî iktâlara müsaade edilmemek suretiyle, bir feodalleşmeye rastlanmadığını etraflıca izah etmiştik (*Selçuklular*, s. 62-63, 218). Bu mevzu ve meselelerde de hiçbir emek ve

sermayesi bulunmayan Kafesoğlu burada da hazır malûmatı toplamış; İbrahim Yınal'ın Nîşâpûr'a girerken söylediği sözleri bizden iktibas etmiştir (Krş. *Selçuklular*, s. 56; Ayrı-basım, 34a, 35). Eski Türk kağanları, Karahanlı hükümdarları ve Selçuklu sultanlarının *Velâyet-i Pederâne* sıfatıyla halka verdikleri umumî ziyafetler (*toy*, şö-len) ve bu ziyafetlerde eşyanın yağmalatılması (*Hwân-i Yağma*) ananelerine dair tedkiklerimiz de yazara mahsus metodlarla kendisine mal edilmek istenmiştir (*Selçuklular*, s. 138, 150-154, 180; Ayrı-basım, s. 37; F. Köprülü, *Türkiye tarihi*, s. 173).

Selçuklularla başlayan yeni devrin Türk-İslâm müesseseleri ve kültürü ile nasıl imtizac eylediğine, İslâm medeniyetinin maddî kudret yanında bu mânevî unsurlar ve ananelerle ne şekilde temayüz edip yeni bir safhaya ulaştığına dair fikir ve araştırmalarımız da bu kitabın başlıca hususiyetlerinden biridir. Selçuk tarihi mütehasısı meslektaşımızın bugüne kadar asla düşünmediği, alâka duymadığı ve uğraşmadığı bu meseleleri birden tedkik mevzuu yapması ve bizimle muvazi neticeler elde etmesi de ancak ya bir kehanetle veya eserimizi aktarmakla mümkün olabilirdi (Bk. Ayrı-basım, s. 35, 37).

Vaktiyle "*Türkler ve İslâmiyet*" ve "*Selçuk hükümdarları ve gayr-ı müslim tebaaları*" (Fransızca) adlı araştırmalarımızda ve şimdi de bu kitabın türlü yerlerinde Türklerin Gök-Türkler, Uygurlar ve Hazarlar zamanında olduğu gibi Selçuklular ve Osmanlılar zamanında da yabancı din ve kavimlere karşı çok müsamahakâr ve adil davrandıklarını, böylece hâkimiyetlerini sağlam esaslara dayandırıp sürekli ve yaygın bir kudret kazandıklarını izah etmiştik (*Selçuklular*, s. 230-232, 256-258). Kafesoğlu zaman bulsa ve eski araştırmalarımızı kaydetse idi bu eserimizden yaptığı aktarmaları biraz gölgeleyebilirdi. Bununla beraber bu hazır araştırmalar bile kâfi gelmemiş ve umumî bilgi eksikliği Selçuklularda görülen bu geniş dinî müsamahayı "*Lâiklik?*" mefhumıyla karıştırmasına sebep olmuştur (*Ayrı-basım*, s. 39). O yine aynı acemilikle "Sultan Alp Arslan ve Melikşah'ın gayr-ı müslimlere karşı olan "*Pederâne tutum*"u (?) ve bu "*tutum*" un yalnız Hıristiyanlara karşı bulunduğunu yazarken de nekadarsa ters bir anlayışa ve ifadelere sahip bulunduğunu, anlayamadığı mevzuları aktarmakta ne derece bir perişanlığa düştüğünü göstermektedir (Ayrı-basım, s. 52).

Selçukluların Oğuz muhaceretini Anadolu'ya sevk siyasetlerine dair araştırmalarımızdan da çok hoşlanmış ve bu hususa dair fikirlerimizi aktarırken de bize güzel bir vesika bırakmıştır. Biz Anadolu'

nun Türkleşmesinde bir Bizans İmparatoru'nun Hıristiyan halkı Balkanlara naklettiğine dair Süryani Mihael'in bir kaydını da ehemmiyetle belirtmiştik. Bu mühim meseleyi ve kaynağı görmüş gibi davranan Kafesoğlu bu vesikayı da aynı zamanda bizimle birlikte nakletmiş; fakat verdiğimiz sahife numaraları yerine başkalarını göstererek tekrar yakalanmıştır (*Selçuklular*, s. 196; Ayrı-basım, s. 42b. yine bk. *Selçuklular*, s. 67-73, 195-198; Ayrı-basım, s. 41-43). İslâm dünyasına ve Anadolu'ya vukubulmakta olan bu muhaceretle ilgili olarak Sultan Sancar'ın mağlubiyeti ve daha sonra Moğolların zuhuru ile yeni Türk göçlerinin de başladığını bizi takiben keşifte kusur etmeyen ortağımız "işte Selçuk İmparatorluğu'nun bir tehcir ve iskân siyaseti olarak tatbika başladığı Türkmen göçleri" (?) fikri de bize ait olup (*Selçuklular*, s. 69) muhteva bozularak ve Türkçe perişan edilerek nakledilmiştir. Bu aktarmada dikkate şayan bir delil de Türkiye adıdır. Filhakika biz türkleşen Anadolu'ya XII. asırdan beri lâtın kaynaklarının artık *Romania* (İslâm müelliflerince *Rûm*) değil *Turkia* adını verdiklerini meydana koyduktan sonra (*Selçuklular*, s. 259) imza sahibi bu câzip bilgiyi de kenarda bırakmamış ve II. Kılıç Arslan (doğrusu babası Mesud) zamanında Türkiye adının mevcut olduğunu keşfetmiş ve muahhar bir iki kompilyasyona dayanarak bu fikri de bizden kendisine aktarmıştır (Ayrı-basım, s. 42b-43a). Son Irak sultanları ile halifeler arasında başlayan cismanî hâkimiyet mücadeleleri hakkındaki tedkikimizi de bir kısaltma zahmetiyle makalesine geçirmiştir (*Selçuklular*, s. 185-189; Ayrı-basım, s. 45).

Hazır bir eseri el altında bulundurduktan sonra Selçuk devri iktisadî meselelerini de kenarda bırakmamak kaçırılması câiz olmayan bir fırsat idi ve bu eserin neşrinden önce davranmak imkânı da var idi. Nitekim bu güne kadar bu mevzu ve meselelerin dışında kalmış, onlara girişme heves ve kabiliyetini göstermemiş olan ortak meslektaşımız Büyük Selçuklular ve hususiyle Türkiye Selçukluları devrinde iktisadî ve ticarî faaliyetlere, yeni usul ve müesseselere, para iktisadiyatına, sanayi, idhâlât ve ihracata, şehirlere, servet terakümüne ve içtîmâî hayata dair tedkiklerimizden kendisine göre toplu bilgiler vermiştir (*Selçuklular*, s. 247, 257, 260 ve devamları). Melikşah zamanında Büyük Selçuklular bütçesinin bugünkü paramızla 30 milyar tuttuğunu hesaplamıştık. Kafesoğlu biraderimiz bizi takip etmediğini göstermek maksadiyle bu rakamı 25 milyara indirmek istemiş; fakat bu mefhumlara nüfuz edemediği için, acele ile, bunu 225 milyar yap-

muş ve sonra da tekrar hazımsızlığa uğrayarak, kendisine göre keyfi bir hesapla astronomik bir rakam olarak 500 milyara çıkarmış ve böylece ilmî mesuliyetsizliğine dair yeni bir misal daha vermiştir (Kırş. *Selçuklular*, s. 247; Ayrı-basım, s. 49). Kirman Selçuklu hükümdarı Kavurt'un para siyasetine dair kayıtlarımızı da bize bırakmak istememiştir (*Selçuklular*, s. 190; Ayrı-basım, 50).

II. Kılıç Arslan zamanından beri Anadolu'da başlayan süratli iktisadî ve medenî inkişaf, Türkiye sultanlarının ticarî siyasetleri, askerî seferlerini de bu gayelere yönelterek Akdeniz ve Karadeniz limanlarını fethetmeleri hakkında eski çeşitli neşriyatımız yanında bu eserimizde de gereken bilgiler verilmiş ve daha esaslı malûmat ve görüşler “Orta-çağda Türkiye iktisadî tarihi” adıyla neşredebileceğimiz esere bırakılmıştır. Bu sahada da bizimle muvazi bilgiler veren Kafesoğlu bu münasebetle de müşkül bir duruma düştüğünü fark edemiştir. Nitekim Anadolu'nun iktisadî yüksekliği hakkında bu ülkenin Avrupa'da “*efsanevi*” zenginliklerle tanındığına dair kayıtlarımızı da aynen makalesine geçiren Kafesoğlu biraderimiz burada da derhal yakalanmıştır. Zira bu hususta verdiğimiz kaynakları ne görmüş ve ne de okuma imkânına sahip olmuştur. Halbuki o sıkıntı ile karşıladığı bu kaynakları atıp yerine birtakım malûm meskûkât araştırmalarını koyarken bunlar da bu türlü bilgi ve kayıtların bulunmamasına asla aldırış etmemiş ve aktarma ile birlikte ilmî mesuliyetsizliğine dair yeni deliller vermiş; böylece yanıltma gayreti iflâs eylemiştir (Kırş. *Selçuklular*, s. 274 - 276; Ayrı-basım, s. 50a - 51a).

Selçuklular maddesi imzacısı devrin fikir ve sanat hayatına da merak salmış; Kılıç Arslan zamanında dinî ve felsefî meselelere ve hür düşünceye ehemmiyet verildiğine, Selçuklu devri dinî müsamahasının tasavvufun inkişafına yardım ettiğine, Muhyiddin Arabî ve Mevlânâ Celâleddin Rumî'nin bu muhitlerde faaliyette bulduklarına ve nihayet eski Şamanî inanışların bu suretle tasavvufî tarikatlere girdiğine dair Köprülü'ye ve bize ait araştırma neticelerini de bu kitapta hazır bulmuş ve böylece “Anadolu'nun mânevî ve ruhî vasfını ortaya koyduğunu” (?) sanmıştır. Baba İshak (Baba Resûl) ile başlayan dinî ve içtimaî Türkmen hareketini de aynı tekerrür eden tesadüfle bizim gibi anlamıştır (*Selçuklular*, s. 257 - 259; Ayrı-basım, s. 53a - 53b). Tasavvufta musiki ve *Semâ*'ın ehemmiyetini ve Şamanî tesirlerini belirten görüşlerimizi de aynı mesuliyetsiz davranışla M.R. Gazimihal ve S. Arel'e atfederken de bu hususta esas fikirlerin bize

değil F. Köprülü'ye ait olduğunu kavrayamamış ve verdiği bu eserlerin bu düşüncelerle münasebeti olmadığına aldırış dahi etmemiştir (*Selçuklular*, s. 298 - 300; *Ayrı-basım*, s. 52b, 60a, 60b.).

Kılıç Arslan zamanında, Konya'da Kamededdin bahçesinde, mermer heykeller bulunduğuna dair Herevî'den ilk defa meydana koyduğumuz mühim bir kaydı da kaynağı atarak bizden alan yazar (*Selçuklular*, s. 291; *Ayrı-basım*, s. 52a), mimarî sahasını da boş bırakmamış; Melikşah'ın İsfahan'da inşa ettirdiği büyük Mescid-i Cum'a'yı da Mescid-i Câmi yapmış; Sultan Sancar'ın türbesi hakkında topladığımız geniş tarihî malzemeyi de aynı metodla almıştır (*Selçuklular*, s. 286; *Ayrı-basım*, s. 59b, 60a). Yazar tarafından bu güne kadar kullanılmıyan ve hattâ Ansiklopedide misafirliği esnasında müsveddelerin kenarında tereddüt işaretleriyle karşılaşan "*Türkiye Selçukluları*" tâbiri de bu makalede makbul sayılmış ve artık bu tâbiri kullanarak eserimize alışkanlığa dair güzel bir misal verilmiştir (Bk. *Selçuklular*, s. 259). Eski araştırmalarımızda işlenen ve bu kitapta da kısaca yer alan Selçuk kervansarayları da ehemmiyetiyle kavranılmış; fakat Kafesoğlu bu diğer hazır bulunduğu bilgilerin nereden geldiğini belirtmemiştir (*Selçuklular*, s. 262 - 264; *Ayrı-basım*, s. 50a).

Sultan Sancar devrinde kendi namına yazılıp bize kadar gelmeyen eserler arasında *Sancar-nâme*, *Siyer-i futûh Sultan Sancar* ve *Mefâhîru'l-Etrâk* adlı eserlerin mevcudiyetini de şerikimiz ilk defa bizimle birlikte ve aynı zamanda meydana çıkarmış; fakat bizim bunlara dair verdiğimiz kaynaklarını hazfetmiştir (*Selçuklular*, s. 2; *Ayrı-basım*, s. 57b - 58a), ki yeni buluşlara dair bu tesadüfler veya kehanetler karşısında hayret etmemek imkânsızdır. Selçuk devrinin medeniyet tarihi bakımından ehemmiyetine dair ilk defa ileri sürdüğümüz yeni bir görüş de "*Selçuklular ve Avrupa medeniyetinin doğuşu*" adlı bahis içerisinde tedkik edilmiştir (*Selçuklular*, s. 321 - 322). Zoraki hissedarımız bu bahis ve görüşde de artık bizi yalnız bırakmamakta ve '*Dünya tarihi ve Selçuklular*' başlığı ile bu mevzua girerken bizden aldığı bazı fikirleri sakat fikirler ve ilâvelerle karıştırmaktadır (*Ayrı-basım*, s. 5 ob-61a).

Selçukluların karalarda eşkiya ve denizlerde korsan baskınlarına karşı tüccarların zararlarını hazineden tazmin suretiyle bir türlü devlet sigortası tatbik ettiklerini, bunun ticareti teşvik siyasetleri bakımından ileri tedbirlerden biri olduğunu ve XV. asırda İtalya'da

hukukî bir akid olarak meydana çıkan sigorta müessesesinin de bu menşeden geldiğini eski neşriyatımızda ve bu eserde izah etmiş bulunuyoruz (*Selçuklular*, s. 234 - 325). Bu fikirlerimizi de kendisine mal etmeğe çalışan Kafesoğlu bir yandan eski neşriyatımızı unutmakta; daha doğrusu bilmemekte veya acele ile şaşırınmış bulunmakta; öte yandan verdiği mehazlarda bu hususla ilgili hiçbir şeyin bulunmaması ve meskûkât kataloglarının da asla bir işe yaramaması cihetlerine aldirmamakta ve böylece çok basit bir yaniltma yoluna saparak bütün sırları ifşa etmektedir (Ayrı-basım, s. 49, 50, 61a).

Göçebe türklere mahsus çadır - hamam hakkında meydana koyduğum bir hakikati de aktarmakla Kafesoğlu verdiği delillere bir yenisini daha eklemiştir. Gerçekten göçebeler arasında kullanılan bu çadır - hamam (*çerge*) Balkanlarda Şamanî Türkler vasıtasıyla Bizanslılara da geçmiş ve imparatorlar tarafından seferlerde taşınmıştır. Bu husus Bizantinistlerin tedkikleri ile malûmumuzdur. Çadır - hamamın Oğuzlar tarafından Anadolu'ya getirildiğini ve Alâeddin Keykubad tarafından *Hamâm-i seferî* adıyla seferlerde kullanıldığını, Harizmşahlarda da eski Türkçe *Çerge* adını muhafaza ettiğini ilk defa ilim dünyasına bildirmek imkânını buluyoruz (*Selçuklular*, s. 254). Kafesoğlu bu malûmatı da, kaynaklarımızı kaydetmeksizin, aktarmış ve böylece nereden aldığını belirsiz bırakarak isbat işimize yardım etmiştir. Selçuk ordularında meydana çıkan çadır - hastahane de bu mahiyette bir Türk müessesesi olarak vücut bulmuş ve imza sahibi onu da makalesine geçirmiştir (Ayrı-basım, s. 48b). Makale yazarı kadîm bir Türk yurdu olan Sır-derya boylarında Türk şehirleri bulunduğunu keşfettikten sonra bu cazip delili (?) bizim Maveraünnehr'in türkleşmesine dair araştırmalarımıza ilâve eylemiştir (Ayrı - basım, s. 33b, 44a). Aynı aktarma yoluyla Horasan'ın Türklerle münasebetine dair Arap mütefekkeri Câhiz'in sözlerini nakletmiş ve bu ülkenin ticarî ehemmiyetini de bize göre belirtmiştir (*Selçuklular*, s. 349 - 350; Ayrı-basım, 33b - 34a).

Yeni görüş ve meselelerin aktarılması ne kadar müşkül ise siyasî tarihe ve vakalara dair yapılmış hazır bir araştırmanın aktarılması da o derece kolaydır. Bu sebeple yukarıda verdiğimiz delilleri bu kısmında bulmak daha zordur. Bununla beraber Kafesoğlu siyasî tarihe dair tedkiklerimizi de naklederken küçük zahmetleri bile göze almamış ve bu münasebetle kitabımızda bulduğu kaynakların bir kısmını silmek ve bazen onların yerine muahhar ve lüzumsuzlarını eklemek

suretiyle bu teşebbüslerini gizlemeğe çalışmıştır. Fakat bazen bu sildiği kaynaklar dolayısıyla aktardığı metnin delil ve dayanaklarını yok ederek kendisini ele vermiştir. Eserimizde çok kullanılmış olan İbnü'l-Esîr'i her yerde bizim verdiğimiz sahife numaraları ile göstermek şüphe uyandıracak ve aynı baskı ve sahifelerin tekrarı doğru olmayacaktı. Bütün bu cild ve sahifeleri başka bir baskıya göre tahkik etmek de bir zaman ve emek işi idi ve makalenin bizim eserden önce acele hitmesi gerekiyordu. İşte bu durum Kafesoğlu'nu kendisine göre bir çare bulmağa zorladı ve sahife numaraları yerine vak'a yıllarını kolaylıkla kondurdu. Lâkin bu usulün ancak varak ve sahife numarası bulunmayan yazmalar için muteber olduğuna aldırınmış ve bu hususta mukadder bir suali düşünmemiştir.

Böylece Selçuklu tarihimizin siyasî kısmı hususiyile çok karanlık kalan ve uzun bir tedkik isteyen Tuğrul Bey ve Alp Arslan devirleri de kolaylıkla kısaltılarak aktarılmıştır. Gerçekten Selçukluların ilk devri hakkında Prof. Mehmed Köymen Bey'in araştırmalarına başvururken bu arada bize ait olanları gizlemeğe çalışan Kafesoğlu başka devirlerde bu imkânı bulamamıştır. Oğuzların hıristiyanlığı meselesinde bizi takip ile bunun varid olmadığını belirtirken burada yegâne dayanağımız olan Zeki Velidi Bey'in tedkikini de sadece hissî bir taassupla göstermemiş ve bu sebeple de bu meseleyi ve hallini havada bırakmıştır. Halbuki Oğuzların İslâmiyeti kabullerini bizden naklederken buna bir dayanak bulmak ihtiyacını duymuş; fakat bu malûmatı atfettiği Faruk Sümer'in bir makalesinde böyle bir araştırma bulunmamasına aldırınmış ve yine ilmî ahlâk kaideleri dışına çıkmıştır (*Selçuklular* s. 35 - 36; *madde*, s. 355a).

Selçuklular maddesinin eserimizden alındığını gösteren bütün delilleri saymak ve bunların tahlil ve tedkikini yapmak çok uzun bir iştir ve başka bir yerde yapılması gerekiyor. Bununla beraber yukarıda verdiğimiz ve kısaca izah ettiğimiz ilmî ve maddî deliller o kadar sağlam ve kuvvetlidir ki, bunlardan bir tanesi bile bu aktarma fiilinin sübûtuna kâfidir. Esasen Selçuklular tarihi ile Selçuklular maddesi sahiplerinin araştırmaları, mevzuları ve çalışma tarzları malûm olduğu için bu eser ile bu makale arasındaki benzerlikler ve iştirakler derhal bir şüphe uyandıracak idi. Ansiklopedide Ahmed Ateş'in yanında Tahrir Heyetine dahil ve tarihçi olarak bulunan Kafesoğlu için, eserimizin üç ay elinde bulunması ve daktilolarının da hâlâ yanlarında kalması durumu ifade etmekte idi. Bu hazır esere

rağmen Kafesoğlu'nun devrin tarihine ve meselelerine hâkim olmaması, iki yılda meydana gelen eserin iki ayda hazmedilememesi, çıkarma ve ilâve gayretleri Selçuklular maddesini perişan bir hale getirmiş; böylece makale ne ilim adamlarını ve ne de aydınları tatmin edemez bir mahiyette çıkmış ve kendisini bugünkü duruma düşürmüştür. Bu sebeple, makalenin aktarma hüviyeti belli olmasa dahi, yazar bundan ciddî bir şey kazanmış değildir. Türkiye'nin ve Türk ilminin içinde bulunduğu mânevî buhran dolayısıyla bu hâdisenin de ne kadar üzücü bir misal teşkil ettiği ve İslâm Ansiklopedisi gibi ciddî bir neşir müessesesinin nasıl sarsıldığı ortadadır. Büyük bir ihtiras ve çeşitli mücadelelerle müesseseyi idarelerine alan ve bu sebeple veya mizaçları dolayısıyla da birçok ciddî ilim adamının uzaklaşmasına sebep olan bu arkadaşlarımızın hareketleri doğru olsa idi kendilerine de, müesseseye de çok şey kazandırabilirdi.

Selçuklu maddesinin bu yazılış şekli bütün sübût delilleri ile meydana çıktığı halde, Ahmed Ateş'in resmî cevabında, "bizim bildiğimiz gözümüz önünde yazılmış olan Selçuklular maddesi" ifadesiyle kendini zoraki ve imkânsız bir şahit olarak takdim etmesi doğrusu hayret edilecek bir hâdisedir. Bu garip şahadet yanında "Profesör Kafesoğlu Selçuk tarihinin bütün devir ve meselelerini yakından bilen bir ilim adamımızdır" beyaniyle de ona yeni bir ihtisas ve iktidar vesikası vermek lüzumunu duymuş; birincisinin maddeten ve ikincisinin de ilmen kabule şayan bir şahadet olamayacağını hesap edememiştir. Halbuki ilk meselemiz Kafesoğlu'nun ilmî kudreti değil makaleyi yazışı ve kaynağıdır. Kafesoğlu cevabında bir yandan takdir duygularını ifade ederken öte yandan da beni tereddütle "Anadolu Selçukluları konusunda mütehassıslardan biri" saymış; bu sebeple de "Selçuklu tarihini bütün hüviyeti ile (kül veya bütün halinde demek ister) kucaklamakta maruz kaldığı güçlük makaleyi zamanında yetiştirememesinden anlaşılmaktadır" cümlesiyle de ilmî anlayışı ve hükümleri hakkında şâhâne bir ölçü ve misal vermiştir. Aslında bu ifade bir itiraf-i zünûbdan başka bir şey değildir. Hakikaten tarafımdan iki yıl zarfında hazırlanan bir eser karşısında bir makalenin iki ayda vücade gelmesi vakıalarına dayanılarak verilen bu hüküm doğrusu ilmî değil ibtidaî bir zihniyetin mahsulü olmak icap eder. Bu selâhiyete sahip olduğuna ve Ahmed Ateş biraderimizin de hayranlığını kazandığına göre bu maddenin neden Kafesoğlu'na değil bana ısmarlandığı suali de cevapsız kalmaktadır. Kafesoğlu ceva-

bının bir yerinde “Selçuklu maddesinin Osman Turan’a verilmesinin münasip olacağını” belirtirken de hem bu bakımdan bir tenakuza düşmekte ve hem de hakikate aykırı bir beyanda bulunmaktadır. Zira makalenin yazılışı bir hayli ilerledikten sonra, Kafesoğlu, Ansiklopedi bürosunda, Selçuklular maddesini benimle birlikte yazmak istediğini söyledi ve telifin bana ısmarlanması hususunu tahkik için de dosyasını getirtti. Netice anlaşıldığı halde bir kısmını kendisine bırakmak istemişim. Tahrir müdürüne bu aktarmada mesuliyeti ve haberdar olup olmadığı yazılmıştı. Buna hiddetle cevap veren Ahmed Ateş “basılmış maddelerin müsveddelerini bile yazarlarına vermemek” prensipinden bahsederken de daktilo nüshalarını saklaması hakkında garip bir sebep ileri sürmekte ve müsveddeleri iade eylediğinden dolayı da lütufkâr davrandığını hissettirmektedir. Vaktiyle gecikmeden ve isticâlden bahseden tahrir müdürünün bu maceradan sonra da zaman kazanmamış olması ve evvelce maddenin 18 - 20 sahife yazılması teklifini unutarak onun 64 sahifeye çıkarılması sebebi de yerinde bir sual olarak karşılındadır.

Yukarıda kaydedilen cevabında Kafesoğlu bazı gariplik ve tenakuzlara düşmekle beraber yumuşak ve uysal bir üslûp kullanmış olup aktarma münasebetiyle de şu ifadesiyle “bunun delili onun müsveddelerine burada ilâve edildiği anlaşılan notlar”a dayandığımızı sanmakta ve verdiğimiz ilmî delillerden tamamıyla gafil bulunmakta idi. Bu izahat ve misallerimizi gördükten sonra o artık durumu kavramış ve hatasının meydana çıktığını, hünerinin keşfolunduğunu anlamış olacaktır. Bununla beraber o yine bir endişeye kapılarak “aynı kaynaklardan faydalanılarak yazılan makalelerde benzerlikler ve irtibatlar bulunacağı tabiidir”, cümlesiyle de garip veya sıkıntılı bir duruma düşmüş gözükmektedir. Zira ciddî âlimler aynı malzeme ve kaynaklarla çeşitli keşifler yaparken diğer zayıflarının basit bir toplayıcı (*Compilateur*) veya nâkil olmaktan ileri gidemedikleri, bunun müspet veya mânevî ilimlerde de böyle olduğu herkesce malûmdur. Meslektaşımız maddenin “zamanında” (?) yetiştirememizi Selçuklu tarihini “bütünü” ile ihata edemeyişimize sâfiyâne bir delil olarak belirtirken “sıcak yaz aylarında makaleyi yazmak” suretiyle iki aydaki kudretini ifade etmekte, bununla da hem ilmî çalışmalara dair anlayışına güzel bir misal vermekte ve hem de zımnî bir itirafta da bulunmaktadır. Böylece yeni çıkan bir Selçuklu maddesinin burada gereken tenkidi maalesef böyle bir tatsız hikâyenin nakli şeklini al-

mıştır. Maamafih bu mahiyetiyle de makalenin tenkidî ilmî bir zaruret haline gelmişti. Bu münasebetle meslektaşlarımın bu duruma düşmelerinden dolayı nekadar üzgün isem hatada ısrar ve aleyhte devamlı faaliyetleri dolayısıyla hakikati meydana koymakta da o derece mazur bulunduğumu kaydetmeliyim. Burada, tabiatın sırlarını keşfetmekte kabiliyetini isbat eden insan oğlunun hakikatleri gizlemekte âciz bulunduğunu da tekrarlamalı ve bunun ilâhî bir hikmeti olduğuna inanmalıdır.

Dikkate şayandır ki İ. Kafesoğlu Selçuklular tarihimizi aktardıktan ve bu husus meslekdaşlar arasında şâyi olduktan sonra bile, cesaretini kırmamış ve eserlerimize karşı aynı alâkayı devam ettirmiştir. Gerçekten onun İkinci Kılıçarslan hakkında yazdığı (*Tarih Mecmuası, Temmuz 1965 S. 13-17*) makale de tamamiyle bizim İslâm Ansiklopedisinde çıkan tetkikimizden alınmıştır, ki bize ait fikirler bunu göstermekte ve hazırı almakta artık itiyat kazandığını belirtmektedir.

* * *

Selçuklular tarihi adlı eserimizin araştırmalar bahsinde zikrini doğru bulmadığımız birkaç kitap daha vardır, ki burada bunların mahiyetlerine bir işaretle bulunmak gerekmektedir. Zira, dikkatsizlik veya gaflet de olsa, bunlar bazı tarihçilerin bibliyografyalarında görülmüş; bundan sonra da böyle ilmî ölçülere aykırı hatalara düşmek ihtimali belirmiş ve bu sebeple de burada bu tenkidî nota lüzum hasıl olmuştur.

Rus bilgini Gordlevsky'nin Anadolu Selçukluları hakkındaki Rusca eserini (Moskova 1941) bu arada kaydederken onu aşağıdakilerden bir derece farkıyla ayırmak mümkündür. Bununla beraber kitap kaynak kiyafetsizliği ile derhal kendini göstermekte, tarihî realitelere aykırı ve karışık izahlarla dolu bulunmaktadır. Eserin zayıflığını meydana koyan bir hususiyeti de Marxiste görüşleri tatbikte çok muvaffakiyetsiz ve zoraki gayretleri açıkça hissettirmesidir. Lâkin Tablot T. Rice'in "The Saljuks" (Londra 1961), Mustafa Akdağ'ın "Türkiye İktisadî ve İctimai Tarihi" (Ankara 1959) ve Suut Kemal Yetkin'in "İslâm Sanatı Tarihi" (Ankara 1956) adlı eserleri, doğrusu, zayıflığa ve cesarete örnek teşkil ederler.

Gerçekten T. Rice'in küçük eseri orta mektep kitaplarında verilen bilgilerden dahi mahrum ve fahiş hatalarla doludur. Yazar burada siyasî tarihle de yetinmemiş; aynı vasıfta olmak üzere, Anadolu Selçuklularının içtimaî ve kültürel hayatlarına da bahisler ayırmak istemiştir. Bu hüviyetiyle eser mütehasşıslar için faydasız, diğerleri için yanıltıcıdır. Selçuk sanatına ait güzel resimleri kısa ve doğru malûmatla basılsa idi esere bir albüm nazariyle bakılabilirdi.

Profesör Mustafa Akdağ'ın eseri XIII. asır ortalarından itibaren Türkiye'nin iktisadî ve içtimaî tarihiyle uğraştığını göstermektedir. Lâkin yazar yalnız kaynak ve tetkiklere itibar etmemekle kalmamış, kitabını hatalar, tenakkuzlar ve hattâ mantıkî irtibatsızlıklar mahşeri haline getirmiştir. Gariptir ki, onun daha önce aynı mevzuda ve aynı mahiyette çıkan başka bir makalesi hakkında da Profesör Halil İnalçık'ın "*Türkiye'nin İktisadî Vaziyeti*" (Belleten, IX (1951) adlı araştırmasında çok sağlam ve ağır tenkitlerde bulunmuş; buna rağmen yazarın sakat ve karışık görüşleri, fikir hercümerci ve cesareti üzerinde hiçbir tesir ve salah kaydedilememiştir. Tarihin içtimaî ve iktisadî zor mevzularına merak salan Mustafa Akdağ daha müsait bulunan siyasî tarihle uğraşsa idi çalışmalarını heder etmekten kurtarabilirdi. Nitekim başka bir makalesi de kifayetsiz bir materyalist görüşe saplandığı için Profesör B. Spuler'in haklı tenkidıyla karşılaşmıştı.

İslâm Sanatı tarihi kürsüsünü işgal eden Profesör Suut Kemal Yetkin'in hacimli eseri ise sahasına, onun yardımcı ilimlerine, umumî Türk ve İslâm tarihi bilgilerine sahip bulunmayan bir kimsenin düşmesi mukadder akıbetin tam bir örneğidir. Ancak İslâm sanatı kürsüsüne yerleştikten sonra bu mevzula uğraşmaya başlayan Suut Kemal Yetkin, maalesef, bu eseriyle, bu sahada yapılmış araştırma ve neşriyata da yabancı kaldığını ve bu sebeple de talebelerine ve umuma faydalı bir toplama (Compilation) dahi yapamadığını meydana koymuştur. Gerçekten bu zahmete bile katlanmadığı gözükten yazar umumî birtakım mimarî tasvirlerden ibaret bir cins albüm hazırlamış; fakat yine de meselâ Konya turist rehberlerinde mevcut bulunan bilgilere dahi sahip olamıyarak Alaaddin Camii'nin inşası ve banileri hakkında da tarihî hatalardan kurtulamamıştır.

Bu eserlerin mahiyetini meydana koymak için bu kısa hükümler kâfi olup daha fazla tafsilâta girişmek bile ciddiyeti ihlâl eder. Profe-

sörlük pâyesinde bulunan kimselerin bu eserleri üniversitelerimizin ne derece bir kıymetler anaşisi içerisinde bulunduğunu, memleket hesabına ilmî mevki, emek ve paraların nasıl israf edildiğini gösteren misaller arasında kayda şayandır. Üniversitelerimiz bir ıslaha kavuşmadığı takdirde bu gibi eserlerin cesaretle meydana çıkacağını, ciddi neşriyatı ve ilmî havayı boğacağını da esefle belirtmek yerinde olur.

BİR ESER MÜNASEBETİYLE

ŞEVKET AZİZ KANSU

Sayın Mehmet Aldan milli kitaplığımıza değerli bir eser kazandırdı.

Türlü Yönleriyle Ayaş “Bir Meskün yer incelemesi” adını taşıyan 236 sahifelik bu monografide (Ankara, 1965) konular iki kısma bölünmüştür.

Birinci kısımda tarihî bilgi, coğrafi bilgi, ekonomik durum, milli eğitim durum, Ayaş folkloru. İkinci kısımda ise Ayaş’tan yetişen büyük adamlar ve Ayaşlı şairler ve ekler yer almıştır. Ayaş çevresi ile prehistorya araştırmaları bakımından 1936 yılından itibaren ilgilendiğim için bu değerli eseri sevinçle karşıladım. Bu bakımdan eserde araştırmalarımı ilgili olarak tesbit ettiğim bir iki çelişmeyi belirtmek istiyorum.

Sayın yazar eserinin 10. Sahifesinde şöyle diyor: “. . . Bu kısımdaki açıklamalarımıza son vermeden, tarihöncesi devirlerde Ayaş çevresinde yaşamış hayvanlara ait fosiller üzerinde yapılan çalışmalara da değinmek yerinde olur. *Prof. Mac Callien*’in İlhân köyünün Ağilkaya mevkiinden çıkardığı çeşitli hayvan fosilleri üzerinde çalıştığı bilinmekte ise de bu konuda herhangi bir yayına rastlanmamıştır. . . .”

Bu malumat yanlıştır. 20 Mart 1936 tarihli Ulus gazetesinden buraya naklettiğim bir haber bu yargının yanlışlığını göstermektedir :

“Ayaş Kazasında paleontolojik bir istasyon bulundu :

Ankara Tarih, Dil, Coğrafya Fakültesi Antropoloji disiplini talebelerinden B. Rıza Tümer Ayaş’ın İlhançayı civarında Ağilkaya adı verilen bir yerde birtakım fosil kemikleri bulunduğunu, Antropoloji Profesörü Dr. Şevket Aziz Kansu’ya haber vermiştir. Bunun üzerine 14 Mart 1936 tarihinde Profesör Şevket Aziz Kansu talebesi ile bu yere gitmiş ve orada incelemede bulunmuştur. Ağilkaya’da bir de inin mevcut olduğunu görmüşlerdir. İnde ilk bir sondaj yapılmış ve kumla dolu olduğu görülmüştür. İnden enteresan olarak bir çakmak taşı çıkarılmıştır. Profesör Şevket Aziz Kansu bu ilk araştırmadan Antropoloji Enstitüsü’ne birçok fosil malzeme getirmiş ve işin önemini göz önünde tutarak bu yere 16.3.1936’da yanında Fakültenin Coğrafya Profesörü H. Louis ve Doçenti B. Danyal olduğu halde tekrar gitmiştir. Aynı tarihte bu yerin genel jeolojik tabiatı tesbit edilmiş ve gene birçok fosillerle dönülmüştür.

Fosillerin Antropoloji Enstitüsünde ilk incelemeleri yapılmış ve bu fosillerin bir kısmının üçüncü zamanın orta ve sonlarına doğru yaşamış bir nevi at olan Hipparion dişleri oldukları tesbit edilmiştir. . . .

Profesör Şevket Aziz, meselenin böyle bir mahiyet aldığını görünce bu malzemenin bir komisyon tarafından da incelenmesini doğru bulmuştur.

Bunun için dün Fakültenin Antropoloji Enstitüsünde jeolog Profesör Salmon Calvi, Profesör Şevket Aziz Kansu, Profesör Richter, Profesör H. Loui ve Doçent Danyal’in iştirakiyle bir komisyon toplanmıştır. Komisyon bu fosillerin büyük önemini ve Anadolu’nun jeolojik ve paleontolojik tarihi bakımından ilk bir keşif olduğu

neticesine varmıştır. Bu keşfin diğer bir önemi de Anadolu'nun bu kısımlarının tarihten evvelki çağlardaki iskânı meselesinin büyük bir ihtimal dairesi içine girmesidir. Bu hususta da önümüze çalışacak, araştırılacak mevzular çıkmaktadır.

Bu fosillerin ilk tetkiki aynı devirlerde yaşamış olan Yunanistan'daki pikermi Fonası ile de alâkadar bulunmuştur.

Hulâsa, Ankara civarında yapılan paleontolojik bu keşfin önemi bir taraftan Anadolu yaylasında bu vadide ilk bir buluş olması ve bu itibarla milletlerarası jeoloji ve paleontoloji haritasına orijinal bir istasyonun ilâve edilmesi, diğer taraftan da büyük bir ihtimalle paleolitik insanın bu fosillerin yaşadığı zamandan sonra bu alanda yaşamış olmasıdır. Profesör Şevket Aziz Kansu'nun tetkiklerinin ilk notunu Kültür Bakanlığı ve Türk Tarihi Araştırma Kurumu'na vermiştir. Bu yerde daha çok ve etraflı incelemelerde bulunulacaktır. Bu malzeme Tarih Fakültesinin Antropoloji Enstitüsünde güzel ve orijinal bir paleontoloji galerisinin ilk çekirdeğini yapacaktır."

Bundan başka Halkevleri Dergisi *Ülkü*'nün Şubat 1937 sayısında "Memleket Araştırmaları başlığını taşıyan "1936 yılında Ankara ve yakınlarında meydana çıkarılan paleontolojik ve prehistorik vesikalar hakkında ilk bir not" adındaki yazımızda da Ağılkaya buluntuları için tekrar şu bilgiyi vermişim : (Cilt VIII, sayı 48, sahife 482) Bu buluşlardan birincisi "Ankara Vilâyetinin Ayaş kazasında ve İlhan çayı vâdisinde 14 Mart 1936 tarihinde keşfedilen ve Pontien fosiller itibarile zengin paleontolojik istasyondur. Bu istasyona Ağılkaya jisömanı (gisement) adını verdik. Bu istasyondan elde ettiğimiz ve edeceğimiz fosiller arasında en karakteristik olanı üç tırnaklı bir ata ait fosil bakiyelerdir. Üç tırnaklı atlardan ve üçüncü zamanın sonlarına doğru (üst miocène ve miocène'nin sonu) geniş steplerde yaşayan ve solipédelerden Hipparion Gracile'nin dişleri ve üst ve alt çene parçaları Ağılkaya'da çokça bulundu. Bu fosil memellere dair zengin istasyonlar Yunanistan'da Pikermi, Selânik ve 1933 yılında İstanbul'da Küçükçekmece'de bulunmuştur (Prof. geolog. Hamit Nafiz ve A. Malik). Ağılkaya bu istasyonlar arasındadır. İlhançayı vâdisinde bulunan bu paleontolojik havza sayesinde Ankara civarının Neojen yaşını bundan sonra jeologlar çok katî ve aydınlık bir şekilde tesbit edeceklerdir..."

Görülüyor ki sayın yazarın verdiği bilginin aksine Ayaş ilçesi İlhançayı "Ağılkaya" fosilleri hakkında ve bu çevrede prehistorik yerleşme izlerinin aranmasına ait ilk bilgileri daha 1936 yılında yayınlamış bulunuyoruz.

O tarihlerde İlhançayı buluntularına Atatürk, sayın Prof. Afet İnan'ın delâletiyle büyük bir ilgi göstermiş ve bu yeri görmek isteğinde bulunmuştu. Atatürk bu isteğini yerine getirememiş, fakat onun yerine büyük bir kafile İlhan köyüne gitmiş, fosilli bölgeyi gezmişti.

1938 yılı haziranında İlhan çayı vâdisi ile Güdül ilçesinde ikinci bir araştırma yapmıştık (Şevket Aziz Kansu - Türk Tarih Kurumu Prehistorik Araştırmaları. Belleten, III, 1939, S. 96). ki Sayın müellif bundan kısmen bahsetmiştir.

Yazarı değerli eserinden dolayı tekrar överken bu kısa açıklamayı gerçeğe sadık kalmak kaygisi ile yazdığımı da belirtmek isterim.

B İ B L İ Y O G R A F Y A

DEVEREUX, ROBERT, *The First Ottoman Constitutional Period, A Study of the Midhat Constitution and Parliament*, The Johns Hopkins Press, Baltimore 1963, 310 sahife.

Yazar, şimdye kadar Osmanlı *Kanun-i Esasî*'si ve ilk *Meclis-i Mebusan* hakkında Türkiye'de ve dışarda esaslı bir tetkik yapılmamış olduğunu söylerken temamlı haktır. Elimizdeki eser, bu boşluğu doldurmak için yapılmış ilk ciddi denemedir ve hemen eklemek gerektir ki, bu konuda güvenle baş vurulacak ilk eserdir.

Yazarın gerek Türkiye'de gerek dışarda bu konu üzerinde yazanlar karşısında şu üstünlüğü vardır ki, hem Türkçe yayınları ve kaynakları hem de Avrupa kaynaklarını karşılaştırmalı olarak kullanmıştır. Kendisi yayınlanmamış arşiv materyali olarak Amerika Birleşik devletleri arşivinde 1874-1879 yılları arasındaki konsolosluk ve 1876-78 yıllarına ait elçilik evrakını incelemiştir. Bu arşivin diğer Batı arşivleri gibi Türkiye hakkında önemli bir kaynak olduğunu bu incelemeler göstermektedir.

Bu devir üzerinde tetkiklerin o kadar sudan olmasının bir sebebi, ilk meşrutiyetin ve sonuçlarının genel olarak küçümsenmesidir. İlk Meşrutiyetin ancak bir kaç hafta sürdüğü, Meclis'in hiç bir iş yapmadığı ciddi görünen eserlerde dahi tekrarlanadurmuştur. Elimizdeki eser, bu konuda bilgisizliğimizin derinliğini gösterdiği için de önemlidir.

Yazar ufak bir girişten (s. 21-33) sonra eseri temamlı *Kanun-i Esasî* ve ilk *Meclis-i Mebusan*'a tahsis etmiştir. Birinci bölümde *Kanun-i Esasî*'nin hazırlanması incelendikten (s. 34-59), tahlili yapıldıktan (60-91) sonra ikinci bölümde *Meclis-i Mebusan*'ın açılışı, seçimler ve mebuslar, Meclis'in iç tüzüğü, faaliyeti inceleniyor (s. 101-216) ve IX. kısımda *Meclis-i Âyân* kısaca ele alınıyor ve eser mutlakiyete dönüşle bitiyor. Esere, *Kanuni Esasî*'yi hazırlayan komisyon, mebuslar listesi, âyân, 1877'de Osmanlı İmparatorluğunda sancaklar hakkında beş liste ile bir terimler cetveli eklenmiştir. Konu üzerinde Türkçe ve Batı dillerindeki kaynakları ve yayınları gösteren etraflı bir bibliyografya da verilmiştir.

Yazara göre Abdülhamid'i böyle bir rejimi kabul etmeye zorlayan esas sebep, imparatorluğun içinde bulunduğu dış şartlardır. *Kanun-i Esasî* komisyonunun reisi meselesini (Servet Paşa mı, Midhat Paşa mı?) tartışarak Midhat'ın başkan olduğunu kesin olarak gösteriyor (s.47). Midhat Paşa'nın yaptığı taslak, görüşmelere esas olmuştur. *Kanun-i Esasî* hazırlanırken İstanbul'da muhafazakâr ulemâ'nın çıkardığı patırtı, Muhyiddin Efendi ve arkadaşlarının tevkihi belli başlı Türkçe yayınlara (Kuntay ile *Üss-i İnkilâp* ve *Mirât-i Hakikat*) göre anlatılmış, bâzi teferruat noktaları Ubicini'nin Osmanlı *Kanun-i Esasî*'si üzerindeki kitabı ve bâzi yabancı dildeki gazetelerin verdiği bilgilerle aydınlatılmıştır. Bu bahiste Sultanın kendi otoritesini korumak için direnişleri uzun uzadıya tartışılmıştır. Midhat'ın basın hürriyeti üzerindeki ısrarı belirtilmiştir. Kabine 6 Aralık 1876'da hazırlanan taslağı tasvip etmişti. Abdülhamid bunu ayrı bir komiteye tetkik ettirdi. Cevdet Paşa ve başkalarının meşrutiyetin ilânına karşı oldukları hususunda Ali Haydar Midhat'ın yazdıkları aynen kabul edilmiş, onların görüş tarzı gereği gibi incelenmemiştir.

Osmanlı Anayasası, devletin esas yapısını değiştirecek bir mahiyet taşıyordu ve bu sonuçtan da Midhat ve arkadaşları sorumlu değildi (60). Bununla beraber bu Anayasa hakikî bir parlamento rejimi için bir esas olabilirdi. Ancak Sultan samimî değildi. Abdülhamid bu rejime başlangıçta sırf saltanata erişmek için râzı görünmüştü (61). Başka bir noksan da şudur: Bu rejimi yürür hale sokmak için gerçekten liberal bir ruhla bir çok tamamlayıcı kanunlar çıkarmak gerekti. Anayasa, Sultan'ın mutlak haklarını tasdik etmekte ve verâset usulünü tâyin etmekte idi. 7. madde Sultanın haklarını sınırlayan maddedir. Fakat yetkilerin sayılmasının sınırlayıcı karakteri açıkça bildirilmemiştir. Anayasa hükümet kudretini tamamen sultanın eline bırakmakta idi (64-65). Sultanın parlamento dışında fermanları ile kanun kuvvetinde emirler çıkarmasını önleyecek açık bir madde yoktu. Diğer taraftan Meclis yalnız hükümet tarafından sunulan teklifleri kanunlaştırabilirdi. Hükümet ise tamamen Sultana tâbi idi. Bu maddeler Sultanı devlet içinde yine hâkim mevkiye bırakıyordu. Sultana devlet için tehlikeli gördüğü bir kimseyi sürgüne göndermek yetkisini veren madde ise, ona keyfî hareket imkânını veren bir madde idi. Bu maddenin bizzat Midhat'a karşı nasıl kullanıldığı ise malumdur. Yazar bu şekilde nâzırların, parlamento'ya ait yetkilerin, kaza kuvvetinin ayrı ayrı tahlilini yapmakta, ferd hakları vilâyet idaresi üzerinde Anayasa'daki maddeleri incelemekte, özetle Anayasa hukuku bakımından *Kanun-i Esasî*'yi değerlendirmektedir. Bu bakımdan Türk hukukçularının yorumları dikkate alınmamıştır.

Yazar, bundan sonra yeni rejimin nasıl işlemeğe başladığını tarihî bir çerçevede ele almaktadır. Anayasa'nın ilânının memlekette nasıl karşılandığına dair satırları Türk kaynaklarına ve bilhassa o zaman İstanbul'da bulunan Paul Fesch, İngiliz Konsolos vekili, Edirne'deki İngiliz konsolosu, Selânik'teki Amerikan konsolosunun izlenimlerine göre anlatılmıştır. İstanbul'da ve imparatorlukta, Kanun-i Esasî büyük bir coşkunlukla karşılanmıştır. Bir kısım Müslüman Türkler arasında Hıristiyanlara tanıdığı garantiler ve hukuk eşitliği dolayısıyla kaygı ve güvensizlik uyandırmış ise de (s. 84-85), halk umumiyetle atılan adımın memlekete barış ve huzur getireceğini ümit ederek büyük sevinç göstermiştir. Kamu-oyu Rusya ile barışçı bir anlaşmaya varıldığını sanmış, sonra bunda aldandığını görmüştür. Dışarıda uyandırdığı tepki ise, hiç de Babiâli'nin beklediği gibi elverişli olmamıştır. Burada yazar, İngiliz gazetelerindeki yayınların ve Rus tepkisinin menfî olduğunu belirtmekte, Anayasa ilânile Türklerin Avrupa kamu-oyunu kandırmağa çalıştıkları kanaatinin uyandığını tesbit etmektedir. Bu vesikayı samimî olarak ele alanlar da Sultanı halife olarak ilân eden ve devletin İslâm karakteri üzerinde duran bu Anayasa'yı yeter görmekte idiler. Bâzı tenkitçiler de Müslüman çoğunluğun Hıristiyanlar üzerinde hâkimiyetini tasdik ettiği için bu Anayasa'yı kınamakta idiler. Yorumlarında objektif olmağa çalışan ve Türk düşmanı temayülleri daima gözönünde tutan yazar başka birçok yerlerde olduğu gibi burada da hakseverliğini göstermekte ve sormaktadır: Hıristiyan Avrupa bu Müslüman çoğunluğun Hıristiyan azınlık tarafından idaresini istemekle bizzat kendi taassubunu açığa vurmuyor mu? (s. 91).

Osmanlı hükümetinin *Kanun-i Esasî*'yi ilân ile beklediği diplomatik sonuçlar ayrıca ele alınmaktadır. Prof. B. S. Baykal'ın Osmanlı arşivlerine göre yaptığı yayınlar, bu meselelerde bu arşivlerin ehemmiyetini açıkça göstermektedir. Yazarın

şüphesiz bu arşivleri kullanmak imkânından mahrum olması en büyük noksanı teşkil eder (Yazar, Prof. Baykal'ın bütün yayınlarını görmüştür).

Midhat'ın sürgüne gönderilmesi hâdisesi uzun uzadıya tartışılmaktadır (s. 101-108). Meclis'in açılışı yerli ve yabancı kaynaklara göre tasvir edildikten sonra seçimler incelenmektedir. O zaman bir seçim kanunu yoktu, Meclis'in de bir an önce toplanması zaruri idi. Bir geçici seçim nizamnâmesi hazırlandı. Buna göre mebusların seçimi doğrudan doğruya halk tarafından değil, vilâyet meclisleri tarafından yapıldı. *Nizamnâme*'ye göre bu meclisler halk tarafından seçilmiş olduklarından onların seçimi halk seçimi ile aynı kıymeti taşıyacaktı. Vilâyet, sancak ve kaza merkezlerindeki meclislerin üyeleri, gösterilen Müslüman ve gayr-ı Müslim adedi kadar ismi oy puslalarına yazacaklar, oylar bir zarf içinde möhürlü olarak Valiye gönderilecek, orada vali ile mahallin ileri gelenleri, ulemâ ve gayrı Müslim cemaat reislerinden kurulmuş on beş kişilik bir komite huzurunda reyler sayılarak kazananlar komite tarafından ilân olunacaktı. Sonra bu oylar kontrol edilmek üzere İstanbul'a *Şurâ-yi Devlet*'e gönderilecekti.

Seçimler De Mouy'in izlenimine göre halkın tam kayıtsızlığı içinde geçmiştir. Zira bu seçime, bir işe yaramadığı çoktan denenmiş olan mahallî idare meclisi seçimlerinden biri gözile bakıldı. Bununla beraber seçim tam bir düzen ve dürüstlikle yapıldı. Yazar genel olarak valinin emrinde olan vilâyet meclisleri üyelerinin serbest bir seçim yapamayacakları belli olduğunu belirttikten ve buna dair bâzi misaller verdikten sonra ilâve ediyor: "Midhat Paşa parlamentosunun en dikkate değer bir tarafı seçimlerde izlenen usûle rağmen bu mebûsların halkı gerçekten temsil eder mebuslar olarak ortaya çıkmalarıdır." İstanbul'da vilâyet meclisi olmadığından özel bir seçim usûlü izlendi. Şehir ve mülhakatı yirmi seçim dairesine ayrıldı. Seçim niteliğini haiz olanlar gizli oyla bölgelerinde bir Müslüman bir gayr-ı Müslim iki *müntehib* seçtiler (25 yaşından yukarı her vergi mükellefi erkek oy sahibi idi). Toplanan kırk *müntehib* gizli oyla beş Müslüman 5 gayrı Müslim mebus seçtiler. Seçim usûlündeki iptidailikle beraber vilâyetlere göre temsilde de eşitlik ve düzen yoktu (yazarın yaptığı bir listeye göre Adana'da 204, 372 kişiye üç mebus isabet ettiği halde Yanya'da 187.513 kişi için altı mebus seçilmiştir).

Mebûsların çoğunun hükûmet memuru olduğu iddia edilirken bunların vilâyet meclisleri üyeleri oldukları kaydedilmektedir (s. 147). Halbuki vilâyet meclislerindeki üyelerin bir kısmı halk tarafından seçilen kimselerdi. Bu nokta göz önünde tutulursa ilk Osmanlı *Meclis-i Mebusanı*'nın neden imparatorluğu hakkile temsil ettiği (s. 147), neden mebusların hükûmete tâbi görünmedikleri, ve onu serbestce tenkitte bulunabildikleri daha iyi anlaşılır. Mebusların listesi gözden geçirilirse (bak. Appendix B, C, s. 260-275), vilâyet meclisi üyelerinin ve ulemânın büyük bir yekûn tuttuğu görülür (bir çoklarının içtimaî durumu tesbit olunamamıştır). Bunları memur saymak doğru değildir. Bu meclis üyeleri çoğunlukla vilâyetlerde *âyân* veya *vücûh-i ahâlî* yahut *mu'teberân* adı altında gösterilen sınıf arasından çıkmakta idiler. Bu sınıfın merkezî idare ve memurlar karşısında eskidenberi halkın koruyucusu olarak ortaya çıktıkları bir tarihî gerçektir (bak. benim "Traditional Society in Turkey" in *Political Modernization of Japan and Turkey*, ed. E. Ward-D.A. Rustow, Princeton 1964, s. 42-62). Diğer taraftan bu sınıf mümessilleri, Tanzimat'tanberi idare meclis-

lerinde kendilerini hükümet karşısında serbest konuşmağa alıştırmış, meclis görüşme usûllerini öğrenmiş, bir parlamento hayatına hazırlanmış bulunuyorlardı. Bu sebeple Osmanlı *Meclis-i Mebusan*'ı açıldığı zaman vilâyetlerden gelen mebuslar, Avrupalı gözlemcilerin hayretini uyandıracak bir tenkit cesareti ve müzakere usûllerinde olgunluk göstermişlerdir. Bu nokta, yazarın gözünden kaçmıştır.

Mebusların Meclis'te hükümete karşı bağımsız tutumu, tenkitleri, hükümeti Meclis kontrolü altına almak hususunda bir grupun çabaları, ilk Osmanlı Parlamentosunun ciddî ve olgun mahiyetini ortaya koyarak Avrupa'yı şaşırttı. Batıda Müslümanların böyle bir toplantıda siyasî tartışma yapma kabiliyetinden yoksun olduklarından, hattâ Türkçenin yetersizliğinden bile dem vurulmuştu. Yabancı gazetelerde çıkan yazılarda Osmanlı Parlamentosu'nun başarısından hayretle bahsolunuyor, batı parlâmentolarile mukayeseler yapılıyordu. İngiliz elçisi şunları yazmakta idi : "I never saw a debate carried on with more propriety and order. . . Their speeches were short and on the point. . . No public assembly of the kind in Europe could perhaps show a more respectable, intelligent and dignified body of men than the present Turkish Parliament. . . That the Turkish Deputies have shown remarkable independence and boldness in their discussion, have denounced misgovernment, and demanded the redress of griveances, is now generally admitted." *The Times* gazetesi *Meclis*'in bu durumunu "a most remarkable phenomenon" olarak vasıflandırdı.

Yazar, son fasıllarında *Meclis*'in iç teşkilâtını ve işleyişini ayrıntılı bir şekilde incelemekte (s. 154-185), birinci ve ikinci oturumlarında ele aldığı meseleleri çıkardığı kanunları ayrı bir bahiste tahlil etmektedir. Başlıca H. T. Us'un yayınlamış olduğu *Zabıt Cerîdesi*'ne göre yapılan bu tahlilde yabancı basının yorumları mukayeseli bir şekilde kullanılmaktadır. Meclis, diğer başarıları arasında Müslüman ve gayri-Müslimlerin bir arada ahenkle çalışabileceğini de ispat etti. Ulemâ bile gayri Müslim arkadaşlarına tam bir eşitlikle muamele ediyorlardı (s. 225-26). Sonuç olarak Midhat Paşa'nın eseri olan ilk Osmanlı *Meclis-i Mebusan*'ı yazara göre kendisinden beklenenleri tamamilere yerine getirebilecek kabiliyette bir kuruluş olduğunu göstermiştir.

Mr. Devereux'nün bu araştırması şüphesiz ilk ciddî adımdır. Osmanlı Hariciye arşivinde ve Başvekâlet Arşiv Um. Md.'deki koleksiyonlarda mevcut muazzam materyal bu eserde kullanılmadığı gibi, Osmanlı tarihinin bu devrini tümile yakından tanımayan yazarın bâzı yorumları da yeniden incelemeyi gerektirir. Bununla beraber yazarın kendi şartları içinde cidden büyük çaba gösterdiğini, konuyu objektif bir şekilde incelemeye çalıştığını ve bu eseri ile Türk tarihinin önemli bir devrini aydınlatan derli toplu ilk eseri verdiğini söylemek bir borçtur.

Prof. Dr. HALİL İNALCIK

V. L. MÉNAGE: *Neshri's History of the Ottomans, the sources and development of the text*, SOAS, London Oriental Series vol. 16, Oxford University Press, London 1964, XVI + 86.

Osmanlı tarihinin ilk iki asrı üzerinde bize kadar gelebilen kaynakların mahiyeti hakkında tenkidî çalışmalar I. Dünya harbinden sonra F. Giese ve P. Wittek gibi âlimler tarafından parlak bir şekilde temsil edilmişse de, bu faaliyet aynı ciddiyetle devam edememiştir. Bu iş tam mânasile yapılmadıkça da bu devrin tarihi üzerinde sağlam herhangi bir çalışma yapmağa imkân yoktur.

Dr. Ménage'in araştırma konusu olarak Neşri'yi alması sebepsiz değildir. Kendisinin önsözde işaret ettiği gibi "hiç bir Osmanlı tarihçisi daha sonraki yazarlar üzerinde eserini II. Bayezid'in ilk saltanat yıllarında meydana getirmiş olan Neşri kadar büyük bir etkiye bulunmamıştır." Neşri üzerinde çalışmalar son onbeş yıl içinde Almanya'da Th. Menzel'in yarım kalan işini tamamlamağı üzerine almış bulunan Prof. Fr. Taeschner ve memleketimizde Fahriye Arık'ın mesaisinden sonra Neşri yazmalarını araştırma ve metnin tenkitli bir tab'ını yapma işine giren merhum F. R. Unat ve çalışma arkadaşı Prof. M. A. Köymen tarafından geliştirilmiştir. Türk nâşirler Menzel'e ait nüshayı elde edememişler ve metni Viyana nüshasını esas tutmak suretile tesise çalışmışlardır. Unat ve Köyme'in tenkitli neşirlerinin birinci cildi çıktıktan iki yıl sonra Prof. Taeschner, Menzel nüshasının tıpkıbasımını neşredince gördü ki, bu nüshanın diğer nüshalar yanında birinci derecede ehemmiyeti vardır ve Neşri tetkiklerine yepyeni bir yön vermektedir. İşte şimdi Dr. Ménage bilhassa Menzel nüshasını ele alarak Neşri tarihi üzerinde incelemeleri yeni bir temele oturtmaktadır.

Dr. Ménage, tetkikini şu meseleler üzerinde toplamıştır : Evvelâ Neşri, eseri *Cihânnümâ*'yı hangi maksatla, nasıl bir plân dahilinde, ne zaman yazmıştır (s. 6-9). Neşri'nin kaynakları nelerdir, o bunları nasıl yoğurmuştur (bahis III, 10-19). Elimizdeki en eski nüsha olan *Codex Menzel*'in diğer nüshalar yanında durumu nedir (bahis IV, s. 20-30)? *Codex Hanivaldanus* ile eldeki Neşri nüshalarının münasebet derecesi nedir (bahis V, s. 31-40)? VI. bahiste Dr. Ménage, Neşri nüshalarının şeceresini, vardığı yeni neticelere göre yeniden tetkike tâbi tutmakta, son bahiste (54-57) Neşri'nin kısaltılmış nüshalarını incelemektedir.

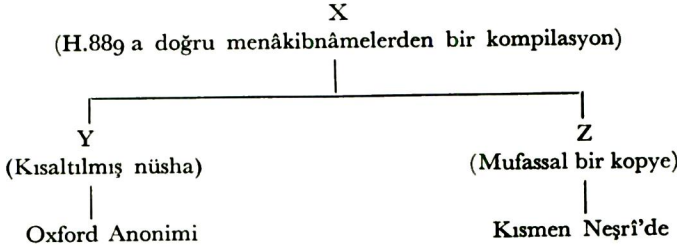
Dr. Ménage, Neşri'nin hayatı hakkında bilinenleri bir daha tenkit süzgecinden geçirmektedir. Paris Bib. Nat. Supp. Turc 1183'de Neşri'nin kısaltılmış bir nüshasında bulunan mufassal hal tercümesi notlarının Neşri'ye ait olduğunu merhum F. R. Unat iddia etmişti. Bu notların sahibi, kendisinin 897/1492'de Alaşehir yakınında Delüler köyüne hatip tâyin edildiğini, 900/1494'de evlendiğini yazar. Fakat Neşri, daha 886/1481'de II. Mehmed'in ordugâhında *sâhib-i a'yâr* ile çadırı yan yana bulunan herhalde hatırı sayılır bir adamdı ve 898/1493'den önce eserini Pâdişah'a sunarak ondan lütuf bekliyordu. Böylece bu notların Neşri'ye ait olamayacağını haklı olarak ileri süren Dr. Ménage, sonuç olarak Neşri'nin hayatı hakkında kesin olarak bildiklerimizi şöyle sıralamaktadır: Âli'nin yazdığı gibi herhalde şâir Neşri ile müverrih Neşri aynı adamdır. Ulema sınıfına mensuptu. Eserini II. Bâyezid devrinin ilk yıllarında kaleme almış ve I. Selim devrinde ölmüştür. Tam ismi Bursa kadı sicillerinde rastladığımız Hüseyin b. Eynebeğ (Bursa Şeriyeye sicilleri, Bursa

Müzesi, sicil A 3/3, varak 203a, tarih 25 Ramazan 884) olabilir. Bize göre 1481 Mayıs'da Pâdişah ile beraber *sâhib-i a'şârın* yakınında sefere çıkmış bulunduğundan bir *maliye kâtibi* veya bir *emîn* olması ihtimalden uzak değildir. Mukaddimede kullandığı dil, onun klâsik İslâm tahsil ve terbiyesine hakkile vakıf olduğuna şüphe bırakmaz. Dr. Ménage, Neşri'nin Bursa'da yerleşmiş olup bu şehire özel bir ilgi gösterdiğine dair dikkate değer kayıtlar bulmuştur (s. 18-19, 42). *Cihânnümâ*'nın mahiyetine ve yazılış tarihine gelince, Neşri eserini hiç şüphesiz bir cihan tarihi olarak tasarlamıştı. Dr. Ménage'a göre belki bu, Türkçe nesirde yazılmış ilk genel dünya tarihidir. Bunun *Kısm-i Sâdis'i*, "Evlâd-i Oğuz Han-i Türkî ahvâlin usulüyle ve fûru'üyle beyan eder" başlığı altındaki kısmı, *Kitâb-i Târih-i Âl-i Osman* adıyla ayrı mukaddimesi bulunan müstakil bir kitap olarak bize kadar gelmiştir. V. D. Smirnov'un St. Petersburg Şark dilleri Enstitüsü Türkçe Yazmaları arasında tasvir ettiği bir yazma, Neşri'nin büyük eserinin başka bir parçası olabilir. "Hulefâ-i Abbâsiyye" yi içine alan bu yazma, Dr. Ménage'a göre tamamen Neşri'nin üslûbunu ve bölümlenme tarzını göstermektedir (bak. s. 6, not 1).

Eserin Fatih S. Mehmed zamanında yazıldığı ileri sürülmüştür. Buna yalnız Manisa nüshası mukaddimesinde bulunan noksan bir ibare sebebiyet vermiştir. Bununla beraber Manisa nüshasında da II. Bayezid'in "menâkibi" (320) bahsi vardır. Dr. Ménage, haklı olarak, bu nüshanın da II. Mehmed zamanında yazılmış olamayacağını söylerken, Neşri'nin kullandığı iki esas kaynağın hâdiseleri 890 yılına kadar getirmiş olduklarını ve Çandarlı İbrahim'in vezirliği ile (0,891 saferinde vezir olmuştur) Hadım Ali'nin vezaretinden (0,892'de vezir olmuştur) Neşri'nin bahsetmiş olduğuna dikkati çekmiştir. Netice olarak Neşri Osmanlılara ait kısmı herhalde H. 892-898 yılları arasında yazmış bitirmiş olmalıdır (H. 898 tarihi elimizdeki en eski nüsha olan Menzel nüshasının ferağ kaydına ait tarihtir). Neşri, Çandarlı İbrahim Paşa'ya ait kayıta, onun vezir olduğunu söylediği gibi, cami ve medrese yaptırdığını da sonradan yazmıştır (bak. Menzel nüs. 324). Bu metinde "dahi niyyeti hayırdır" diye yazılmış, sonra aşikâr surette aynı el bunu çizip üstüne "İstanbul'da bir cami ve bir medrese yaptı" ibaresini yazmıştır. İbrahim Paşa, camiinin inşasına, Evliyâ Çelebi'nin verdiği tarihe göre (cilt I, s. 307), 889'da başlamıştır. Neşri'nin kaynaklarına dair meseleleri açıkça ortaya koyan ve araştırma istikametlerini gösteren ilk esaslı çalışma şüphesiz Prof. Dr. P. Wittek'in *Zum Quellenproblem der ältesten osmanischen Chroniken* (MOG, I, 1921, 77-150) adlı tetkikidir. Bugün sorulara açık cevap vermek imkânına kavuşmuş bulunuyoruz. Zira Neşri'nin bütün kaynakları bugün malûmdur. Bunların başında, vaktile J. H. Mordtmann'ın Ruhî'ye atfettiği ve Dr. Ménage'ın Oxford Anonimi diye adlandırdığı (Oxford, Bodleian Kütüphanesi, yazma Marsh 313) yazma gelir. Wittek'in dikkati çektiği kısa notların da *Takvîm-i Hümâyûn* adıyla tanıdığımız kronolojik listelerden geldiği tesbit edilmiş bulunmaktadır. Oxford Anonimi (Ruhî) nin Aşık Paşazâde yanında ikinci bağımsız bir rivâyet silsilesini temsil ettiğini Neşri ile Oxf. Anoniminin bunu müşterek bir kaynaktan aldıklarını daha 1954'de bir notta işaret etmiş (*Fatih Devri üzerinde Tetkikler ve Araştırmalar*, Ankara 1954, s. 116, not 1), sonra Londra'da İslâm tarihçiliği üzerinde toplanan konferansa sunduğum bir tebliğde bu noktayı daha genişçe açıklama imkânını bulmuştum (bak. "The Rise of Ottoman Historiography", *Historians of the Middle East*, yayınl. B. Lewis ve P. M. Holt, Londra

1962, 152-67). Dr. Ménage, yine Ruhi'ye atfedilmiş olan Berlin ve Cezâyir nüshalarını, Oxf. Anonimi ile karşılaştırdıktan sonra şu neticeye varmıştır: Oxf. Anonimi (O.A.) asıl Ruhi değildir, yalnız Berlin ve Cezâyir yazmaları Ruhi'nin eseridir. O.A., Âli ve Münecimbaşı'nın Ruhi tarihi diye bahsettikleri esere temel olan daha eski bir metni temsil etmektedir. Neşri, O.A. ile aynı olmayan, fakat ona çok yakın bulunan bir metni esas kaynak olarak kullanmıştır. Herhalde O. A., doğrudan doğruya Neşri'nin kaynağı olmamıştır (karşıla. *Feth Devri*, I, ibid.).

Kayde değer ki, O. A. hadisleri 889 Şaban evâhiri/1484 Eylûlüne kadar getirir ve Neşri de aynı kaynağı bu tarihe kadar takibeder. Şu halde bu ikisinin ortak kaynakları en erken bu tarihte yazılmış meydana çıkmış olmalıdır. Bu kaynak, Aşkpz.'nin istifade etmediği menâkibnâmeleri kullanarak tamamile farklı bir kompilasyon vücade getirmiştir (Yalnız II. Murad'ın ikinci saltanat devrine, yani 1446-1451 tarihlerine ait hâdisatı Aşkpz. ile birlikte bu kaynak aynı menâkibnâmeden almış görünmektedirler. bak. *The Rise*, 161). Böylece, aynı tarihlerde birbirinden bağımsız olarak vücade getirilen Aşkpz. ile bu kompilasyon birbirinden habersiz kalmışlardır. Ancak bir kaç yıl sonra Neşri her ikisini kendi tarihinde bağdaştırmağa çalışmıştır. Neşri hiç şüphesiz O.A.'ya da kaynak teşkil eden bu kompilasyonun mufassal bir nüshasını kullanmış olmalıdır. Zira aynı kaynağı takibettiği yerlerde umumiyetle A.O.'dan daha mufassaldır. Bununla beraber O.A.'nın daha mufassal olduğu yerler de vardır (Meselâ Fatih Mehmed'in Sırbistan seferi krş. Cod. Menzel, 183). Neşri'nin A.O.'ya esas olan menâkibnâmeleri bağımsız olarak kullandığı düşünülemez. Zira bu takdirde hâdiselerin ve başlıkların bu derece uygunluk göstermesi imkânsız olurdu. Neşri, herhalde müşterek kaynağın mufassal bir kopyasını kullanmıştır. Durumu şöyle gösterebiliriz.

Müşterek kaynağın hususiyetlerini meydana çıkarmakta *Behiştî* de işimize yarayacaktır.

Dr. Ménage, yakın bir gelecekte O. A. ile Ruhi'nin Cezâyir ve Berlin nüshalarını neşretmeği vaatmektedir. Bu, Aşkpz. neşri gibi, Osmanlı tetkiklerinde şüphesiz bir dönüm noktası olacaktır. Zira Neşri olsun Behiştî olsun, O. A.'nın temsil ettiği ikinci kompilasyonu kısmen vermekte, bir çok yerlerde Aşkpz.yi takibetmektedirler. İkinci kompilasyonun neşriyle Aşkpz. karşısında bağımsız bir yerli kaynak elde etmiş olacağız.

Dr. Ménage'a göre Neşri'nin bütün kaynakları bugün elimizdedir. Onun kendisinden ilâve ettiği şeyler pek ehemmiyetsizdir (s. 18, bu ilâveler teker teker tesbit ve münakaşa edilmiştir). Bu takdirde Dr. Ménage'ın söylediği gibi (s. XV)

Neşri'yi aslı kaynak olarak bir tarafa bırakabilir miyiz? Bize göre Neşri, kaynakların sadece çağdaş bir yorumcusu olmaktan daha ehemmiyetlidir. Yukarıda işaret ettiğimiz gibi, mühim bir çok rivâyetlerde Neşri, O.A.'nın kaynağını bize daha mufassal aktaran bir nüsha vazifesi görmektedir. Keza Aşpz. metni için de Neşri'nin temsil ettiği versiyon, daima baş vurulması gereken bir nüsha hizmeti görmektedir. *Takvim*lere gelince, onun kullandığı *Takvim*, bugün elimize geçmiş bulunanlardan daha fazla bir şey ihtiva etmez (bak. Ménage, Appendix III, s. 76-80). Bütün *Takvim* nüshalarının biraraya getirilerek Neşri'nin verdiği metinle birlikte her maddenin tesisi için çalışmalar müsbet bir netice verebilir. Bu güç işi İstanbul Üniversitesinden Dr. Muammer Özergin üzerine almış bulunmaktadır.

Dr. Ménage'ın tezinde ele alınmış olan en esaslı konulardan biri ve belki en mühimmi, Cod. Menzel'in (Fr. Taeschner tarafından facsimile neşri yapılmıştır: *Ğihânnümâ, Die altosmanische Chronik des Mevlânâ Mehmed Neschri*, Band I, Leipzig 1951) Neşri nüshaları arasında durumunu tesbit işidir. Daha önceleri Fr. Taeschner, Cod. Menzel (Mz.) in, F. R. Unat ve M. A. Köymen'in TTK neşrine (cilt I, Ankara, 1949; cilt II, Ankara 1957) esas olan yazmalardan daha eski ve onlardan bağımsız bir *recension* teşkil ettiğini ileri sürmüş ve şu hükme varmıştı (*Ğihânnümâ* I, Einleitung 25; II, Einleitung 3-13): Asıl Neşri metni yalnız Cod. Menzel'de bulunmaktadır. Unat-Köymen neşrine esas olan nüshalar grubu Neşri'nin ölümünden sonra ilâve ve düzeltmelerle kaleme alınmış bir nüshadan çıkmaktadırlar. Buna karşı Dr. Ménage, Mz. ile sonraki metinlerin dayandığı nüsha arasındaki farkların Neşri'den başkasına atfedilemeyecek mahiyette olduğunu, Mz.'nin Neşri'nin kendi el yazısıyla yazılmış ve düzeltmeler yapılmış ilk taslağı teşkil ettiğini (s. 26-29) ileri sürmüş, ve bu fikirlerini ispat için metinlerde bulunduğu delilleri ince tahlillere tâbi tutmuştur. Ona göre Neşri, *Cihânnümâ*'nın evvelâ altıncı kısmı için, taslak olarak Mz.'nin temsil ettiği nüshayı yazmıştır. Sonra temize çekilmiş *Cihânnümâ*'nın altıncı kısmı olarak bunun başka bir *recension*'unu meydana getirmiştir ki, bu bize kadar gelmemiştir. Ancak Cod. Hanivaldanus'a bu *recension* esas olmuştur. Nihayet Neşri bu altıncı kısmı ayırarak müstakil Oğuz Türkleri Tarihi (Osmanlı Tarihi)ni ortaya koymuştur ki, Mz.'den başka Neşri nüshaları bundan çıkmaktadırlar. Maalesef Mz. nüshasının mukaddimesi noksanıdır. Olsaydı durumu kesinlikle anlamış olacaktık. Ancak yine şu satırlar Mz.'de (19) bulunmaktadır: "Tevârih-i muhtârdan menkûl olan üzerine sabikâ bu kitâb-i Cihânnümâ'dan kısım-i evvelin tabaka-i sâniyesinde ensâb-i evlâd-i Nûh Alehisselâm kemaliyle istifa ettiği yerde mastûrdur". Bunu da *Cihânnümâ*'nın müsveddelerine mi bir atıf kabul etmelidir? Diğer taraftan Neşri, sadece *Cihânnümâ*'yı *tesvîd* ettiğini söyler, altı kısım halinde *tesvîd* ettiğini söylemez. Neşri, müstakil bir kitap olarak sunduğu *Tevârih-i Âl-i Osmân*'ın (Oğuz Türkleri Tarihi) mukaddimesinde ömrü boyunca bir umumî tarih yazmak arzusunu beslediğini, "ibtidâ-i âlemden nakil müsaade ettikçe ilâ yevminâ hâzâ *tesvîd*" ettiğini II. Bayezid zamanında bunu temize çektiğini, sonra Oğuz Handan beri Türk tarihi ve Osmanlı tarihini "kısım-i sâdisde ifrâz" ettiğini yazar. Mz. nüshasının da bu *ifrâz* edilen nüsha olmayıp *tesvîd* safhasına ait olduğunu iddia etmek için deliller kâfi değildir sanıyoruz.

Divan mütercimi Murad'ın muhtelif Türkçe eserlerden alarak Lâtince yazdığı Osmanlı tarihi, Dr. Ménage'ın ortaya koyduğu gibi, Osmanlı tarihinin başından

İstanbul'un fetihten sonra yeniden inşasına kadar olan kısımda Neşri'ye dayanmaktadır (Kont Filip Hanivaldanus için yazdığından Cod. Hanivaldanus isimle anılan bu tarih, Leunclavius'un *Historiae musulmanae Turcorum...* adlı eserine kaynak olmuştur). Mz. nüshasının temsil ettiği Neşri *recension*'u meydana çıktıktan sonra bu husustaki tereddütler ortadan kalkmıştır. Haniv.'un kullandığı metin Mz. ile aynı değildir, fakat bütün diğer yazmalar karşısında Mz.'e çok yakın bir nüshayı kullanmıştır. Dr. Ménage bunu yaptığı karşılaştırmalarla ortaya koymaktadır (s. 35-38). Ona göre Cod. Haniv.'un Mz. nüshasından farklı yerleri Neşri'nin Mz.'i gözden geçirdikten sonra yaptığı düzeltmelerden ibarettir. Bu nüsha ona göre temiz çekilmiş *Cihânnümâ*'nın *kısm-i sâdis*'ini teşkil ediyordu.

Dr. Ménage nihayet müstakil "Oğuz Türkleri Tarihi"ne esas olan ve Mz.'den başka bütün nüshaların *archetype*'ini teşkil eden son bir *recension* tesbit etmektedir. Bu da, Neşri'nin "Oğuz Türkleri Tarihi"ni *Cihânnümâ*'dan ayırarak müstakil bir kitap olarak sunduğu devreye aittir. Bu *recension* da onun kaleminden çıkmış olmalıdır. Dr. Ménage bu hükmü, Mz. ve Haniv. karşısında bu *recension*'da bulunan düzeltmelerin ancak ve ancak eserin yazarı Neşri tarafından yapılmış olabileceği noktasına dayandırmaktadır. Buna dair kanıdıcı deliller verebilmektedir (s. 41-46). Bu *archetype* (a) karşısında ona çok yakın bulunan Manisa (Mn) ve Arkeoloji Kütüphanesi (A) nüshaları birinci grupu, Paris (Bib. Nat. supp. turc 153), Viyana (W) ve Fatih (F) nüshaları ikinci grupu teşkil etmektedirler. Bunların içinde Manisa, *archetype*'e en yakın en mühim nüshadır. Dr. Ménage, bu nüshanın I. Selim devrinden önce kopya edilmiş olamayacağını göstermiştir (daha önce 15. asır sonları kabul ediliyordu). Mz. sonunda II. Bayezid için yazılmış olan kasidenin bu nüshada olmaması da böylece anlaşılabilir bulunmuştur. Paris, W ve F nüshalarının bağlandığı *hyperarchetype* İdris-i Bitlisi, Kemal Paşa-zâde ve Sa'deddin'in kullandığı nüshayı temsil eder (s. 50-51). A nüshası müstensihinin, Neşri'nin kaynağına giderek tashihler yaptığı faraziyesi (s. 49, not 1) bize göre az ihtimâl dahilindedir. Mn. nüshasındaki şu kaydı (s. 324), nüsha münasebetleri bakımından dikkate değer bulmaktayım: "Halil Paşa oğlu İbrahim Paşa bir câmi yaptırdı, kendü evi yanında, anun dahi niyyeti hayırdır." Aynı kayıt Mz.'de (s. 232) şöyledir: "Halil Paşa oğlu İbrahim Paşa'nın dahi niyyeti hayırdır". Fakat sonra nüshayı yazan aynı el "dahi niyyeti hayırdır" ibaresini çizmiş, üzerine tashihen "İstanbul'da bir câmi ve bir medrese yaptı" ibaresini koymuştur. Buna göre, şayet Neşri kendisi tashihli bir nüsha yazsaydı, yalnız bu ikinci ibareyi koyacak ve temize çekilmiş şekli şöyle olacaktı: "Halil Paşa oğlu İbrahim Paşa İstanbul'da bir câmi ve bir medrese yaptı." Mn.'deki hatalar, yani *İstanbul* yerine ve *bir medrese* yerine *kendü evi yanında*, okuyuş hataları olmalıdır ve herhalde Neşri'ye atfedilemez. Bu durum, *archetype*'in Neşri tarafından yazılmış bir nüshaya dayanmadığını göstermez mi? Herhalde, Manisa nüshası Mz.'in dikkatsizce yapılmış bir kopyasına dayanmaktadır.

Dr. Ménage, Unat - Köymen baskısı hakkında da bir hüküm vermektedir. Bu baskıyı hazırlayanlar Viyana nüshasını esas metin olarak seçmekle başarılı bir seçme yapmamışlardır (s. XIII). Gerçi onlar, Mz. yi kullanacak durumda değillerdi, fakat daha iyi Manisa ve Paris nüshaları elleri altında idi (s. 52). Tesis edilen metin idealden çok uzak kaldığı gibi meydana koydukları *critical apparatus* da itimadla

kullanılabilecek bir âlet olamaktan uzaktır (s. XIII, 41). Bu şartlar altında, Neşri'nin yeni bir tenkitli tab'ı bilhassa Mz'in ortaya çıkışından ve Prof. Taeschner ile Dr. Ménage'ın tetkiklerinden sonra bir zaruret olarak kendini hissettirmektedir.

Dr. Ménage, esere eklediği *Appendix I*.de, rivâyetlerin Neşri nüshaları ile onun kaynaklarında mutabık buldukları yerleri gösteren bir cetvel meydana getirmiştir (s. 59-69). Cetvelde özel durumlar, uzunluk, kısalık ve ilâveler belirtilmiştir. Bu cetvel, Osmanlı tarihi araştırmacıları için baha biçilmez bir anahtar hizmeti görecektir. Dr. Ménage'ın büyük bir dikkat ve emek mahsûlü olan bu eseri, Osmanlı tarihi kaynak çalışmalarına yeni bir hız kazandırmaktadır.

Prof. Dr. HALİL İNALCIK

Fahir İz: *Eski Türk Edebiyatında Nesir, XIV. yüzyıldan XIX. yüzyıl ortasına kadar yazmalardan seçilmiş metinler*, I, Osman Yalçın Matb., İstanbul 1964, Önsöz : I-XXII, Metinler : 1-653, fiyatı 100 lira.

Türkiyat Enstitüsü'nün değerli müdürü Prof. Fahir İz'in bu kitabı ilim ve kültür hayatımız için bir müjde ile gelmektedir. Kendisi bu kitabı, yazmakta olduğu *Eski Türk Edebiyatı Tarihi* için tasarladığı yardımcı kitaplar serisinin ilk cildi olarak yayınlamış bulunmaktadır. Bu yardımcı kitaplar, eski Türk nesir ve nazmına ait metinleri içine alan üçer ciltten altı cilt olacaktır. Her üç cildin ilk iki cildi metinleri üçüncüsü notları, sözlüğü ve örnek tıpkıbasımlarla bibliyografyayı ihtiva edecekler.

Bu kitapta *Metinler* nesir edebiyatının belli başlı kollarına göre şu bölümlerde toplanmıştır: 1. Dinî metinler (tefsir, hadis, akâid, fıkıh, tasavvuf), 2. Menkıbevi İslâm tarihi (siyer, kısas-i enbiyâ, tezkiret'ül-enbiyâ, Maktel-i Hüseyin, Tarih), 3. Dinî-Destanî metinler (destanî hikâyeler, menâkıbnâmeler), 4. Hikâye, 5. Halk hikâyeleri, 6. Destânî eserler, 7. Destânî tarihler.

Metinlerin seçilmesi, böyle bir eserde şüphesiz en nazik iş olacaktır. Herşeyden evvel bunların, eski Türk edebiyatında nesir tarihini gerçekten aydınlatacak belgeler mahiyetinde olması gerekirdi. Nesir edebiyatının çeşitli kollarında gelişmeleri en iyi yansıtan örnek metinleri bulup çıkarmak çetin ve yorucu bir iştir. Prof. İz, Türk edebiyatında nesir üzerinde yeni bir anlayışla işi ele almıştır: Türk edebiyatında nesir yan yana üç kol halinde gelişmiştir. Edebi nesri sadece inşa nesri sayan dar görüşten kurtulmak gerektir. Prof. İz, metinleri seçerken bu geniş açıdan hareket etmiştir. Seçtiği metinler, hakikaten çeşitli kollarında Türk nesrinin en büyük ustalarının elinden çıkmış örnek parçalarıdır. Tarihi gelişmeyi belirtecek şekilde çeşitli devrelerin tipik temsilcileri seçilmiştir. Bu arada inşa nesrinin Fatih Mehmet devrinde başladığı fikrini (s. X) temamlı paylaşamıyoruz. Zira daha önce Farsca nesri örnek alan bir inşa nesri meydana getirmek için çaba harcadığını gösteren belgelere malikiz. XV. asır başlarına ait Ahmed-i Dâî-nin *Teressül'ü* (bak. İ. H. Ertaylan, *Ahmed-i Dâî, Hayatı ve Eserleri*, İst. 1952, 157-60) ile Yahya b. Mehmed'in II. Murad devrinde yazdığı *Menâhic'ül-İnşâ* (bu eserin verdiği vesika örneklerini iki nüshaya göre neşre hazırlamış bulunuyoruz) ilk akla gelen eserlerdir. Bu ikincisinde yeni inşa için Farsça'dan nasıl *calque*'ler yapıldığını gösteren açık misaller vardır. Bence bir çok sahalarda olduğu gibi Osmanlı inşa nesrinin kuruluşunu en aşağı II. Murad devrinde aramalıdır. İnşa nesri tabii olarak Divan kâtiplerinin elinde gelişmiştir ve bu yapma dilde edebî eserler çoğunlukla küttâb sınıfından kimseler tarafından yazılmıştır. XV. asırda küttâbın başında en yüksek makam sahiplerinin Farsça inşada tanınmış münşilerden, hatta doğrudan doğruya İranlılardan (tabii bir çoğu da Azerî) seçilmiş olması tesadüf eseri değildir. Bu sebeple biz resmi inşa diline onların yapma dilinde yaratılmış edebiyatı aynı kaynağa bağlıyoruz.

Prof. İz, metinleri seçerken, yalnız dil bakımından değil, içindekiler bakımından da dikkatli davranmıştır. Bu metinlerden çoğu kültür tarihimize oğraşanlar için kolayca kullanılacak belgeler hizmeti görebilir. Bu metinlerin çoğunun henüz yazma halinde buldukları unutulmamalıdır. Meselâ, Vâidî'nin *Hâce-i Cihân* adlı eserinden alınan parçalarda *kalender*, *abdâl* tasvirleri (s. 119-121) birer vesika

mahiyetindedir. Ev sahibi ile sancak beyi arasındaki konuşma (s. 206), Saru Saltuk ile Osman oğulları (s. 312), Akşemseddin ve İstanbul Fethi (345) Gagauzlar (s. 531), Osman Gazi'nin seçilmesi (s. 538) tarihçinin işine yarayacak değerli kaynaklardır. Fetvalara gelince Kemal Paşazâde'ye ait fetvaları Topkapı Sarayı Kütüphanesi Revan K. No. 2039 mecmuada (varak 107b-193a) bulmak mümkündür. Bu fetvalar gerek dil gerek içtimai tarih bakımından son derece dikkate değer belgelerdir.

Her bir metnin kabul edilen tasnif tarzına göre hangi kategoriye ait olduğunu tayin etmek hakikaten güçtür. Aceba Kâtip Çelebi, Fındıklı Mehmed, Koçu Bey nesrini, halkın konuştuğu dili esas alan nesre mi, yoksa inşa nesrile halk dili arasında *orta nesire* mi mal etmek gerekir? Nitekim Prof. İz, Koçu beyi her ikisinde gösterir. Bu vesile ile işaret edelim ki, Koçu bey'in arızaları, aslında Sultan İbrahim'e değil, IV. Murad'a verilmiştir. S. İbrahim'e sunduğu risale teşkilâta aittir.

Böyle bir eserde şüphesiz en mühim noktalardan biri de metnin orijinaline tam sadakatle hatasız verilmesi ve nusha farklarının gösterilmesidir. Prof. İz, en iyi nüshaları kullanmağa çalışmıştır. Bazan iki yazma kullanmış (meselâ Dede Korkud, s. 422) fakat nasıl kullandığını göstermemiştir. Kendisi imlâ meselesine temas etmiş, Önsöz'de misaller vermiştir. Osmanlıca imlânın gelişmesi tarihini ayrı ve sistematik bir araştırma konusu olarak ele alma lüzumunu bu kayıtlar bir kere daha kuvvetle belirtmektedir. Bu mesele filologların sistematik çalışmalarıyle çözülebilecek bir muamma olarak ortadadır.

Metinlerin eski harfle verilmiş olması şimdiki şartlar karşısında izlenecek en doğru yoldur, kanısındayız. Zira Osmanlıca için bir transkripsiyon alfabesi henüz meydana konup denenmiş ve geliştirilmiş değildir. Diğer taraftan böyle bir alfabe kullanıldığı takdirde kesin bir çözüm şekline bağlanması imkânsız bir takım fonetik meselelerine girmek gerekirdi. Bununla beraber yayınlanan metinlerde bazı hatalardan sakınmak imkânı olmadığı görülüyor. Bir misâl vermek üzere şunları zikrederim: (s. 296) قریمی شهری , Kırım şehri (tarihî Eski-Kırım yahut Salgat) (aynı yer) حاجی برهان , Hacı Tarhan (Astrahan) olmalı. Eklenen mufassal bir düzeltme cetveli ile baskı hatalarının çoğu tashih edilmiştir.

Metnin anlaşılmasını kolaylaştıracak kısa notları bu cilde koymak iyi olurdu. Yine bu ciltte istinsah tarihi, eserin kime ithaf edilmiş olduğu, yazarı hakkında daima alınan metnin başında tam bilgi verilmesi gereklidir, sanıyoruz.

İşaret ettiğimiz bu noktalar eserin değerini eksiltmez. Prof. İz, büyük bir çalışmanın mahsülü olan bu eserle büyük bir boşluğu doldurmakta, eski Osmanlı Türk nesrini ve kültürünü araştıracaklar için sistematik bir kılavuz sunmuş bulunmaktadır. Diğer ciltlerin tezelden yayın sahasına çıkması şüphesiz bu alanlarda çalışanların ortak dileğidir.

Prof. Dr. HALİL İNALCIK

ŞERİF MARDİN: *The Genesis of Young Ottoman Thought, A Study in the Modernization of Turkish Political Ideas* (=Yeni Osmanlı düşüncesinin meydana gelişi, Türk Siyasi fikirlerinin modernleşmesi hakkında bir inceleme); Princeton, N. J., Princeton University Press, 1962; X + 456 s.

Batılılaşma problemi iki yüzyıla yakın bir zamandan beri Türk tarihinin ana meselesidir. Hususiyle Atatürk devriminden sonra bu mesele Türkler için hayati bir önem kazanmıştır. Yeni Türkiye'yi anlamak ve günümüzün sosyal, ekonomik ve kültürel problemlerine en uygun çözüm yolları bulmak Türk batılılaşma hareketleri tarihinin objektif ilim metoduyla incelenmesi sayesinde mümkün olur. Son yirmi beş yıl içinde Osmanlı müesseselerinin batılılaşması konusunda gerek yurdumuzda, gerek Batı ülkelerinde oldukça başarılı araştırmalar yayınlanmıştır. Fakat, Batı düşüncesinin Osmanlı - Türk düşüncesi üzerine yaptığı tesir henüz ciddi bir tarzda işlenmemiştir. Böyle bir işe teşebbüs sağlam bir tarih bilgisi yanında sosyal ve siyasi ilimler bilgisine ihtiyaç gösterdiğinden, her halde, araştırmacıları ürkütüyordu. Şerif Mardin'in *The Genesis of Young Ottoman Thought* başlıklı eseri bu itibarla cesur bir adım sayılır. Gerçekten, Yeni Osmanlı hareketi Batı düşüncesinin Türkiye'ye ilk sistematik girişi anlamını taşır. Aslında bir Amerikan üniversitesine siyasi ilimler sahasında doktora tezi olarak sunulmuş bir araştırmanın genişletilmiş şekli olan eser alt başlığında belirtildiği gibi, Türk siyasi fikirlerinin modernleşmesi hakkında bir incelemedir.

Eser Önsöz ve Açıklamadan sonra on dört bölüme ayrılmış, sonuna Bibliyografya ve İndeks eklenmiştir. Birinci bölüm (s. 3-9) Giriş mahiyetindedir ve bunda Yeni Osmanlı hareketinin Tanzimat devrinin son safhasını (1865-1877) teşkil ettiğine işaret olunmuş, müteakiben Yeni Osmanlıların Batıdan getirdiği fikirlerin inceleneceği açıklanmıştır. Müellif, araştırma metodu olarak, Lord Lindsay'in "operatif idealler" mefhumunu kullanacağını ayrıca bildirir. Operatif idealler bir siyasi teşekkülü ayakta tutan gaye -fikirlerdir. İkinci bölümde (s. 10-80) Yeni Osmanlı tarihi özetlenmiştir. 1865 yazında İstanbul'da Mehmed Bey'in başkanlığında kurulan gizli İttifak-ı Hamiyyet cemiyeti, iki yıl sonra Paris'de Mustafa Fazıl Paşa'nın himayesinde teşekkül eden Yeni Osmanlılar cemiyeti ve Namık Kemal'in 1870 yılı sonlarında yurda dönüşünü takib eden faaliyetler bu bölümde sırayla anlatılmıştır. Müellif olayları Yeni Osmanlıların yayınladıkları gazeteler etrafında tertiplenmiş ve böylece pek karışık olan faaliyetlerin anlaşılmasını kolaylaştırmıştır. Üçüncü bölüm (s. 81-106) İslâm siyaset nazariyelerine tahsis olunmuştur. Yeni Osmanlı düşüncesinin İslâmî temeller üzerinde bina edildiği göz önüne alınırsa, bu bölümün önemi ortaya çıkar. Önce İslâm siyaset teolojisi (Nomocracy), arkadan İslâm siyaset felsefesi incelenmiştir. İslâm teolojisinde tabiat kanunu İlahî kanuna eş sayılmış ve Batı tabiat kanununun aksine, İlahî kudretin her an müdahalesine uğrayabileceği kabul olunmuştur. Bununla beraber, İslâm hukukçuları İslâm teolojisi sınırları içinde bir tabii hukuk nazariyesi geliştirmişlerdir. İslâm felsefesinin Farabî'den

İtibaren gelişmesi izlenirken, hususiyile adalet prensibi üzerinde duran Celâleddin-i Devvani'nin XVII. yüzyıl Osmanlı ahlâkçısı Kınaltzade'ye yaptığı tesir belirtilmiştir. İslâm ilâhî kanunu Şeriat'ın yanında lâik Örfî kanunun meydana gelişine de bölümde yer verilmiştir. Dördüncü bölüm (s. 107-132) XIX. yüzyılda Türk siyasi güzidelere sınıfı hakkında bir sosyal bünye araştırmasıdır. Yeni Osmanlıların, batılılaşma taraftarlığı sayesinde Tanzimat devrinde nüfuzunu kuvvetlendiren bir bürokrasiye karşı, bundan zarar gören zümreler mensuplarından teşekkül ettiği adı geçen bölümde delilleriyle ortaya konmuştur. Beşinci bölümde (s. 133-168) Yeni Osmanlıların Osmanlı tarihine bakışı ele alınmıştır. Müellif, bu bakışın mahiyetini göstermek maksadiyle, Ahmed III. saltanatından 1868 yılına kadar Türk batılılaşma hareketinin seyrini çizmiştir. Bu müddet içinde batılılaşma taraftarı bir yüksek memur tabakasının nasıl geliştiği de bahis konusu bölümde adım adım takip edilmektedir. Gülhane hatt-ı hümayunu aslında Babiâli'de mihraklaşan yeni bürokrasinin hak ve imtiyazlarını emniyet altına almak için ilân olunmuştur. Yeni Osmanlılar Gülhane hattını, her şeyden önce, Babiâli'nin istibdadına yol açtığından dolayı tenkid etmişlerdir. Altıncı bölümde (s. 169 - 195) Batı fikirlerinin Osmanlı İmparatorluğuna hükümet seviyesinde girişi incelenmiştir. 1840 yılına doğru kuvvet kazanan bu cereyan Mehmed Sadık Rifat Paşa'nın islâhat lâyhalarında ifadesini bulur. İleri sürülen fikirler muhafazakâr vasıfta olup Avusturya başvekili Metternich'in görüşleriyle bağlantılıdır. Bu lâyhalarda "insan hakları" savunulmakla beraber, ziraat ve ticaretin geliştirilmesi neticesinde halkın refaha kavuşturulması gereği üzerinde durulmuştur. Yeni fikirlerin başka nüfuz yolları da vardır. Mısır'da yetişen Osmanlı aydınları ve Türkiye'de yerleşmiş Avrupalı yazarlar bu hususta rol oynamışlardır. Yedinci bölüm (s. 196-251) Tanzimat devrinde mevcut fikir ve müesseselerin Yeni Osmanlılar üzerinde icra ettikleri tesirlerin tesbitine hasrolunmuştur. Bu tesirler yaşamakta devam eden gelenekler, yeni fikir ve müesseseler ve orta cereyanlar olarak üçe ayrılır. İlkine Encümen-i Şuara şairleri, ikincisine Batıdan tercüme faaliyeti, sonuncusuna ise Aydın ulema örnek gösterilmiştir. Bu bölümde ikinci tesir üzerinde daha çok durulmuş ve Münif Paşa'nın *Muhaverat-ı hikemiyye'si* (1859/60) ile Yusuf Kâmil Paşa'nın *Tercüme-i Telemak*'ının (1862) önemi belirtilmiştir.

Sekizinci bölümde (s. 252-275) Şinasi'nin Türkiye'de halk efkârının doğuşunu sağlamakla Yeni Osmanlı hareketinin gelişmesine uygun ortamı hazırlayıp anlatılmıştır. Türk halk efkârı, 1860 dan itibaren aslı hüviyetiyle ortaya çıkan özel gazetecilik sayesinde teşekkül etmeğe başlamış ve bunda Şinasi başlıca âmil olmuştur. Müellif, Şinasi'yi gerçek Aydınlanma devri insanı olarak kabul eder. O imanı aklın mecburiyeti sayan bir rasyonalisttir. Dokuzuncu bölümde (s. 276-282) Mısırlı Mustafa Fazıl Paşa'nın liberalizm müdafiliğinin mahiyeti açıklanmıştır. Paşa 1867 martında Sultan Abdülaziz'e hitaben yayınladığı *Mektup*'da Padişahı Osmanlı ülkesinde meşrutiyeti ilâna davet ediyordu. Burada din yerine hürriyet fikrine dayanan bir ahlâk telâkkisinin savunulması, Batı tesirinin düşünce alanında artışına işaret sayılır. Onuncu bölüm (s. 283-336) Yeni Osmanlıların en büyük şahsiyeti Namık Kemal'e ayrılmıştır. Namık Kemal İslâm ve Batı siyaset nazariyelerinin terkiğini denemiş, bunun için hükümetin menşei, temsil müesseseleri, kanun ve terakki mehumlarını incelemiştir. Müellif, Namık Kemal'in Batı düşünürlerinden hangilerinin nüfuzu altında kaldığını araştırmağa önem vermiştir. Neticede Rousse-

au'nun tabii hukuk ve halk hükümlerini, Montesquieu'nün kuvvetler ayrılığı ve Volney'in Osmanlı İmparatorluğunun gerileme sebepleri hakkındaki fikirlerinin Türk düşünürü üzerinde tesirleri müşahede olunmaktadır. On birinci bölümde (s. 337-359) Ziya Paşa'nın düşüncesi ortaya konmuştur. Bu Yeni Osmanlı düşünür siyaset felsefesinde buhranlı bir tutum arzeder. İslâm siyaset nazariyesinin kuvvetli tesiri altında bulunan Ziya Paşa, Rousseau'nun tabiat devleti ve Montesquieu'nün cemiyetin ruhu nazariyelerini de benimsemiştir. Ancak, Padişahın hükümlerlik haklarını korumak endişesi onu fikirlerinde çelişmeye götürmüştür. On ikinci bölüm (sı. 360-384) Yeni Osmanlıların üçüncü büyük düşünürü Ali Suavi konusundadır. Hayatı ve fikirleri tezatlar içinde bulunan Ali Suavi'nin patolojik şahsiyeti bu bölümde belirtilmiştir. Onun kabul ettiği siyaset nazariyesi de İslâmî esaslara dayanır. Ali Suavi'nin düşüncesinin ağırlık merkezi imametnin birliği prensibidir. Buna göre, Batı demokrasisinin ana kaidesi olan kuvvetlerin ayrılığı prensibi reddolunmaktadır. Ali Suavi'nin bir diğer hususiyeti istibdadı karşı halka isyan hakkı tanımasıdır. Nitekim, kendisi de böyle bir hareketin başında olarak, 1878 mayısında hayatını kaybetmiştir. On üçüncü bölümde (s. 385-395) Tunuslu Hayreddin Paşa'nın Batı siyaset düşüncesini İslâm nazariyeleriyle uyuşturma denemesi incelenmiştir. Hayreddin Paşa, fransızca tercümesi 1868 yılında *Réformes nécessaires aux Etats musulmans* adı altında Paris'de yayınlanan arapça eserinde, devlet adamlarının nüfuzunu kuvvetlendirmek suretiyle hükümdarın selâhiyetlerini sınırlandırmak tezini öne sürer. Namık Kemal'in de üzerinde durduğu İslâmî biat müessesesinin tesiri sayesinde bu neticeye varan düşünür, böylece Tanzimatçı Mustafa Reşid Paşa'nın otuz yıl önce tatbika koyduğu siyaseti teyid etmiş olmaktadır. On dördüncü bölüm (s. 396-408) Yeni Osmanlı düşüncesinin toplu bir değerlendirilmesidir. Müellif, bu sonuç bölümünde, İslâm ve Batı siyaset nazariyelerini terkip denemesine girişen Yeni Osmanlıların başarısızlık sebeplerini açıklamağa çalışmıştır. Batıda mevcut halk hükümlerliği prensibini Osmanlı İmparatorluğunda yürürlüğe koymak maksadiyle Yeni Osmanlıların başvurdukları biat müessesesinin, mahiyeti itibarıyla, buna elverişli bulunmaması başarısızlığın ilk sebebidir. Zira, biat hükümlerinin, hareketleri hakkında İslâm cemaatine hesap vereceğine dair, iktidara geçerken yaptığı sembolik bir taahhütten ibarettir. Diğer bir sebep de, Batı düşünürlerinin geliştirdiği Romalılardan mevzu devletın hükmi şahsiyeti telâkkisinin İslâm düşüncesinde mevcut olmayışıdır. Son bir sebep ise, Batının tabiat sisteminde terakki mefhumu mündemiç olduğu halde, Yeni Osmanlıların daima göz önünde bulundukları ideal İslâm devleti ütopyasında dinamizmin eksikliğidir. Diğer taraftan, müellif kendilerinden sonra gelen nesiller üzerinde Yeni Osmanlıların müsbet tesirleri olduğunu belirtmiştir. Meşrutiyet telâkkisi, dış âlemi tanıma isteği ve faaliyetçilik (activism) bu tesirlerin başlıcalarıdır.

Görülüyor ki eser, s. 8 de de kaydedildiği gibi, iki ana bölümden mürekkeptir. Birincisinde Yeni Osmanlı düşüncesini anlamağa yarayacak tarihî olaylar ve fikir akımları ortaya konmuş, ikincisinde ise Yeni Osmanlı düşünürlerinden belibaşlıları ve konuyla ilgili başkaları (Şinasi ile Hayreddin Paşa) tahlilî bir incelemeye tabi tutulmuştur. İkinci ana bölümün son parçasını teşkil eden on dördüncü bölümde bu tahlil denemesinin terkibi yapılmıştır.

Şerif Mardin'in yukarıda muhtevası özetlenen kitabı uzun ve sabırlı bir çalışmanın semeresi olduğu şüphesizdir. Eserin otuz sahife tutan bibliyografyası (s. 409-

439) bu hususu açıkça isbatlar. Bibliyografyada yerli ve yabancı hemen bütün kaynaklar gösterilmiştir. Müellif hususiyle Yeni Osmanlıların yayınladıkları gazete koleksiyonlarından faydalanmış, ayrıca Türk ve Amerikan üniversitelerine sunulan basılmamış lisans ve doktora tezlerini görmüştür.

Yeni Osmanlıların çözüme gayret ettikleri meselelere eserde derinliğine nüfuz olunmuştur. Müellifin felsefi düşünce kavrayışı kuvvetli olduğu gibi, Batı kültürüne vukufu da tamdır. İslâm - Türk kültürüne aşinalığı aynı derecede değilse de, Yeni Osmanlıların siyaset nazariyelerini anlamak için gerekli Doğu bilgisini elde etmeğe çaba gösterdiği teslim olunmalıdır.

Şerif Mardin eserinde modern siyaset ilmi ve sosyoloji metodlarını kullanmıştır. Yeni Osmanlıların muhalefet sebebinin ortaya koyan dördüncü bölüm başarılı bir sosyoloji denemesidir. Gerçekten, Namık Kemal ve Ziya Paşa'nın imtiyazlı Tanzimat bürokrasisinin mağduru memur tabakasına mensub olmaları, Ali Suavi'nin de yüksek ilmiye mansıplarına yükselmesi imkânsız aşağı ulema zümresinden bulunması bu muhalefeti izah edebilir. Batılılaşma hareketiyle birlikte, Osmanlı İmparatorluğunda Batı taraftarı bir yüksek memur tabakasının teşekkül ettiği ve Selim III. ile Mahmud II. saltanatları zamanında Padişahın otoritesini pekleştirmeği sağlayan bu tabakanın, 1839 da Mustafa Reşid Paşa vasıtasıyla Gülhane hatt-ı hümayununu ilân ettirerek kendi nüfuzunu Padişahınkinin üstüne çıkardığı, böylece de Sultan Abdülmecid ve Abdülaziz devirlerinde "Babiâli istibdadı"na yol açtığı tezi müteakip bölümde ortaya atılmaktadır. Tezin esas ilk defa Bulgar tarihçisi Rakowsky tarafından ileri sürülmüş olmakla beraber (bk. s. 162 n. 99), Şerif Mardin bunu genişletmiş ve yeni delillerle kuvvetlendirmiştir.

Eserde en değerli hususiyet Yeni Osmanlı düşüncesini meydana getiren unsurların tesbit edilmesidir. Namık Kemal, Ziya Paşa ve Ali Suavi'nin hangi Batılı düşünürlerden ne şekilde müteessir oldukları etraflıca gösterilmiş, yeni fikirlerin İslâmî nazariyelerle çatışması halinde, Türk düşünürünün nasıl davrandığı belirtilmiştir. Diğer taraftan, Namık Kemal'in Batının tabiat kanunu ile Şeriat'i aynı şey sayması neticesinde yanıldığı açıklanmıştır (s. 291 v.d.). Gerçekten, lâik mahiyette olan tabiat kanunu dinî vasıflı Şeriat ile bir tutulamaz. Dinî imanını yitiren cemiyetin sosyal düzensizliklerle karşılaşacağı hakkındaki Le Play'in düşüncesini Ali Suavi'nin kabullenmesi dikkate değer (s. 383). Böylece, Le Play'in Genç Türklere Prens Sebahaddin Bey'den önce Ali Suavi'ye tesir ettiği gerçeği ortaya çıkar. Ali Suavi'de rastlanan "istibdada karşı isyan hakkı" düşüncesinin, Osmanlı ülkesinde yaşamakta devam eden "Yeniçeri ruhu"nun bir belirtisi olduğu faraziyesi de ilgili çekicidir (s. 383).

Şerif Mardin Türk düşünürlerini birbirinden ayıran farkları belirtmeğe hususiyle önem vermiştir. Şinasi'nin mizantrop karakteri, Mustafa Fazıl Paşa'nın oportünist seciyesi, Namık Kemal'in hayalperest şahsiyeti, Ziya Paşa'nın gerçekçi devlet adamı vasfı ve Ali Suavi'nin dengesiz mizacı eserde maharetle çizilmiştir. Müellif, düşünürlerin ruh yapılarıyla fikirleri arasında yakın bir ilgi bulunduğunu, sırası geldikçe açıklamaya da ihmal etmemiştir.

Bu müsbet vasıflar yanında, eserin bazı zayıf noktaları bulunduğuna işaret etmek yerinde olur. Kitap tertip bakımından hatasızdır denilemez: Şinasi'nin incelendiği bölüm beş, Namık Kemal'e aid olanı sekiz alt bölüme ayrıldığı halde,

Ziya Paşa, Ali Suavi ve Hayreddin Paşa bölümleri tek parçada işlenmiştir. Üslûbu zaten ağır olan eserin anlaşılması, bu sebepten güçleşmiştir. Yeni Osmanlıların en radikalı Mehmed Bey'e eserde ayrı bir bölüm tahsis olunmaması da bir eksiklik sayılmalıdır. Adı geçen cumhuriyetçi düşünürün Avrupada yayınladığı gazeteleri müellifin incelemek imkânını bulamamış olması, bu hususta bir mazeret teşkil eder.

Müellifte müşahede olunan aşırı tasnifçilik meyli, eserde bazen toptan hükümler verilmesine sebep olmuş görünüyor. Örnek olarak, İlmiye sınıfında hoca - şeyh zıdlığının göz önüne alınmaması zikredilebilir (s. 216 v.d.). Bilindiği gibi, Osmanlı İmparatorluğunda medreseli hocalarla tekke mensubu şeyhler düşünüş ve davranışta birbirleriyle devamlı çatışma halindeydiler. Bu itibarla, İlmiye sınıfını mütecanis bir kütle farzederek incelemeye tabi tutmak, ilim metodu bakımından hatalı olsa gerektir.

Eserde maddî yanlışlıklara rastlandığını belirtmek icab eder. Çoğu zaman dikkatsizlik neticesi meydana gelmiş bulunan bu yanlışların başlıcaları şunlardır: Mustafa Reşid Paşa'nın ölüm tarihi s. 253 de 1858, s. 339 da 1859 olarak gösterilmiştir (doğrusu 1858); Ziya Paşa'nın 1881 yılında öldüğü s. 77 de kaydolunduğu halde, s. 339 da 17 mayıs 1880 de vefat ettiği yazılmıştır (ikinci tarih doğrudur). S. 255 de Namık Kemal'in Şinasi'den dört yıl sonra Avrupaya kaçtığı bildirilmişse de, gerçekte Şinasi 1865 ilkbaharında memleketten ayrılmış, Namık Kemal de 1867 mayısında, yani iki yıl sonra, onu takip etmiştir. S. 276 da Gülhane hattının Mustafa Fazıl Paşa'nın mektubunun yayınlanmasından on sekiz yıl önce ilân olduğu yazılıdır; halbuki, hattın ilân tarihi 1839, mektubunki 1867 olduğuna göre, aradaki fark on sekiz değil, yirmi sekiz yıldır. Kitapta Safvet Paşa'nın adı çeşitli yerlerde Safvet olarak basılmıştır (s. 68, 125 v.d., 207, 231). Bundan başka, s. 216 n. 31 de "...fi ahlâk ül-âlem" ile "...fi nukud ül-âsar" ibareleri "...fi ahlâk il-âlem" ve "...fi nukud il-âsar" şeklinde düzeltilmelidir. Daha önemlisi, s. 147 Sultan Selim III. Abdülhamid I. in kardeşi olarak gösterilmiştir (aslında yeğeni), s. 227 de Âtîf Efendi Selim III. in Fransa'ya gönderdiği "murahtas" (Envoy) sıfatıyla zikredilmiş (aslında reis ül-küttâb'dır ve Fransa'ya gitmemiştir), s. 212 de Avrupaya ilk Türk öğrencileri 1830 yılında yollandığı kaydedilmiştir (aslında 1827 de gönderilmiştir). Rus çariçesi Katerina II. ya harb açan padişah Mustafa IV. değil (s. 358), Mustafa III. olduğu da hatırlatılmalıdır.

Son olarak, 1958 yılına kadar yayınlanan eserleri görmüş bulunan müellifin, konusuyla yakından ilgili Kâmiran Birand'ın *Aydınlanma devri devlet felsefesinin Tanzimatta tesirleri*, Ankara 1955 adlı monografyasından ve Hayreddin Paşa'nın düşüncesini seri makaleler halinde Tunus'da çıkan İbla dergisinde incelemiş olan A. Demeersman'ın, hususıyla *Idéal politique de Khereddine* (Ibla, c. XX (1957), s. 179-215) başlıklı yazısından faydalanmamış olmasına işaret edilmelidir.

Şerif Mardin, muhakkak ki, modern tarih araştırmalarına örnek olacak vasıfta bir çalışma ortaya koymuştur. Sosyal ilim metodları Türk düşünce tarihine uygulandığı taktirde, ne derece başarılı sonuçlar elde edileceği bu eserde isbatlanmıştır. Yeni Osmanlıların devamı olan Genç Türk hareketini de müellifin aynı metotla incelemesi ve böylece, İkinci Meşrutiyeti hazırlayan düşünce akımlarının gerçek değeriyle anlaşılmasını sağlaması temenni olunur.

1965 YILININ İLK YARISINDA
TÜRK TARİH KURUMU KİTAPLIĞINA
GELEN KİTAP VE DERGİLER

- ABADAN, PROF. DR. YAVUZ: *Mustafa Kemal ve çetecilik*. İstanbul 1964 Ekin Basımevi. 88 S. = Varlık Büyük cep kitapları: 241. 8° (A. 11/7343).
- ABALIOĞLU, NADİR NADI: *Perde aralığından*. İstanbul 1964 Cumhuriyet Yayınları. 311 S. 8° (A. 11/7481).
- AL-ABBADI ABU ASİM MUHAMMED B. AHMAD: *Kitab tabaqat al-Fuqaha as-Safi'iya. Das Klassenbuch der Gelehrten Safi'iten des Abu Asım Muhammad b. Ahmad al-Abbadi*. Neşr.: Gösta Vitestam. Leiden 1964 E. J. Brill. X + 61 + 154 S. 8 pl. = Veröffentlichungen der "De Goeje-Stiftung" Nr. 21. 8° (A. 11/7533).
- Abu Reyhan Biruni 973-1048. İzbrannie proizvedeniya II*. Taşkent 1963 İ. Akademii Nauk Uz. SSR. 728 S. 4° (B/4758).
- Actes du Colleege International de Civilisations Balkaniques*. Sinaia 1962 Commission Nationale Roumaine pour l'Unesco. 211 S. 14 Pl. 8° (A. 11/6890).
- AFRICA, THOMAS W.: *Phylarchus and the Spartan revolution*. Berkeley 1961 University of California Press. X + 92 S. = University of California Publications in History vol. 68. 8° (A. 1/7721-68).
- AKARCA, AŞKIDİL: *Les Monnaies Greques de Mylasa*. Paris 1959 Libr. Adrien-Maisonneuve. 106 S. XX pl. = Bibliothèque Archéologique et Historique de l'Institut Français d'Archéologie d'Istanbul 1. 8° (A.11/7143).
- AKKAYA, ZİYA: *Vecihi ve eseri*. A.Ü.D.T.C. Fak. Dergisi XVII, 3-4 (1960)'dan ayrı bs. S. 533-560. 4° (B/4978).
- AKSOY, DOÇ. DR. MUAMMER: *Mukayeseli hukuk açısından Karı Koca mal rejimi ve miras hukuku ile bağı*. Ankara 1964 Üniversite Basımevi. VIII+299 S. = A. Ü. Siyasal Bilgiler Fak. Yay. No. 178-160. 8° (A.11/7357).
- AKYÜZ, PROF. KENAN: *Şiye Paşanın Amasya mutasarrıflığı sırasındaki olaylar*. Ankara 1964 Üniversite Basımevi. VII+117 S. = A.Ü.D.T.C. Fak. Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Enstitüsü: 2, Belgeler 1. 8° (A.11/7338).
- ALASYA, HALİL FİKRET: *Kıbrıs tarihi ve Kıbrısta Türk eserleri*. Ankara 1964 Ayyıldız Matbaası. 223 S. = Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Seri: III-Sayı: B 1. 8° (A.11/7522).
- ALEXANDER OF TUNİS, EARL FIELD-MARSHAL: *The Alexander Memoirs 1940-1945. Haz.: John North*. London 1962 Cassel. XIII+210 S. 16 Pl. 8° (A.11/7000).
- ALİ MANSUR: *Tarih-i Kanun ve Hükümet*. Tahran 1339. 133 S. 8° (A.11/6991).
- ALİ NİHAT: *Şifre Miftahı*. İstanbul 1330. 105 S. 4° (B/4657).
- ALTHEIM, FRANZ-RUTH STEIHL: *Die Araber in der Alten Welt. 2 cilt*. Berlin 1964/1965 Walter de Gruyter. 8° (A.11/7314).
- America's Historylands. Touring our landmarks of liberty*. Washington 1962 National Geographic Society. 576 S. 2 harita. 4° (B/4927).

- AND, METİN: *A history of theatre and popular entertainment in Turkey*. Ankara 1963-64 Forum Yayınları. 144 S. 244 resim. 4° (B/4846).
- AND, METİN: *Türk Köylü dansları*. İstanbul 1964 Sıralar Basımevi. 112 S. 4 Pl. = İzlem Yay. 26, Bilgi dizisi 2. 8° (A.11/7292).
- ANDERLE, OTHMAR F.: *The problems of civilizations. Report of the first synopsis conference of the S.I.E.C.C. Salzburg 8-15 October 1961*. The Hague 1964 Mouton and Co. 460 S. = Publications of the International Society for the Comparative Study of Civilisations, Colloques 1. 8° (A.11/7484).
- ANDREASYAN, HRAND D.: *Polonyalı Simeon'un seyahatnâmesi 1608-1619*. İstanbul 1964 Baha Matbaası. VII+206 S. = İ.Ü. Edebiyat Fak. Yay. No. 1073. 8° (A.11/7181).
- ANTHES, RUDOLF: *Mit Rahineh 1955*. Philadelphia 1959 The University Museum. V+93 S. 45 Pl. 1 harita. 4° (B/4898).
- ARASTEH, A. REZA - JOSEPHINE ARASTEH: *Man and society in Iran*. Leiden 1964 E. J. Brill. XII+193 S. 8° (A.11/7532).
- ARCHAIC CHINESE JADES: *Special Exhibition, February 1940*. Philadelphia The University Museum. 58 S. 4° (B/4876).
- ARMANER, DR. NEDA: *İslâm dininden ayrılan cereyanlar: Nurculuk*. Ankara 1964 Millî Eğitim Basımevi. 38 S. 8° (A.11/7505).
- Atatürk*. Ankara 1963 Unesco Türkiye Millî Komisyonu. 303 S. 13 resim. (Not: Almanca nüsha). 8° (A.11/6603).
- Atatürk Konferansları. T.T.K. yıllık konferansları 1*. Ankara 1964 T.T.K. Basımevi VI+265 S. 47 Pl. = T.T.K. Yayınlarından XVII. Seri, No. 1. 8° (A.11/7294).
- Atatürk ve Türk dili*. Ankara 1963 Üniversite Basımevi. 145 S. = Türk Dil Kurumu Yayınları: 224. 8° (A.1/7382).
- ATEŞ, AHMED: *Şehriyâr ve Haydar-Baba'ya selâm*. Ankara 1964 Üniversite Basımevi. 79 S. = Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Seri: IV-Sayı: 2. 8° (A.11/7521).
- ATSIZ, NİHAL: *Osmanlı tarihine ait takvimler 1: 824, 835 ve 843 tarihli takvimler*. İstanbul 1961 Küçükaydın Matbaası. 123 S. 8° (A.11/5043).
- AVI-YONAH, MICHAEL: *The Madaba Mosaic Map*. Jerusalem 1954 Israel Exploration Society. 80 S. 10 pl. 4° (B/4915).
- AYDIN, CEBRAİL: *Tarihte Süryaniler. I. Cilt*. İstanbul 1964 Sıralar Matbaası. 69 S. 8° (A.11/7392).
- AYNÎ ALİ EFENDİ: *Osmanlı imparatorluğunda eyâlet taksimatı, toprak dağıtımı ve bunların mali güçleri. Defteri Hâkânî Emîni Aynî Ali Efendi sene 1018 (1602) El yazmasından Çev.: Hadiye Tuncer*. Ankara 1964 Gürsoy Basımevi. VIII+89 S. 8° (A.11/7187).
- Babylonian legal and business documents from the time of the first dynasty of Babylon 2 cilt*. Philadelphia 1906/1909 Univ. of Pennsylvania = The Babylonian Expedition of the University of Pennsylvania Series A: Cuneiform texts vol. VI. 4° (B/4883).
- BACCOU, ROBERT: *Histoire de la science Grecque de Thalès a Socrate*. Paris 1951 Aubier 256 S. 8° (A.11/7074).
- BAJRAKTAREVIC, S.: *Nepoznati podaci o Ć. Hammeru, piscu historije Osmanskog carstva*. Zbornik Hist. Instituta Jug akad. 5 (1964)'den ayrı bs. S. 371-376 2 pl. 8° (A.11/7506).

- BARTON, GEORGE A.: *Sumerian business and administrative documents from the earliest times to the dynasty of Agade*. Philadelphia 1915 University Museum. 33 S. 74 pl. = U.P.M. Publications of the Babylonian section vol: 11, 1. 4° (B/4868).
- BAYUR, YUSUF HİKMET: *Atatürk hayatı ve eserleri. I. Doğumundan Samsun'a çıkışına kadar*. Ankara 1963 Güven Basımevi. X+376 S. 8° (A.11/7341).
- BAYUR, YUSUF HİKMET: *Türkiye-Rusya münasebetleri*. Adalet Gazetesi, Ocak (1965). 20 tefrika. 4° (B/4987).
- BELDICEANU, N.: *Les actes des premiers Sultans conservés dans les manuscrits Turc de la Bibliothèque Nationale a Paris. 2 cilt*. Paris 1960/64 Mouton and Co. = Documents et Recherches III. VII. 8° (A.11/4758).
- BENNINGSEN, A.: *Un Mouvement populaire au Caucase au XVIIIe siècle. La Guerre Sainte du Sheikh Mansur (1785-1791) page mal connue et controverse des relations Russo-Turques*. Cahiers du Monde Russe et Soviétique V, 2 (1964)'den ayrı bs. S. 159-205. 8° (A.11/7480).
- BERARD, JEAN: *L'expansion et la colonisation Grecques, jusqu'aux guerres médiques*. Aubier 1960 Editions Mouton. 178 S. = Collection Historique. 8° (A.11/7076).
- BERGHE, L. VANDEN: *La necropole de Khurvin*. İstanbul 1964 Nederlands Historisch-Archaeologisch Instituut. IV+70 S. 50 pl. 3 plân. = Uitgaven van het Nederlands Historisch-Archaeologisch Instituut te İstanbul XVII. 4° (B/4906).
- BERKOVITS, ILONA: *Illuminated manuscripts from the library of Matthias Corvinus*. Budapest 1964 Corvina Press. 147 S. 48 pl. 4° (B/4792).
- BERR, HENRI: *Du Scepticisme de Gassendi*. Çev.: Bernard Rochot. Paris 1960 Albin Michel. 128 S. = Centre International de Synthèse. 8° (A.11/7443).
- Beşerî münasebetler semineri 11. Aralık 1963 — 22. Ocak 1964*. Ankara 1964 Sevinç Matbaası. VII+119 S. = A.Ü. Siyasal Bilgiler Fak. Yay. No. 176/158, İşletme İktisadi ve Muhasebe Enstitüsü Yay. No. 5. 8° (A.11/7356).
- 1957 yılına kadar Millî Kütüphaneye girmiş arap harfli Türkçe süreli yayınlar kataloğu*. Ankara 1957 Millî Kütüphane Basım ve ciltvi. 71 Y. = Millî Kütüphane Süreli Yay. Bölümü Yay. 4° (B/4975).
- BİRAND, KÂMİRAN: *Mânevi ilimler metodu olarak anlama*. Ankara 1960 T.T.K. Basımevi. 51 S. = A.Ü. İlahiyat Fakültesi Yay. 30. 8° (A.11/7446).
- BLÜMEL, CARL: *Griechische Bildhauerarbeit*. Berlin 1927 Walter de Gruyter. 78 S. 43 pl. = Jahrbuch des Deutschen Archäologischen Instituts, 11. Ergänzungsheft. 4° (B/4948).
- BOTHMER, DIETRICH - JOSEPH V. NOBLE: *An inquiry into the forgery of the Etruscan terracotta warriors in the Metropolitan Museum of Art*. New York 1961 The Metropolitan Museum of Art. 28 S. 24 pl. = M.M.A. Papers No. 11. 4° (B/4858).
- BOTHMER, DIETRICH: *Ancient Art from New York private collections. Catalogue of an exhibition held at the Metropolitan Museum of Art*. December 17, 1959—February 28, 1960. New York 1961 The Metropolitan Museum of Art. VIII+85 S. 104 pl. 8° (A.11/7299).
- BOTHMER, DIETRICH: *Corpus Vasorum antiquorum. The Metropolitan Museum of Art New York. Attic Black-figured Amphonae*. X + 45 S. 48 pl. = Union Académique Internationale. 4° (B/4856).

- BRANDENSTEIN, WILHELM — MANFRED MAYRHOFER: *Handbuch des Altpersischen*. Wiesbaden 1964 Otto Harrassowitz. XII+160 S. 8° (A.11/7088).
- BRENTJES, BURCHARD: *Wildtier und Haustier im Alten Orient*. Berlin 1962 Akademie Verlag. 50 S. 16 pl. = Lebendiges Altertum Band: 11. 8° (A.11/7500).
- BROWN, BLANCHE R.: *Ptolemaic Paintings and Mosaics and the Alexandrian Style*. Cambridge 1957 The Metropolitan Museum of Art. XVII+108 S. 45 pl. = Monographs on Archaeology and Fine Arts VI. 4° (B/4854).
- BUDDE, LUDWIG: *Severisches Relief in Palazzo Sacchetti*. Berlin 1955 Walter de Gruyter. VIII+72 S. 15 pl. = Jahrbuch des Deutschen Archäologischen Instituts, 18. Ergänzungsheft. 4° (B/4966).
- BUSINK, TH. A.: *De Babylonische Tempeltoren. Een Archaeologische en Stijlcritische Studie*. Leiden 1949 E.J. Brill. 97 S. XII pl. 8° (A.11/7497).
- BYRNE, LEO GERALD: *The Great ambassador. A study of the diplomatic career of the Right Honourable Stratford Canning, K.G., G. C. B. Viscount Stratford de Redcliffe*. Ohio 1964 University Press. X + 383 S. 8° (A.11/7485).
- CAFEROĞLU, PROF. DR. AHMET: *İsmail Gaspıralı. Ölümünün 50. yıldönümü münasebetiyle bir etüd*. İstanbul Doğruluk Matbaası. 16 S. 8° (A.11/7346).
- CALDER, RITCHIE: *l'Homme et ses techniques de la préhistoire a nos jours. Çev.: Henri Delgove*. Paris 1963 Payot. 373 S. = Bibliothèque Historique. 8° (A.11/7180).
- CASTLE, WILFRED T. F.: *Grand Turk*. London 1942 Hutchinson and Co. 170 S. 17 foto. 8° (A.11/6918).
- CHALUS, PAUL: *l'Homme et la religion recherches sur les sources psychologiques des croyances. Paléolithique-Néolithique-Age du Bronze Crète-Israel-Iran*. Paris 1963 Albin Michel. 510 S. XII pl. 1 lev. 1 harita. = *l'Evolution de l'Humanite Bibliotheque de Synthese Historique*. 8° (A.1/2534, S.C.).
- CHAPOUTHIER, FERNAND: *Les écritures Mioennes au Palais de Mallia*. Paris 1930 Paul Geuthner. XII+99 S. VIII pl. = Ecole Française D'Athenes, Etudes Crétoises 11. 4° (B/4733).
- CHIERA, EDWARD: *Legal and administrative documents from Nippur. Chiefly from the dynasties of Isin and Larsa*. Philadelphia 1914 University Museum. 110 S. 61 pl. = U.P.M. Publications of the Babylonian section vol: VIII, 1. 4° (B/4866).
- CHIERA, EDWARD: *List of personal names from the temple school of Nippur. Lists of Akkadian personal names*. Philadelphia 1916 University Museum. S. 93-175 32 pl. = U.P.M. Publications of the Babylonian section vol.: XI, 2. 4° (B/4871).
- CHIERA, EDWARD: *List of personal names from the temple school of Nippur. List of Sumerian personal names*. Philadelphia 1919 University Museum. S. 179-278 pl. 71-104. = U.P.M. Publications of the Babylonian Section vol: XI, 3. 4° (B/4872).
- CHIERA, EDWARD: *List of personal names from the temple school of Nippur. A syllabary of personal names*. Philadelphia 1916 University Museum. 88 S. 37 pl. = U.P.M. Publications of the Babylonian Section vol.: XI, 1. 4° (B/4870).
- CHIERA, EDWARD: *Old Babylonian contracts*. Philadelphia 1922 University Museum. S. 113-225 99 pl. = U.P.M. Publications of the Babylonian Section vol: VIII, 2. 4° (B/4867).

- CLAY, ALBERT: *Business documents of Murashu Sons of Nippur. Dated in the reign of Darius II.* Philadelphia 1912 University Museum. 54 S. 123 pl. = U.P.M. Publications of the Babylonian Section Vol. 11, 1. 4° (B/4860).
- CLAY, ALBERT T: *Business documents of Murashu Sons of Nippur. Dated in the reign of Darius II (424-404 B.C.).* Philadelphia 1904 University of Pennsylvania XIX+87 S. 72+17 pl. 8 levha = The Babylonian Expedition of the University of Pennsylvania Series A: Cuneiform texts vol. X. 4° (B/4881).
- CLAY, ALBERT: *Documents from the Temple Archives of Nippur. Dated in the reigns of Cassite rulers. 2 cilt.* Philadelphia 1906 Univ. of Pennsylvania = The Babylonian Expedition of the University of Pennsylvania Series A: Cuneiform texts. vol.: XIV, XV. 4° (B/4879).
- CLAY, ALBERT: *Documents from the temple archives of Nippur. Dated in the reigns of Cassite rulers.* Philadelphia 1912 University Museum. S. 61-92 72 pl. = U.P.M. Publications of the Babylonian section vol: II, 2. 4° (B/4861).
- CLAY, ALBERT: *Legal and commercial transactions dated in the Assyrian, Neo-Babylonian and Persian periods chiefly from Nippur.* Philadelphia 1908 Univ. Pennsylvania. IX+85 S. 72+IX pl. = The Babylonian Expedition of the University of Pennsylvania Series A: Cuneiform texts vol. VIII, 1. 4° (B/4882).
- CLOUGH, SHEPARD B.: *Grandeur et décadence des civilisations.* Paris 1954 Payot. 247 S. = *Bibliothèque Historique.* 8° (A.11/7119).
- The Colombia Encyclopedia, In one volume. 2. bs. Ed.: William Bridgewater—Elizabeth J. Sherwood.* New York 1950 Columbia University Press. VI+2203 S. 4° (B/4928).
- Compte rendu de l'onzième rencontre Assyriologique internationale Organisée à Leiden du 23 au 29 juin 1962.* Leiden 1964 Nederlands Instituut. VIII+116 S. 8° (A.11/7490).
- COORNAERT, EMILE: *Les Français et le Commerce International a Anvers. Fin du XVe XVIe Siècle.* 2 Cilt. Paris 1961 Marcel Riviere. 8° (A.11/7141).
- CORBIN, HENRY: *Terre céleste et corps de résurrection de l'Iran Mazdéen a l'Iran Shi'ite.* Paris 1960 Buchet/Chastel. 420 S. 4 pl. 8° (A.11/7271).
- CORMACK, J. M. R.: *Notes on the history of the inscribed monuments of Aphrodisias.* Reading 1957 University of Reading. 68 S. 8° (A.11/6977).
- ÇAĞATAYI, DR. M. ABDULLAH: *Amerika Birleşik Devletlerindeki İslâm sanat eserleri koleksiyonları. Çev.: Dr. M. Esad Kılıcer.* Ankara 1962 Üniversite Basımevi. VIII+56 S. = A.Ü. İlahiyat Fakültesi Yay. 36. 8° (A.11/7453).
- ÇUBUKÇU, DR. İBRAHİM AGÂH: *Gazzalî ve Batunîlik.* Ankara 1964 Resimli Posta Matbaası. 78 S. 8° (A.11/7510).
- DANNHEIMER, FRIEDRICH: *Die Rinderknochen der römischen Zivilsiedlung in Hüfigen. (Ldkrs. Donaueschingen).* München 1964 Dissertation des Verfassers. 38 S. 9 pl. = *Badische Fundberichte Sonderheft 6.* 4° (B/4919).
- Dark ages and Nomads c. 1000 B. C. Studies in Iranian and Anatolian archaeology.* İstanbul 1964 Nederlands Historisch-Archaeologisch Instituut. X+70 S. XX pl. = *Uitgaven van Het Nederlands Historisch-Archaeologisch Instituut te Istanbul XVIII.* 4° (B/4967).
- DAVISON, RODERIC H.: *Yakınçağ Osmanlı Tarihinin kaynağı olarak Avrupa Arşivleri. Çevirenler: Mihin Eren-Osman Ersoy.* Belleten XXVIII (1964)'den ayrı basım. S. 311-326. 8° (A.11/7155).

- DAY, JAMES-MORTIMER CHAMBERS: *Aristotale's history of Athenian democracy*. Berkeley 1962 University of California Press. XIII + 221 S. = U.C.P. in History LXXIII. 8° (A.1/7727-73).
- DEICHGRAEBER, KARL: *Rhythmische Elemente im Logos des Heraklit*. Wiesbaden 1963 Franz Steiner. 76 S. = Akademie der Wissenschaften und der Literatur Abhandlungen der Geistes-und Sozialwissenschaftlichen Klasse Jahrgang 1962 Nr. 9. 8° (A.11/6672-9).
- DEROLEZ, R. L. M.: *Les dieux et la religion des Germains*. Paris. 1962 Payot. 269 S. = Bibliothéque Historique. 8° (A.11/7135).
- Dictionnaire Archéologique des Techniques*. 2 cilt. Paris 1963/64 Editions de l'Accueil. 8° (A.11/7066).
- DIZDAROĞLU, HİKMET: *Müftüoğlu Ahmet Hikmet*. Ankara 1964 Üniversite Basımevi. 87 S. = T.D.K. Tanıtma Yayınları, Türk Diline Emek verenler dizisi: 10. 8° (A.11/7276).
- DOERFER, DR. GERHARD: *Der Numerus im Mandschu*. Wiesbaden 1962 Franz Steiner. 109 S. = Akademie der Wissenschaften und der Literatur, Abhandlungen der Geistes-und Sozialwissenschaftlichen Klasse Jahrgang 1962 Nr. 4. 8° (A.11/6672-4)
- Dokumenti iz Turskit drjavni arhivi. Čast I. (1564-1872) Haz., Yay. Panço Dorev*. Sofiya 1940 Pridvorna Pečatnitsa. 568 S. = Dokumenti za Bilgarskata Istoriya 3, 4° (B/4936).
- DORA, CELÂL: *Kore savaşında Türkler 1950-1951*. İstanbul 1963 İsmail Akgün Matbaası. XV + 503 S. 8° (A.11/7179).
- DÖRNER, FRIEDRICH KARL-THERESA GOELL: *Arsemenia am Nymphaios. Die Ausgrabungen im Hierothesion des Mithradates Kallinikos von 1953-1956*. Berlin 1963 Verlag Gebr. Mann. XIX + 339 S. 80 pl. 12 plân. = Istanbuler Forschungen Band 23. 4° (B/4762).
- DRERUP, HEINRICH-RUDOLF NAUMANN-KLAUS TUCHELT: *Bericht über die Ausgrabungen in Didyma 1962*. Archäologischer Anzeiger 3 (1964)'den ayrı bs. S. 334-383 4° (B/4976).
- DRONKERT, DR. K.: *De Molochdienst in het oude Testament. (With a Summary in English)*. Leiden 1953 Luctor et Emergo. 150 S. 8° (A.11/7492).
- ECKMAN, JANOS-AGÂH SIRRI LEVEND-MECDUT MANSUROĞLU: *Németh armağanı*. Ankara 1962 T.T.K. Basımevi. XI + 393 S. I pl. = T.D.K. Yay. Sayı: 191. 8° (A.11/7149).
- ELÇİN, DR. ŞÜKRÜ: *Anadolu köy Orta Oyunları. (Köy tiyatrosu)*. Ankara 1964 Ayyıldız Matbaası. X + 83 S. = Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü seri IV-Sayı: A 1. 8° (A.11/7524).
- EMGE, CARL AUGUST: *Die Frage nach einem neuen Kulturbegriff*. Wiesbaden 1963 Franz Steiner. 69 S. = Akademie der Wissenschaften und der Literatur, Abhandlungen der Geistes-und Sozialwissenschaftlichen Klasse Jahrgang 1962 Nr. 7. 8° (A.11/6672-7)
- ERDMANN, KURT: *Das Anatolische Karavansaray des 13. Jahrhunderts*. Berlin 1961/Verlag Gebr. Mann. = Istanbuler Forschungen Band 21. 4° (B/4416).

- ERĞİN, DOĞ. DR. MUHARREM: *Dede Korkut Kitabı. 2 cilt.* Ankara 1958/1963 T.T.K. Basımevi. = Türk Dil Kurumu Yay. Sayı: 169-219. 8° (A.11/713).
- ERĞİN, DOĞ. DR. MUHARREM: *Dede Korkut Kitabı. Metin-Sözlük.* Ankara 1964 Üniversite Basımevi. VI+217 S. = Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü seri: IV—sayı: A 2. 8° (A.11/7518).
- ERICHSEN, W.: *Eine demotische Schenkungsurkunde aus der Zeit des Darius.* Wiesbaden 1963 Franz Steiner. 21 S. 2 pl. = Akademie der Wissenschaften und der Literatur Abhandlungen der Geistes-und Sozialwissenschaftlichen Klasse Jahrgang 1962 Nr. 6. 8° (A.11/6672-6).
- ERSOY, DOĞ. DR. OSMAN: *Şer'iyе sicillerinin toplu kataloğuna doğru.* A.Ü.D.T.C. Fak. Dergisi XXI, 3-4 (1963)'den ayrı bs. S. 33-65. 4° (B/4910).
- EVİRİN, M. SADETTİN: *Allah bizimle. (Dinler arası müşterek bir söz.)* Ankara 1961 Doğu Matbaası. 120 S. = Diyanet İşleri Başkanlığı Yay. İslâm Dini Hakkında Umumi Eserler Serisi Nr. 2. 8° (A.11/6953).
- FEVRIER, JAMES G.: *Histoire de l'écriture.* Paris 1959 Payot. 616 S. = Bibliothèque Historique. 8° (A.11/7130).
- Filologiya i istoriya Mongolskih narodov. Pamyati Akademika Borisa Yakovleviça Vladimirtsova.* Moskva 1958 İVL. 348 S. 1 pl. = Akademiya Nauk SSSR. Institut Vostokovedeniya. 4° (B/4984).
- FIMIANI, RAFFAELE: *L'Italia nella luce di Roma. 3 C.* Milano 1936 Carlo Signorelli. 8° (A.11/4618).
- FISHER, CLARENCE S.: *The minor cemetery at Giza.* Philadelphia 1924 University Museum. XXIII+170 S. 55 pl. 3 plân. = U.P.M. Egyptian Section The Eckley B. Coxе Jr. Foundation New Series vol. 1. 4° (B/4895).
- FITZGERALD, G. M.: *Beth-Shan Excavations 1921-1923 The Arab and Byzantine levels.* Philadelphia 1931 University Press. XI+64 S. 42 pl. 1 plan. = U.P.M. Publications of the Palestine Section vol. III. 4° (B/4901).
- FITZGERALD, G. M.: *A sixth century monastery at Beth-Shan. (Scythopolis).* Philadelphia 1939 University Museum. VIII+19 S. 22 pl. = U.P.M. Publications of the Palestine Section vol. IV. 4° (B/4902).
- Fontenelle sa vie et son oeuvre 1657-1757.* Paris 1961 Albin Michel. 91 S. = Centre International de Synthèse. 8° (A.11/7445).
- FONTENROSE, JOSEPH: *The cult and myth of pyrros at Delphi.* Berkeley 1960 University of California Press. IV+S. 191-261 1 pl. = U.C.P. in Classical Archaeology IV, 3 (1960). 8° (B/3194-4/5).
- The four canaanite temples of Beth-shan. 2 cilt.* Philadelphia 1930/1940 University Museum., = U.P.M. Publications of the Palestine Section vol. II. 4° (B/4900).
- FUCHS, WERNER: *Die Vorbilder der Neuattischen Reliefs.* Berlin 1959 Walter de Gruyter. XV+212 S. 39 pl. = Jahrbuch des Deutschen Archäologischen Instituts 20. Ergänzungsheft. 4° (B/4962).
- GABRIELI, FRANCISCUS: *Alfarabius Compendium legum platonis.* London 1953 in Aedibus Institutii Warburgiani. 37+46 S. = Corpus Platonicum Medii Aevi Plato Arabus vol. III. 8° (B/4785-3).
- GANDHI, M. K.: *Hakikat yolundaki tecrübelerinin hikâyesi. Çev. Vedat Günyol.* İstanbul 1963 Rafet Zaimler. 428 S. 8° (A.11/7274).

- GHIRSHMAN, ROMAN: *Iran. Protoiranier, Meder, Achameniden*. München 1964 C. H. Beck. XXII+452 S. 4° (B/4941).
- GHIRSHMAN, ROMAN: *L'Iran des origines a l'Islam*. Paris 1951 Payot 330 S. XVI pl. = Bibliotheque Historique. 8° (A.11/7129).
- Glaubenswelt und Folklore der sibirischen Völker*. Yay. haz.: V. Dioszegi. = Budapest 1963 Ungarische Akademie der Wissenschaften. 534 S. 8° (A.11/7353).
- GOEJE, M. J. DE: *Selection from the Annals of Tabari. Edited with brief notes and a selected glossary by M. J. de Goeje*. Leiden 1951 E. J. Brill. XII+73 S. = Semitic Study Series no. 1. 8° (A.11/7140).
- GORDON, EDMUND I.: *Sumerian proverbs. Glimpses of everyday life in ancient Mesopotamia*. Philadelphia 1959 University Museum. XXVI+556 S. 79 pl. = Museum Monographs. 4° (B/4899).
- GÖKBİLGİN, PROF. M. T.: *XV. asrın birinci yarısında, II. Murat devrinde hristiyan birliği ve Osmanlı-Macar mücadeleleri esnasında Edirne*. "Edirne" armağan kitabından ayrı bs. S. 119-135. 8° (A.11/7285).
- GÖKMAN, MUZAFFER: *Türk kütüphaneciliğinin bibliyografyası. (Bir deneme). (Kütüphane Haftası 23-29 Kasım 1964 dolayısıyla)*. Ankara 1964 T.T.O.S.O. ve T. Borsaları Birliği Matbaası. 32 S. 8° (A.11/7347).
- GÖNLÜBOL, DOÇ. DR. MEHMET: *Milletlerarası siyasi teşkilatlanma. Milletlerarası teşekküllerin tarihi gelişimi ve birleşmiş milletler teşkilâtı*. Ankara 1964 Üniversite Basımevi. XVI+411 S. = A.Ü. Siyasal Bilgiler Fak. Yay. No.: 179-161. 8° (A.11/7358)
- The Great King of Assyria. Assrian reliefs in the Metropolitan Museum of Art. Fotoğraflar: Charles Sheeler*. New York 1945 The Metropolitan Museum of Art. 23 S. 25 pl. 4° (B/4853).
- GREIFENHAGEN, ADOLF: *Beiträge zur Antiken Reliefkeramik*. Berlin 1963 Walter de Gruyter. VI+87 S. IX pl. = Jahrbuch des Deutschen Archäologischen Instituts, 21. Ergänzungsheft. 4° (B/4963).
- GRIAZNOV, M.: *Drevnee iskusstvo Altaya. L'art ancien de l'Altai. Fotoğraflar: A. Bulgakov*. Leningrad 1958. 94 S. 4° (B/4981).
- GRIFFITH, F. L.: *Karanog. The meroitic inscriptions of Shablâl and Karanog*. Philadelphia 1911 University Museum. X+181 S. 30 pl. = U.P.M. Egyptian Department Eckley B. Coxe Junior Expedition to Nubia vol: VI. 4° (B/4890).
- GRIMAL, PIERRE: *Ferheng-i esâtir-i Yunan ve Romaine. Dictionnaire de la Mythologie Grecque et Romaine. Terc. A. Behmeneşe*. Tehran İntişâr-ı Danişgâh. 1161 S. 8° (A.11/6567).
- GRIMAL, PIERRE: *Le Siècle des Scipions. Rome et l'Hellénisme au temps des guerres puniques*. Aubier 1953 Edition Montaigne. 229 S. = Collection Historique. 8° (A.11/7075).
- GROAG, EDMUND: *Prosopographia Imperii romani. Saec. I. II. III*. Berlin 1952 Walter de Gruyter. XI+43 S. 8° (A.11/6976).
- GROH, DIETER: *Russland und das Selbstverständnis Europas*. Neuwied 1961 Hermann Luchterhand. 368 S. = Politica, Band: 3. 8° (A.11/7535).

- HALL, EDITH H.: *Excavations in eastern Crete sphoungaras*. Philadelphia 1912 University Museum. S. 41-73 7 pl. = U.P.M. Anthropological Publications vol. III, 2. 4° (B/4892).
- HALL, Edith H.: *Excavations in Eastern Crete Vrokastro*. Philadelphia 1914 University Museum. S. 77-185 19 pl. = U.P.M. Anthropological Publications vol. III, 3. 4° (B/4893).
- AL-HAMDANI: *Südarabisches Mustabih. Verzeichnis homonymer und homographier Eigenamen, aus dem Berliner Unikum des Iklil. Herausgegeben von Oscar Löfgren*. Uppsala 1953 Almqvist Wikselles Boktryckeri. 87 S. 8° (A.11/6742).
- HANOTAUX, GABRIEL: *Histoire de la nation française. Cilt: VIII-Histoire Militaire et Navale*. Paris 1927 Librairie Plon. 646 S. XIV pl. 4° (B/4553).
- HAREDA, PROF. AKIRA: *Uygur Vesikalar listesi. Türkistan expedition. Turfan Chotscha*. Kyoto 1961. S. 173-254. 27 pl. 4° (B/4567).
- HENRI BERR (1863-1954). Paris 1955 Albin Michel. 14 S. 1 planş. = Centre International de Synthèse. 8° (A.11/7441).
- HILPRECHT, H. V.: *The earliest version of the Babylonian deluge story and the temple Library of Nippur*. Philadelphia 1910 University of Pennsylvania. 68 S. 2 pl. = The Babylonian Expedition of the University of Pennsylvania Series D. Researches and treatises Vol. V, 1. 8° (A.11/7303).
- HILPRECHT, H. V.: *Mathematical metrological and chronological tablets from the Temple Library of Nippur*. Philadelphia 1906 Univ. of Pennsylvania. XVII +70 S 30+XV pl. = The Baylonian Expedition of the University of Pennsylvania Series A: Cunciform texts vol. XX, 1. 4° (B/4878).
- HINGST, HANS: *Denkmalschutz und Denkmalpflege in Deutschland*. Freiburg 1964 Otto Kehler KG. 175 S. = Badische Fundberichte Sonderheft 7. 4° (B/4920).
- HINKE, W. J. : *A New boundary of Nebuchadrezzar*. Philadelphia 1907 University of Pennsylvania. XXVII+323 S. = The Babylonian Expedition of the University of Pennsylvania Series D., Researches and Treatises vol: IV. 8° (A.11/7304).
- HINZ, WALTHER: *Persia c. 1800-1550 B. C.* Cambridge 1964 University Press. 37 S. = The Cambridge Ancient History revised edition vol. II'den ayrı bs. 8° (A.11/6908).
- HLOPIN, I. N.: *Eneolit Yujnıh oblastey Sredney Azii*. Moskva 1963 İz. Akademii Nauk SSSR. = Arheologiya SSSR, svod arheologičeskıh istočnikoy B3-8. 4° (B/4938, B3-8).
- HOMES-FREDERICQ, D.: *Hatra et ses sculptures parthes etude stylistique et iconographique*. İstanbul 1963 Nederlands Historisch Archaeologisch Instituut in het Nabije Oosten. V+63 S. 8 pl. = Nederlands Historisch-Archaeologisch Instituut te İstanbul XV. 4° (B/4740).
- Iktisat çevirileri*. Ankara 1964 Sevinç Matbaası. VII+323 S. = A.Ü. Siyasal Bilgiler Fak. Yay. No. 180-162. 8° (A.11/7278).
- İNALCIK, HALİL: *Edirne'nin fethi (1361)*. "Edirne" armağanı kitabından ayrı bs. S. 137-159. 8° (A.11/7287).

- İSA SADIK, DR.: *Tarih-i Ferheng-i İran. (Başlangıçtan şimdiki zamana kadar). 2 ks.* Tehran 1338 İntişârât-i Danişgâh. 551 S. = University of Tehran Publication No: 567. 8° (A.11/6581).
- ISMAÏ, LORD: *The memoirs of General the Lord Ismay.* London 1960 Heinemann. XIV+486 S. 8° (A.11/6999).
- İstanbul Ekspres. *Hususi Nato nüshaları.* İstanbul 1952/53. 13. nüsha. 66. S. 2° (C/416).
- Istoriya Azerbaydjana.* Baku İz. Akademii Nauk Azerbaydjanskoy SSR. 8° (A.11/7016).
- Istoriya biblioteki Akademii Nauk SSSR.* 1714-1964. Moskva 1964 İz. Nauka. 600 S. 2 pl. 3 Levha. 4° (B/4979).
- İZ, FAHİR: *Eski Türk edebiyatında nesir. XIV. yüzyıldan XIX. yüzyıl ortasına kadar yazmalardan seçilmiş metinler. 1.* İstanbul 1964 Osman Yalçın Matbaası. XXVIII+653 S. 8° (A.11/7439).
- JANSSEN, DR. JOSEF: *Ramses III. Proeve van een historisch beeld zijner regering.* Leiden 1948 Nederland Instituut. 63 S. 9 pl. = Lectiones Orientales. 8° (A.11/7498).
- JÄSCHKE, GOTTHARD: *Die Meerengenfrage als Türkisches und internationales Problem.* Osteuropa 11, 7 (1936) S. 439-451. 8° (A.11/6635).
- JOHNSON, JOTHAM: *Excavations at minturnae. 2 cilt.* Philadelphia-Rome 1933/35. 4° (B/4877).
- KANDEMİR, FERİDUN: *İstiklâl savaşında bozguncular ve casuslar.* İstanbul 1964 Ercan Matbaası. 200 S. = Yakın Tarihimiz Yayınları: 3. 8° (A.11/7399).
- KANDEMİR, FERİDUN: *Kâzım Karabekir'in yakılan hatıraları, meselenin iç yüzü.* İstanbul 1964 Ercan Matbaası. 200 S. = Yakın Tarihimiz Yayınları: 2. 8° (A.11/7348).
- KANDEMİR, FERİDUN: *Millî Mücadele başlangıcında Mustafa Kemal arkadaşları ve karşı-sındakiler.* İstanbul 1964 Ercan Matbaası. 200 S. 8° (A.11/7350).
- KEIL, JOSEF: *Ephesos ein Führer durch die Ruinenstätte und ihre Geschichte.* Wien 1964 R. M. Rehrer. 160 S. 2 pl. 8° (A.11/7082).
- KERKÜK, İZZETTİN: *Kerkük üzerine söylenmiş şiirler. Derleyen: İzzettin Kerkük.* Ankara 1963 Ayyıldız Matbaası. 78 S. = Türk Kültürünü Araştırmalar Enstitüsü seri: IV-sayı: 1. 8° (A.11/7520).
- KEKİOĞLU, OSMAN: *İslâm Dünyası, dün ve bugün.* Ankara 1964 Üniversite Basımevi. V+98 S. 1 harita = Ankara Üniversitesi İlahiyat Fak. Yay. 57. 8° (A.11/7460).
- KIRAY, MÜBECCEL BELİK: *Ereğli, ağır sanayiden önce bir sahil kasabası.* Ankara 1964 Devlet Karayolları Matbaası. X+256 S. = T. C. Başbakanlık devlet plânlama teşkilâtı. 8° (A.11/7389).
- KINROSS, LORD: *Atatürk. The rebirth of a nation.* London 1964 Wiedenfeld and Nicolson. XVIII+542 S. 18 foto 8° (A.11/7395).
- KIRSTEN, PROF. DR. ERNST—PROF. DR. WILHELM KRAIKER: *Griechenlandkunde, ein Führer zu Klassischen Stätten.* Heidelberg 1962 Carl Winter. XII+884 S. 16 pl. 2 Hr. 8° (A.11/7418).
- KLYASTORNIY, S. G.: *Orta Asya milletlerinin Araplara karşı mücadelelerine dair. (Orhun yazılarına göre). Çev.: Dr. İsmail Kaynak.* Belleten XXVI, 104 (1962)'den ayrı bs. S. 763-776. 8° (A.11/7440).
- KOVRIK, İLONA: *Das Awarzeitliche Gräberfeld von Alattyán.* Budapest 1963 Akademiai Kiado. 267 S. 80 pl. = Archaeologia Hungarica, series nova XL. 4° (B/4731)

- KOŞAY, DR. HAMİT ZÜBEYR: *Türk Tarihinin zaman tablosu (taslak)*. Ankara 1961 Resimli Posta Matbaası. (H/43).
- KRAMER, SAMUEL NOAH: *Schooldays: A Sumerian composition relating to the education of a scribe*. JAOS 69, 4 (1949)'dan ayrı bs. 19 S. 4 pl. 4° (B/4897).
- KRATCHKOVSKY, I. Y.: *Among Arabic manuscripts. Memories of libraries and men. Çev.: Tatiana Minorsky*. Leiden 1953 E. J. Brill. VIII+196 S. 1 pl. 8° (A.11/7139).
- KRETSCHMAYR, HEINRICH: *Geschichte von Venedig. 3 Cilt.* Aalen 1964 Scientia Verlag. = Allgemeine Staatengeschichte, Abteilung 1: Geschichte der Europäischen Staaten. 8° (A.11/7471).
- KRUPNOV, E. İ.: *Vstreçı s Turetskimi učenimi*. Vestnik Akademii Nauk SSSR. 5, (1963) den ayribasım. S. 87-90. 4° (B/4982).
- KUBAN, DOĞAN: *Anadolu-Türk Mimarisi Tarihi 1—Anadolu-Türk Mimarisinin kaynak ve sorunları. Bazı 12. yüzyıl yapılarının ortaya çıkardığı sorunların kritiği ile beraber*. İstanbul 1965 İ. Teknik Ü. Mimarlık Fak. 203 S. 8° (A.11/7515).
- KURAT, PROF. DR. AKDES NİMET: *Türk-Amerikan münasebetlerine kısa bir bakış (1800-1959)*. Ankara 1959 Doğu Matbaası. 60 S. 8° (A.11/7478).
- LANGDON, STEPHEN: *Sumerian grammatical texts*. Philadelphia 1917 University Museum. 44 S. 58 pl. = U.P.M. Publications of the Babylonian Section vol. XII, 1. 4° (B/4873).
- LANGDON, STEPHEN: *Sumerian liturgical texts*. Philadelphia 1917 University Museum. S. 101-203 55 pl. = U.P.M. Publications of the Babylonian Section vol: X, 2. 4° (B/4869).
- LATOUCHE, ROBERT: *Les grandes invasion et la crise de l'occident au Ve siecle*. Aubier 1946 Editions Montaigne. 322 S. = Les Grandes Crises de l'Histoire. 8° (A.11/7079).
- LEEMANS, W. F.: *Ishtar of Lagaba and her dress*. Leiden 1952 E. J. Brill. 41 S. 1 pl. = Studia ad Tabulas Cuneiformas Collectas ab de Liagre Böhl Pertinentia SLB 1 (1). 8° (A.11/7489).
- LEGRAIN, LEON: *The culture of the Babylonians from the seals in the collections of the Museum. 2 cilt.* Philadelphia 1925 University Museum. = U.P.M. Publications of the Babylonian Section vol. XIV. 4° (B/4891).
- LEGRAIN, LEON: *Historical fragments*. Philadelphia 1922 University Museum. 108 S. 25 pl. 1 harita. = U.P.M. Publications of the Babylonian section vol: XIII. 4° (B/4874).
- LEGRAIN, LEON: *Royal inscriptions and fragments from Nippur and Babylon*. Philadelphia 1926 University Museum. 50 S. 36 pl. = U.P.M. Publications of the Babylonian Section vol. XV. 4° (B/4875).
- LEHMANN, PHYLLIS WILLIAMS: *Roman wall paintings from Boscoreale in the Metropolitan Museum of Art. İlaveler: Herbert Bloch*. Cambridge 1953 The Metropolitan Museum of Art. XV+320 S. 42 pl. = Monographs on Archaeology and Fine Arts V. 4° (B/4855).
- LEPP, IGNACE: *Midi sonne au Maroc*. Paris 1954 Aubier. 253 S. 8° (A.11/7078).
- LEVEND, AGÂH SIRRI: *Hüseyin Rahmi Gürpınar*. Ankara 1964 Üniversite Basımevi. 132 S. = T.D.K. Tanıtma yayımları, Türk Diline Emek verenler dizisi 9. 8° (A.11/7275).

- LEVI, DORE: *The recent excavations at Phaistos*. Lund 1964 Studies in Mediterranean Archaeology. 40 S. = Studies in Mediterranean Archaeology vol. XI. 4° (B/4943).
- LEWIN, BERNHARD: *The Book of plants of Abu Hanifa ad-Dinawari. Part of the Alphabetical Section (j-l)*. Uppsala 1953 Almquist and Wikselles. V+236 S. = Uppsala Universitets Arsskrift 1953: 10. 8° (A.11/6736).
- LEWIS, BERNARD: *The Middle East and the West*. Bloomington. 1964 Indiana University Press. 160 S. 8° (A.11/7399).
- LINDNER, KURT: *La chasse préhistorique*. Paris 1941 Payot 480 S. XXIV pl. = Bibliothèque Scientifique. 8° (A.11/7127).
- LLOYD, SETON—D. STORM RICE: *Alanya ('Ala'iyya). Önsöz: Steven Runciman. Çev.: Nermin Sinemoğlu*. Ankara 1964 T.T.K. Basımevi. XIII+76 S. 18 pl. 1 harita. = Türk Tarih Kurumu Yay. IV. seri-No. 6. 4° (B/4849).
- MACIVER, D. RANDALL—C. LEONARD WOOLLEY: *Areika. With a chapter on meroitic inscriptions by F. L. Griffith*. Oxford 1909 University Press. VIII+56 S. 43 pl. = U.P.M. Publications of the Egyptian Department Eckley B. Coxe Junior Expedition to Nubia vol: 1. 4° (B/4885).
- MACIVER, RANDALL D.—C. LEONARD WOOLLEY: *Buhen. 2 cilt*. Philadelphia 1911 University Museum. = U.P.M. Egyptian Department Eckley B. Coxe junior Expedition to Nubia vol. VIII. 4° (B/4887).
- MAKDISI, GEORGE: *Ibn 'Aqil et la résurgence de l'Islam traditionaliste au XIe siècle. (Ve siècle de l'Hégire)*. Damas 1963 Institut Français de Damas. XXXIV+602 S. 8° (A.11/7085).
- MANTRAN, ROBERT: *Istanbul dans la seconde moitié du XVIIe siècle*. Paris 1962 Libr. Adrien Maissonneuve. XI+735 S. VIII pl. 6 levha 14 harita. = Bibliothèque Archéologique et Historique de l'Institut Français d'Archéologie d'Istanbul XII. 8° (A.11/6907).
- MASSIGLI, RENE: *La Turquie devant la guerre mission à Ankara, 1939-1940*. Plon 1964. 511 S. 2 pl. 8° (A.11/7272).
- MATZ, FRIEDRICH: *Ein Römischer Meisterwerk der Jahreszeitensarkophag Badmington-New York*. Berlin 1958 Walter de Gruyter. VI+213 S. 38 pl. = Jahrbuch des Deutschen Archäologischen Instituts, 19. Ergänzungsheft. 4° (B/4965).
- MENAGE, V. L.: *Neshri's history of the Ottomans the sources and development of the text*. London 1964 Oxford University Press. XVI+86 S. = London Oriental series Vol. 16. 8° (A.11/7398).
- MERAY, SEHA L.: *Uzay ve Milletlerarası hukuk. Uzay hukukunda ilk adımlar*. Ankara 1964 Üniversite Basımevi. XVI+365 S. = A.Ü. Siyasal Bilgiler Fak. Yay. No. 184-166. 8° (A.11/7355).
- MERIGGI, PIERO: *Hieroglyphisch-Hethitisches Glossar. 2. değiştirilmiş bs*. Wiesbaden 1962 Otto Harrassowitz. IV+243 S. 8° (A.11/7191).
- METTMANN, DR. WALTER: *La Historia de la Donzella Teodor*. Wiesbaden 1962 Franz Steiner. 103 S. = Akademie der Wissenschaften und der Literatur Abhandlungen der Geistes-und Sozialwissenschaftlichen Klasse Jahrgang 1962 Nr. 3. 8° (A.1 /6672-3).

- MILEHAM, GEOFFREY S.: *Churches in Lower Nubia*. Ed.: D. Randall-Maciver. Philadelphia 1910 University Museum. XV+56 S. 39 pl. = U.P.M. Egyptian Department Eckley B. Coxe Junior Expedition to Nubia: vol. 11. 4° (B/4886).
- MILLER, BARNETTE: *The Palace school of Muhammad the Conqueror*. Cambridge 1941 Harvard University Press. X+226 S. 1 plan. 8° (A.11/7032).
- MINORSKY, V.: *List of publications. Iranica (1964)'den ayrı bs.* 27 S. = Publications of the University of Tehran vol. 775. 8° (A.11/7324).
- MİRZA HASAN HÜSEYİNİ FESÂİ: *Tarih-i Farisnâme-i Nasri*. Kitaphane-i Senâ-i neşriyatı. 348+339+34 S. 2° (C/418).
- MONTET, PIERRE: *Les énigmes de Tanis*. Paris 1952 Payot. 170 S. XVI pl. = Bibliothèque Historique. 8° (A.11/7134).
- MORAUX, PAUL: *Bibliothèque de la Société Turque d'Histoire Catalogue des Manuscrits Grecs. (Fonds du Syllogos)*. Ankara 1964 T.T.K. Basımevi. XXIV+265 S. = Türk Tarih Kurumu Yayınlarından XII. seri-No. 4. 8° (A.11/7529).
- MORENZ, SIEGFRIED: *Aus Antike und Orient. Festschrift Wilhelm Schubart zum 75 Geburtstag*. Leipzig 1950 Otto Harrassowitz. 165 S. 8° (A.11/6725).
- MORRIS, RICHARD B.: *Encyclopedia of American history. Revised and enlarged edition*. New York 1961 Harper and Row. XIV+840 S. 8° (A.11/7436).
- MOSCATI, SABATINO: *Historical art in the Ancient Near East*. Roma 1963 Centro di Studi Semitici. 118 S. XXIV pl. = Università di Roma-Centro di Studi Semitici 8. 8° (A.11/7050).
- MUHAMMED B. 'ABDİL-HALİK EL-MEYHENİ: *Destur-i Debiri. Selçukiler devrine ait inşa eserleri, I. Yay.: Prof. Dr. Adnan Sadık Erzi*. Ankara 1962 T.T.K. Basımevi. VIII+124+6 S. 8 fotokopi. = A.Ü. İlahiyat Fak. Yay. Nr. 36. 8° (A.11/7455).
- MUİNİDDİN MUHAMMED ESFİZÂRİ: *Ravzatü'l-Cennât fi evsâf-i Medinet-i Herat. 2 part. Neşr. Muhammed Kâzım İmam*. Tehran 1960. 573. S. = İntişârât-i Danişgâh-i Tehran Nr. 574. 8° (A.11/6576).
- MURPHY, JOHN: *Origines et histoire des religions*. Paris 1961 Payot. 448 S. = Bibliothèque Historique. 8° (A.11/7136).
- MYHRMAN, DAVID W.: *Babylonian hymns and prayers*. Philadelphia 1911 University Museum. 12 S. 47 pl. = U.P.M. Publications of the Babylonian section Vol. 1, 1. 4° (B/4859).
- MYHRMAN, DAVID W.: *Sumerian administrative documents dated in the reigns of the kings of the second dynasty of Ur from the Temple Archives of Nippur*. Philadelphia 1910 Univ. of Pennsylvania. XII+146 S. 70+XII pl. = The Babylonian Expedition of the University of Pennsylvania Series A: Cuneiform text vol: III, 1. 4° (B/4884).
- NAGEL, WOLFRAM: *Die Bauern-und Stadtkulturen im vordynastischen Vorderasien*. Berlin 1964 Bruno Hessling. XII+406 S. 23 pl. 12 lev. 6 harita. 4° (B/5000).
- NAGEL, WOLFRAM: *Djamdat Nasr-Kulturen und Frühdynastische. Buntkeramiker*. Berlin 1964 Verlag Bruno Hessling. VIII+113 S. 70 pl. 6 lev. 1 harita. = Berliner Beiträge zur Vor-und Frühgeschichte Band 8. 4° (B/5001).
- NAHÇIVANI, MUHAMMAD İBN HINDUŞAH: *Dastur al-katib fi ta'ün al-Maratib. I. Cilt, 1. kısım neşreden: A. A. Ali-Zade*. Moskva 1964 İz. Nauka. 634 S. 4° (B/4980).

- NAUMANN, RUDOLF—KLAUS TUCHELT: *Die Ausgrabung im Südwesten des Tempels von Didyma 1962*. Istanbuler Mitteilungen 13/14 (1963-64)'den ayrı bs. S. 15-62 32 pl. 4° (B/4926).
- NEUTSCH, BERNHARD: *Studien zur Vortanagraisch-Attischen Koroplastik*. Berlin 1952 Walter de Gruyter. VIII+75 S. 32 pl. = Jahrbuch des Deutschen Archäologischen Instituts, 17. Ergänzungsheft. 4° (B/4964).
- NOVIÇEV, A. D.: *Istoriya Turtsii*. Leningrad 1963 Iz. Leningradskogo Universiteta. 214 S. 8° (A.11/7512).
- ORTHMANN, WINFRIED: *Ein Brandgräberfeld Hethitischer Zeit bei Iluca*. Archäologischer Anzeiger 3 (1964)'den ayrı bs. S. 322-331 4° (B/4977).
- ORTHMANN, WINFRIED: *Frühe Keramik von Boğazköy. Aus den Ausgrabungen am Nordwesthang von Büyükkale*. Berlin 1963 Verlag Gebr Mann. 51 S. 43 Tafel = Boğazköy-Hattusa III, 74. WVDOG. 2° (C/428).
- OSMAN, YAHYA: *Histoire et classification de l'Oeuvre d'Ibn 'Arabi. Etude critique. 2 cilt*. Damas 1964 Centre National de la Recherche Scientifique. 689+55. 8° (A.11/7084).
- ÖZ, TAHSİN: *İstanbul Camileri*. Ankara 1964 Turizm ve Tanıtma Bakanlığı. 117 S. plan. 8° (A.11/7531).
- ÖZTELLİ, CAHİT: *Resmi yazışmalar sözlüğü*. Ankara 1964 A.Ü. Basımevi. 166 S. = T.D.K. Yay. 228. 8° (A.11/7150).
- ÖZTUNA, T. YILMAZ: *Türkiye Tarihi başlangıçtan zamanımıza kadar. 12 cilt*. İstanbul 1963/Hayat Yayınları. = Hayat Kitapları 37. 8° (A.11/7054).
- PICCARD, E.: *Episodes de la grande tragédie Russe. 6 Livre*. Paris Edition Victor Attinger. = Collection des Ouvres completes-tome 1-6. 8° (A.11/7051).
- Pierre Gassendi 1592-1655 sa vie et son oeuvre*. Paris 1955 Albin Michel. 208 S. 4 pl. = Centre International de Synthèse, fonde par Henri Berr. 8° (A.11/7442).
- PILLET, M.: *Un pionnier de l'Assyriologie Victor Place*. Paris 1962 Imprimerie Nationale. VIII+126 S. XXVIII pl. = Cahiers de la Société Asiatique XVI. 8° (A.11/7091).
- POEBEL, ARNO: *Grammatical texts*. Philadelphia 1914 University Museum. 112 S. = U.P.M. Publications of the Babylonian Section vol. VI, 1. 4° (B/4864).
- POEBEL, ARNO: *Historical and grammatical texts*. Philadelphia 1914 University Museum. 3 S. 125 pl. = U.P.M. Publications of the Babylonian Section vol. V. 4° (B/4863).
- POEBEL, ARNO: *Historical texts*. Philadelphia 1914 University Museum. 240 S. = U.P.M. Publications of the Babylonian Section Vol. IV, 1. 4° (B/4862).
- POISSON, GEORGES: *L'Atlantide devant la science Etude de Préhistoire*. Paris 1953 Payot 524 S. = Bibliotheque Scientifique. 8° (A.11/7124).
- Polevie issledovaniya Horezmskoy ekspeditsii v 1958-1961 gg. II pamyatniki srednevekovogo vrenmeni etnografişeskee raboti*. Moskva 1963 Iz. Akademii Nauk SSSR. 208 S. = Materialı Horezmskoy Ekspeditsii. 4° (B/4384-7).
- POTSHVERIYA, B. M.: *V gostyah Turetskih Uçenih*. Narodı Azii i Afriki 5, (1963)'den ayrıbasım. S. 233-236. 8° (A.11/7410).

- PRITCHARD, JAMES B.: *The Bronze Age cemetery at Gibeon*. Philadelphia 1963 The University Museum. IX+72 S. 100 figür. = Museum Monographs. 4° (B/4914).
- PRITCHARD, JAMES B.: *Hebrew inscriptions and stamps from Gibeon*. Philadelphia 1959 The University Museum. VI+32 S. 12 pl. = Museum Monographs. 4° (B/4896).
- PRITCHETT, W. KENDRICK: *Ancient Athenian calendars on stone*. Berkeley 1963 University of California Press. S. 267-393 3 pl. = U.C.P. in Classical Archaeology IV, 4 (1963). 8° (B/3194-4/3).
- PUGLISI, S. M.—P. MERIGGI: *Malatya-I. Raporto preliminare delle campagne 1961 e 1962*. Roma 1964 Centro per le Antichità e la Storia dell'Arte del Vicino Oriente. 54 S. 17 pl. 1 plân. = Orientis Antiqui Collectio-III. 4° (B/4848).
- RADAU, HUGO: *Letters to Cassite kings from the Temple Archives of Nippur*. Philadelphia 1908 Univ. of Pennsylvania. XV+174 S. 68+12 pl. = The Babylonian Expedition of the University of Pennsylvania Series A: Cuneiform texts vol: XVII, 1. 4° (B/4880).
- RAEVUORI, YRJÖ: *Sadri Maksudi ve Türk-Fin münasebetleri. Çev.: Aydın Yeğen. Önsöz: Aaro Pakaslahti*. Ankara 1965 Ayyıldız Matbaası. 39 S. = Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yay. 8, Seri IX—sayı 1. 8° (A.11/7519).
- RASONYI, L.: *Türk özel adlarının kaynakları*. Türkoloji Dergisi I, 1 (1964)'den ayrı basım. S. 71-101 8° (A.11/4516).
- REIFENBERG, A.: *Ancient Jewish coins. 3. bs.* Jerusalem 1963 Rubin Mass. 66 S. 16 pl. 8° (A.11/7396).
- REIFENBERG, A.: *The struggle between the desert and the sown. Rise and fall of agriculture in the levant. Önsöz: W. C. Lowdermilk*. Jerusalem 1955 Government Press. 109 S. 18 Planş. 4° (B/4916).
- REIMANN, HORST-HELGA REIMANN: *Westsizilien. Eine Entwicklungsregion in Europa*. Ruperto-Carola XVI, 35 (1964)'den ayrı bs. 31 S. 8° (A.11/7331).
- RICHTER, GISELA: *Attic red-figured vases. A survey. Genişletilmiş bs.* New Haven 1958 Yale University Press. XXVII+209 S. = Metropolitan Museum of Art. 8° (A.11/7298).
- RICHTER, GISELA: *Catalogue of engraved gems Greek-Etruscan and Roman*. Roma 1956 L'Erma. XLII+143 S. 75 pl. = Metropolitan Museum of Art. 4° (B/4857).
- RICHTER, GISELA: *The Sculpture and sculptors of the Greeks. Yeni genişletilmiş bs.* New Haven 1962 Yale University Press. XXXVI+625 S. 8° (A.11/7297).
- ROBINSON, RICHARD D.: *The first Turkish republic. A case study in national development*. Cambridge 1963 Harvard University Press. XV+367 S. 4 pl. = Harvard Middle Eastern Studies 9. 8° (A.11/7513).
- RUDENKO, S. I.: *Sibirskaya kolleksiya Petra I*. Moskva 1962 Iz. Akademii Nauk SSSR. 52 S. 27 pl. = Arheologiya SSSR svod arheologičeskikh istočnikov D3-9. 4° (B/4938, D3-9).
- RYCKMANS, JACQUES: *La chronologie des rois de Saba et Dū-Raydān*. İstanbul 1964 Nederlands Historisch-Archaeologisch Instituut. IV+29 S. 2 levha. = Uitgaven van het Nederlands Historisch-Archaeologisch Instituut te İstanbul XVI. 4° (B/4968).

- SABANOVIC, DR. HAZIM: *Krajiste Isa-Bega ishakovica. Žbirni katastarski popis iz 1455. godine*. Sarajevo 1964 P. Grinfelder. LVI+167+160 S. 8 pl. = Orientalni Institut u Sarajevu, Monumenta Turcica Historiam Slavorum Meridionalium Illustrantia Tom II, Serija II, Defteri Knjiga 1. 8° (A.11/7525).
- SAUTER, MARC R.: *Préhistoire de la Méditerranée Paléolithique-Mésolithique*. Paris 1948 Payot. 186 S. = Bibliotheque Scientifique. 8° (A.11/7133).
- SAXL, FRITZ: *Lectures. 2 cilt.* London 1957 The Warburg Institute. 4° (B/4778).
- SAXL, FRITZ-HANS MEIER: *Verzeichnis Astrologischer und Mythologischer Illustrierter Handschriften des Lateinischen Mittelalters. III. Handschriften in Englischen Bibliotheken. Indices Elisabeth Rosenbaum. 2 cilt.* London 1953 The Warburg Institute. 8° (A.11/7083-111).
- SCHERER, MARGARET R.: *The Legends of Troy. In art and literature*. New York 1963 Phaidon Press. XVIII+304 S. 4° (B/4852).
- SCHULIN, ERNEST: *Die Weltgeschichtliche Erfassung des Orients bei Hegel und Ranke*. Göttingen 1958 Vandenhoeck and Ruprecht. 325 S. = Veröffentlichungen des Max-Planck-Instituts für Geschichte 2. 8° (A.11/7534).
- SEAGER, RICHARD B.: *The cemetery of pachyammos, Crete*. Philadelphia 1916 University Museum. 30 S. XXI pl. = U.P.M. Anthropological Publications Vol. VII, 1. 4° (B/4894).
- SEKELI, TIBOR: *Among Sudanese Bosnians*. Review Yugoslav monthly magazine. January (1964). S. 42-43. 4° (B/4940).
- A Selected and annotated bibliography of economic literature on the Arab countries of the Middle East 1961 Supplement*. Beirut 1963 Dar al-Kitab Press. XIII+48 S. = American University of Beirut Economic Research Institute. 8° (A.11/4649).
- SELEN, PROF. HAMİT SADI: *Türkiye'de nüfus dağılışı*. Ankara 1957 Harita Umum Müdürlüğü. 1/2 500.000. (H/45).
- Sesja Jubileuszowa XXX-lecia Instytutu Orientalistycznego Uniwersytetu Warszawskiego (21-22.I.1964)*. Warszaws 1964 Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego. 147 S. 8° (A.11/7482).
- SIMONS, DR. J.: *The Geographical and topographical texts of the old testament. A concise commentary in XXXII chapters*. Leiden 1959 E. J. Brill. XIV+613 S. 15 harita. 4° (B/4947).
- SIMONS, DR. J.: *Jerusalem in the Old Testament. Researches and theories*. Leiden 1952 E.J. Brill. XVI+517 S. XXXIII pl. 3 levha. 4° (B/4946).
- SKRIPKIN, T. I.: *Gosudarstvennaya publiçnaya biblioteka imeni M. E. Saltikova-Şçedrina v 1962-1963 gg.* Leningrad 1964. 156 S. 8° (A.11/7511).
- SMITH, WILFRED CANTWELL: *Islam in modern history*. Princeton 1957 University Press. X+317 S. 8° (A.11/7282).
- SOYSAL, MÜMTAZ: *Dış politika ve parlamento. Dış Politika alanındaki yasama-yürütme ilişkileri üzerinde karşılaştırmalı bir inceleme*. Ankara 1964 Sevinç Matbaası. XII+294 S. = A.Ü. Siyasal Bilgiler Fak. Yay. No. 183-165. 8° (A.11/7360).
- SPERNER, DR. EMANUEL: *Moderne Denkweisen der Mathematik*. Hamburg 1964 Selbstverlag der Universität Hamburg. 24 S. = Hamburger Universitätsreden 31. 8° (A.11/7499).

- STANOJEVIC, GLIGOR: *Tsrna gora pred stvaran'e drjave 1773-1796*. Beograd 1962 Izdan'e Istorijskog Instituta. 355 S. = Institut d'Histoire a Beograd Monographies 12. 8° (A.11/7313).
- Studies in University Government and administration*. Ed.: C.H. Dodd. Ankara 1962. IX+74 S. = Orta Doğu Teknik Üniversitesi İdari İlimler Fak. Yay. No. 1. 8° (A.11/7284).
- The Sultantepe tablets. 2 cilt*. London 1957/64 Percy Lund. = Occasional Publications of the British Institute of Archaeology at Ankara No. 3, 7. 4° (B/3637).
- SUPHI: *Bursa Şehri Harita-i Mufassalası*. İstanbul 1278 Mühendishane Matbaası. 1/1600. 4° (B/3990).
- SWAIN, DONALD: *Federal Conservation Policy. (1921-1933)*. Berkeley 1963 University of California Press. VII+221 S. = U.C.P. in History Vol. 76. 8° (A.11/7727-76).
- SZILAGYI, J.: *Aquincum*. Budapest 1956 Verlag der Ungarischen Akademie der Wissenschaften. 166 S. 68 pl. 2 plân. 4° (B/4931).
- TAMKOÇ, METİN: *Political and legal aspects of armistice status*. Ankara 1963. XIII+169 S. = Orta Doğu Teknik Üniversitesi İdari İlimler Fakültesi Yay. No. 2. 8° (A.11/7189).
- TAPLAMACIOĞLU, DOÇ. DR. MEHMET: *Din Sosyolojisi*. Ankara 1963 Üniversite Basımevi. XII+223 S. = A.Ü. İlahiyat Fak. Yay. XLVII. 8° (A.11/7473).
- TAPLAMACIOĞLU, DOÇ. DR. MEHMET: *Din Sosyolojisi. Giriş*. Ankara 1961 Resimli Posta Matbaası. 129 S. = A.Ü. İlahiyat Fakültesi Yay. 32. 8° (A.11/7448).
- TCHERIKOVER, VICTOR: *Hellenistic civilization and the Jews. Çev.: S. Applebaum*. Philadelphia 1961 The Jewish Publication Society of America. VII+566 S. 8° (A.11/6998).
- TERZIOĞLU, SAİD ARIF: *Türk Ordusu*. Başnur Matbaası. 102 S. 8° (A.11/7502).
- TIMURTAŞ, DOÇ. DR. FARUK: *Osmanlıca grameri. Eski yazı ve imlâ-arapça-farsça-eski Anadolu türkçesi-aruz*. İstanbul 1964 Küçükaydın Matbaası. XV+407 S. = İ.Ü. Edebiyat Fak. Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü kitaplarından Osmanlıca dizisi: 2. 8° (A.11/7475).
- TOGAN, NAZMIYE: *Peygamberin zamanındaki Şarki ve Garbi Türkistanı ziyaret eden Çinli budist rahibi Hüen-Çang'ın bu ülkelerin siyasi ve dinî hayatına ait kayıtları*. İ.Ü. Edebiyat Fak. İslâm Tetkikleri Enstitüsü Dergisi IV, 1-2 (1964)'den ayrı bs. S. 21-64+1. 8° (A.11/7437).
- Toponimika Vostoka novie issledovaniya*. Moskva 1964 İz. Nauka. 228 S. 4° (A.11/7528).
- TSIBULSKIY, V. V.: *Sovremennie kalendari Stran blijnego i srednego Vostoka. Sinhronistiçeskie tablitsi i poyasneniya*. Moskva 1964 İz. Nauka. 336 S. = Akademiya Nauk SSSR İstitut Narodov Azii. 4° (A.11/7326).
- TUĞ, DR. SALİH: *İslâm vergi hukukunun ortaya çıkışı*. Ankara 1963 Üniversite Basımevi. XI+112 S. = A.Ü. İlahiyat Fakültesi Yay. 50. 8° (A.11/7459).
- Turški izvori za Bilgarskata istoriya. Yay.: Hristo Gandevev-Gâlâb Gâlâbov*. Sofiya İz. na Bilgarskata Akademiya Na Naukits. = İzvori za Bilgarskata İstoriya. IV-V. 4° (B/4937-IV, V).
- Türk İstiklâl Harbi. 2 Cilt*. Ankara 1962 Gnkur. Basımevi. = T.C. M.S.B. Gnkur. Bşk. Harp Tarihi Dairesi Resmî Yay. Seri No: 1. 8° (A.11/5909).

- Türkiye Millî Geliri. Toplam harcamaları ve yatırımları 1948, 1956-1963. National income, total expenditure and investment of Turkey.* Ankara 1965 Devlet İstatistik Ens. Matbaası. 20 S. = T.C. Başbakanlık Devlet İstatistik Ens. Yayın: No. 472. 4° (B/4945).
- UNGNAD, ARTHUR: *Babylonian letters of the Hammurapi period.* Philadelphia 1915 University Museum. 50 S. 54 pl. = U.P.M. Publications of the Babylonian Section Vol. VIII. 4° (B/4865).
- UŞAKLIĞI, M. BÜLEND: *La Turquie et le Patriarcat d'Istanbul. Conference donne a l'Academie Diplomatique Internationale le 26 Avril 1965 a Paris.* 55 y. 4° (B/9995).
- VERRILL, A. HYATT: *Les étranges animaux préhistorique.* Paris 1953 Payot. 232 S. = Bibliotheque Scientifique. 8° (A.11/7131).
- WACHOLDER, BEN ZION: *Nicolaus of Damascus.* Berkeley 1962 University of California Press. IX+150 S. = U.C.P. in History LXXV. 8° (A.11/7727-75).
- WAGNER, DR. EWALD: *Die arabische Rangstreitdichtung und ihre Einordnung in die allgemeine Literaturgeschichte.* Wiesbaden 1963 Franz Steiner. 42 S. = Akademie der Wissenschaften und der Literatur Abhandlungen der Geistes- und Sozialwissenschaftlichen Klasse Jahrgang 1962 Nr. 8. 8° (A.11/6672-8).
- WASHBURN, SHERWOOD L.: *Social life of early man.* London 1962 Methuen Co. IX+299 S. = Viking Fund Publications in Anthropology. 8° (B/4771).
- WILEY, GORDON R.: *New world prehistory.* Smithsonian report (1960)'dan ayrı bs. S. 551-575 7 pl. 8° (A.11/7408).
- WITTEK, PAUL: *The rise of the Ottoman Empire.* London 1963 Luzac and Co. VII+54 S. = Royal Asiatic Society Monographs vol. XXIII. 8° (A.11/6994).
- WOOLLEY, SIR LEONARD: *Abraham. Découvertes récentes sur les origines des Hébreux.* Paris 1949 Payot. 212 S. = Bibliotheque Historique. 8° (A.11/7132).
- WOOLLEY, SIR LEONARD-RANDALL-MACIVER: *Karanog, The Romano-Nubian Cemetery. 2 cilt.* Philadelphia 1910 University Museum. = U.P.M. Egyptian Department. Eckley B. Coxé Junior Expedition to Nubia vol. III, IV. 4° (B/4888).
- WOOLLEY, SIR LEONARD: *Karanog the town.* Philadelphia 1911 University Museum. XIII+51 S. 30 pl. = U.P.M. Egyptian Department Eckley B. Coxé Junior Expedition to Nubia: Vol. V. 4° (B/4889).
- WOOLLEY, SIR LEONARD: *Ur en Chaldée ou sept années de fouilles.* Paris 1949 Payot. 178 S. 8 pl. = Bibliotheque Historique. 8° (A.11/7120).
- YADIN, YIGAEEL: *The art of Warfare in Biblical lands. In the light of archaeological discovery.* Çev.: M. Pearlman. London 1963 Weidenfeld and Nicolson. XI+484 S. 4° (B/4794).
- Yakın Tarihimiz. Birinci meşrutiyetten zamanımıza kadar. Hatıralar, vesikalar resimlerle. 4 cilt.* İstanbul 1962/63 Vatan Matbaası. 4° (B/4911).
- Yeter derece gelişmemiş ülkelerin iktisadi kalkınmaları ile ilgili tedbirler. Birleşmiş Milletler Uzmanlar Kurulu Raporu.* Çev.: Dr. Necdet Serin. Ankara 1964 Sevinç Matbaası. VIII+127 S. = A.Ü. Siyasal Bilgiler Fak. Yay. No. 182-164. 8° (A.11/7359).
- YURDAYDIN, HÜSEYİN G.: *Matrakçı Nasuh.* Ankara 1953 Üniversite Basımevi. XIII+151 S. = A.Ü. İlahiyat Fakültesi Yay. 43. 8° (A.11/7447).

- YÜCEL, M. YAŞAR: *Kastamonu'nun ilk fethine kadar Osmanlı-Candar münasebelleri (1361-1392)*. A.Ü.D.T.C. Fak. Tarih Araştırmaları dergisi. 1, 1 (1963)'den ayrı bs. S. 133-144. 8° (A.11/7159).
- ZABIT, ŞAKİR SABRİ: *Kerkükte içtimai hayat, folklor*. Bağdat Zaman Basımevi. 184 S. 8° (A.11/7318).
- ZADOKS, DR. ANNIE N.—JOSEPHUS JITTA—R. FRANKENA: *Catalogue Sommaire des cylindres Orientaux au Cabinet Royal des Médailles à la Haye*. La Haye 1952 Imp. d'Etat. 39 S. V pl. = Ministerie van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen. 8° (A.11/7496).
- ZAJACZKOWSKI, ANANIASZ: *Poemat Irański Husrev-u-Şirin. Wersji Osmańsko-Tureckiej Şeyhi*. Warszawa 1963 Panstwowe Wydawnictwo Naukowe. 626 S. = Zakład Orientalistyki Polskiej Akademii Nauk. 8° (A.11/7402).
- ZUCKER, FRIEDRICH: *Festschrift für Friedrich Zucker*. Berlin 1954 Akademie Verlag. 389 S. XX pl. 1 foto. 8° (A.11/7330).

D E R G İ L E R *

- Abhandlungen der Deutschen Akademie der Wissenschaften zu Berlin, Kl. für Spr., Lit. und Kunst Jahrg. 1960 Nr. 1, 2; 1964 Nr. 2.
- Acta Antiqua XII, 3-4 (1964).
- Acta Archaeologica XVI, 3-4 (1964).
- Acta Asiatica 7 (1964); 8 (1965).
- Akademi 3-4 (1965): E. BARIN, *Hattat Halim Özyazıcı*. S. 18-19.
- The American Historical Review LXX, 2,3 (1965).
- American Journal of Archaeology 69, 1-3 (1965): D. M. BRINKERHOFF, *New examples of the Hellenistic statue group, "The invitation to the dance", and their significance*. S. 25-38. C. NYLANDER, *Old Persian and Greek stonecutting and the chronology of Achaemenian monuments*. S. 49-56. M. J. MELLINK, *Excavations at Karataş-Semayük in Lycia, 1964*. S. 241-253. M. J. MELLINK, *Archaeology in Asia Minor*. S. 133-150.
- American Journal of Philology LXXXVI 1, 2 (1965).
- Ankara Üniversitesi Haberleri Dergisi 3 (1963); 6, 7 (1965): A. E. UYSAL, *Üniversite kavramının tarihsel gelişmesi ve bugünkü anlamı*. S. 1-7.
- A. Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi XX, 1 (1965).
- Les Annales Archéologiques de Syrie XIV (1964): A. PARROT, *La XIIe Campagne de Fouilles à Mari printemps 1963*. S. 15-22. M. J. NOUGAYROL, *Nouveaux textes d'Ugarit en Cuneiformes Babyloniens*. S. 39-50.
- Annuaire, Ecole Pratique des Hautes Etudes IVe Section-Sciences Historiques et Philologiques. 1962/63; 1963/64; 1964/65.

* Dergilerde yalnız Türkiye ve Türklerin tarihini ilgilendiren makalelerin adları verilmiştir.

- The Annual of the British School at Athens 59 (1964): J. T. KILLEN, *The wool industry of Crete in the Late Bronze Age*. S. 1-15. J. M. R. CORMACK, *Inscriptions from Aphrodisias*. S. 16-29. W. G. FORREST, *The inscriptions of south-east Chios, II*. S. 32-38. S. HOOD—P. WARREN—G. CADOGAN, *Travels in Crete, 1962*. S. 50-99. J. D. EVANS, *Excavations in the Neolithic settlement at Knossos, 1957-60. Part I*. S. 132-240. E. FRENCH, *Late Helladic III A pottery from Mycenae*. S. 241-265.
- Antike Kunst VIII, 1 (1965).
- Antike Plastik III: H. G. NIEMEYER, *Attische Bronzestatuetten der spätarchaischen und frühklassischen Zeit*. S. 7-32 Tafel 1-35. GIOIA DE LUCA, *Kouroi in italienischen Museen*. S. 33-60, Tafel 36-37. G. M. A. HANFMANN—J. G. PEDLEY, *The statue of Meleager*. S. 61-66 Tafel 58-72.
- The Antiquaries Journal XLIV, 2 (1964).
- Anzeiger, Österreichische Akademie der Wissenschaften, philos.-hist. Kl. 101 (1964): F. EICHLER, *Die Österreichischen Ausgrabungen in Ephesos im Jahre 1963*. S. 39-44. R. GÖBL, *Die sasanidischen Tonbulln vom Takht-i Süleiman/Iran*. S. 49-51. R. PITTIONI, *Ergebnisse und Probleme des urzeitlichen Metallhandels*. S. 57-58.
- Archaeologia 1-3 (1964/65): 2 - P. BENTLEY, *Nemrud Dagh, les gardiens géant d'un secret millénaire*. S. 9-17. G. RACHET, *Sur les traces d'Alexandre le Grand*. S. 18-24.
- Archäologiai Ertesitő 91-2 (1964): A. MOCSY, *La pierre tombale d'un officier de cavalerie de l'Asie Mineure au Musée de Sopron*. S. 222-223.
- Archäologischer Anzeiger 3, 4 (1964): E. DIEHL, *Fragmente aus Samos*. S. 493-611. H. DRERUP—R. NAUMANN—K. TUCHELT, *Bericht über die Ausgrabungen in Didyma 1962*. S. 333-384. W. ORTHMANN, *Ein Brandgräberfeld hethitischer Zeit bei Iluca*. S. 321-333.
- Archiv Orientalni XXXIII, 1 (1965): O. CARRUBA—V. SOUCEK—R. STERNEMANN, *Kleine Bemerkungen zur jüngsten Fassung der hethitischen Gesetze*. S. 1-18. H. FREYDANK, *Zwei spätbabylonische Urkunden im Prager Keilschriftseminar*. S. 19-26.
- Arge Atatürk Özel Sayısı (1963).
- Arheologiki Efimeris 1959/1960.
- Arsbok 1964.
- Athenaeum XLII, 1-4 (1964): P. MERIGGI, *Una prima attestazione epicorica dei Moschi in Frigia*. S. 52-59. O. CARRUBA, *Ahhijawa e altri nomi di popoli e di paesi dell'Anatolia occidentale*. S. 269-298.
- Atiqot IV (1965): S. LEVY—P. ARTZI, *Sumerian and Akkadian Documents from public and private collections in Israel*. XIIX₁₅ S. 47 pl.
- Aus Politik und Zeitgeschichte (1964).
- Balkan Studies V, 2 (1964): V—H. N. HOWARD, *President Lincoln's Minister Resident to the Sublime Porte: Edward Joy Morris (1861-1870)*. S. 205-220. P. W. LEHMANN, *The wall decoration of the Hieron in Samothrace*. S. 277-286. H. N. HOWARD, *Turkish studies in the United States*. S. 311-322. VI, 1—L. BUSHKOFF, *Balkan history at the American Historical Association Meeting*. S. 185-188. L. BUSHKOFF, *University of Washington project on the history of Central East Europe*. S. 188-190. J. CLARKE, *Stanford University East European Seminars*. S. 190-191. B. VOYATZIS, *Jahrestagung 1965 der Südosteuropa-Gesellschaft*. S. 196-202.
- Bayerische Vorgeschichtsblätter 29, 1-2 (1964).

Bericht der Römisch-Germanischen Kommission 1964.

Berytus XV (1964): E. N. LANE, *A re-study of the God Men*. S. 5-58. A. K. KNUDSEN, *From a Sardis Tomb: A Lydian pottery imitation of a Phrygian metal bowl?* S. 59-70.

Biblica 45, 3 (1964); 46, 1, 2 (1965).

Bibliotheca Orientalis XXII, 1-2 (1965).

Books and Articles on Oriental Subjects 10 (1963).

Bulletin of the American Schools of Oriental Research No. 176 (1964).

Bulletin, Association Internationale d'Etudes du Sud-Est Européen II, 2 (1964).

Bulletin de Correspondance Hellénique LXXXVIII, 2 (1964); LXXXIX, 1 (1965): LXXXVIII — G. DAUX, *Chronique des fouilles et découvertes archéologiques en Grèce en 1963*. S. 681-916. LXXXIX — I. MICHAELIDOU-NICOLAOU, *Table à jeu de Dhekelia (Chypre)*. S. 122-127. V. KARAGEORGHIS, *Chronique des fouilles et découvertes archéologiques à Chypre en 1964* S. 231-300.

Bulletin Critique du Livre Français 229 (1965).

Bulletin d'Etudes Orientales XVIII (1963-64): D. SOURDEL *Un trésor de dinars gaznawides et salğūqides découvert en Afghanistan*. S. 197-220.

Bulletin of the Institute of Historical Research XXXVIII, 97 (1965).

Bulletin du Musée de Beyrouth XVII (1964): M. DUNAND, *Rapport sur les fouilles de Byblos en 1960-1962*. S. 21-36.

Bulletin of the School of Oriental and African Studies XXVIII, 1, 2 (1965).

Bulletin Signalétique 19-24, Sciences Humaines, Philosophie vol. XVIII, 4 (1964); XIX, 1 (1965).

Cahiers de Civilisation Médiévale VII, 3 (1964); VIII, 1 (1965).

Cahiers du Monde Russe et Soviétique V, 4; VI, 1 (1965): VI, 1 — LEMERCIER-QUELQUEJAY, C., *Document inédit sur la campagne de Pierre le Grand au Caucase*. S. 139-142.

Central Asiatic Journal IX, 3, 4 (1964): J. A. BOYLE, *The journey of Het'um I, King of Little Armenia, to the Court of the Great Khan Möngke*. S. 175-189. J. TRIPPNER, *Die Salaren, Ihre ersten Glaubensstreitigkeiten, und ihr Aufstand 1781*. S. 241-277. K. PAO, *Family and kinship structure of Khorchin Mongols*. S. 277-312.

Cultura Turcica I, 1 (1964): R. A. K., *Zahl der Türken und ihre Siedlungsgebiete*. S. 35-43. H. İNALCIK, *The main problems concerning the history of Cyprus*. S. 44-51. S. ATEŞ, *Die Irak-Türken*. S. 52-56. H. İNALCIK, *The place of the Ottoman-Turkish Empire in history*. S. 57-64. Ş. BAŞTAV, *Une histoire Ottomane anonyme écrite en Grec, XVIe siècle*. S. 110-122. E. KURAN, *Atatürk et sa révolution*. S. 123-125. Ş. YETKİN, *The Seljuk Shifa-Hanes in Anatolia*. S. 136-146. A. ARDEL-Y. DÖNMEZ, *The economic potential of the Turkish world*. S. 147-155.

Dergi X, 37-38 (1964): V. DUBROVSKIY, *Sovyet Türkistanı hakkında bazı kayıtlar*. S. 47-55.

Deutsche Nationalbibliographie 5-10, 14-30; 1. Vierteljahrsregister (1965).

Dışişleri Belleteni 2-6 (1964): 2 — *Kıbrıs olayları (Cenevre müzakereleri, Türk Cemaa-tına taarruz ve hükümetimizin müdahalesi, Kıbrıs Rum hükümetinin icraatı, Güvenlik Konseyi müzakereleri, münferit olaylar, Türk-Yunan münasebetleri, ekler)*. S. 5-74. *İkili münasebetler (Türkiye-Orta Amerika, Türkiye-Ghana, Türkiye-Romanya, Türkiye-Sovyetler Birliği, Türkiye-İngiltere, Türkiye-Malta)*. S. 75-76. 4 - *Kıbrıs olay-*

- ları (*Birleşmiş Milletlerdeki çalışmalar, Dışişleri Bakanının Londra, New York ve Washington seyahati, Kıbrıs Rum hükümetinin faaliyetleri, Dünya İslâm Kongresinde Kıbrıs*). S. 7-8. 5 - T. BLEDA, *Tarih boyunca Fransa'da Türk ve Türkiye'de diplomatik misyonları*. S. 23-34.
- The Durham University Journal LVII, 2-3 (1965).
- The Encyclopaedia of Islam II, 38, 39: 38 — *Fūta Djallon—al-Ghawr*; 39 - *al-Ghawr-Ghulām*
- Encyclopédie de l'İslam II, 38, 39: 38 — *Furūsiyya-Gharnāta*. 39 - *Gharnāta-Ghulām*.
- Erasmus XVI, 15-20 (1964).
- Eski Muharipler Dergisi No. 1-7, 9-12 (1964); No. 1-8 (1965).
- Ethnology IV, 1, 2 (1965).
- Expedition VI, 3-4 (1964); VII, 2 (1965): VI, 3 — S. N. KRAMER, *The Indus civilization and Dilmun, The Sumerian Paradise Land*.
- Finskt Museum LXXI (1964).
- The Florida Anthropologist XVIII, 1 (1965).
- Fornvännen 59 (1964).
- German Foreign Policy 2 (1965).
- Glasnik na Institutot za Natsionalna Istoriya VIII, 1 (1964).
- Hamizrah Hehadash XIV, 4 (1964).
- Harb Tarihi Vesikalari Dergisi 50 (1964); 51 (1965).
- Hesperia XXXIII, 4 (1964); XXXIV, 1 (1965): XXXIII — G. E. MYLONAS, *Priam's Troy and the date of its fall*. S. 352-380. XXIV — D. B. THOMPSON, *Three centuries of Hellenistic Terracottas: V - The mid-second century B. C., VI - Late second century B. C. to 86 B. C.* S. 34-71.
- Historical Abstracts X, 4 (1964).
- The Historical Journal VIII, 1 (1965).
- Historical Journal, Univ. of Birmingham IX, 2 (1964).
- Historische Zeitschrift 199, 3 (1964); Sonderheft 2 (1965): *Sonderheft-Literaturberichte über Neuerscheinungen zur ausserdeutschen Geschichte*.
- L'homme IV, 3 (1964); V, 1 (1965).
- International Affairs 9, 10 (1960); 1 (1961): 9 — *Cyprus: a new republic*. S. 89-91. 10 - S. ARALOV, *In the Turkey of Atatürk*. S. 97-103.
- Iran III (1965): M. E. L. MALLOWAN, *The mechanics of ancient trade in Western Asia*. S. 1-8. T. C. YOUNG, JR., *A comparative ceramic chronology for Western Iran, 1500-500 B. C.* S. 53-86.
- Iraq XXVI, 2 (1964): E. L. MALLOWAN, *Noah's flood reconsidered*. S. 62-82. P. R. S. MOOREY, *The "Plano-Convex Building" at Kish and early Mesopotamian palaces*. S. 83-98. A. R. MILLARD, *Gilgamesh X: A new fragment*. S. 99-105. J. WISEMAN, *Fragments of historical texts from Nimrud*. S. 118-124.
- Israel Exploration Journal XIV, 3 (1964).
- İstanbul Arkeoloji Müzeleri Yıllığı 11-12 (1964): N. DOLUNAY-R. NAUMANN, *Divanyolu ve Adalet Sarayı arasındaki araştırmalar*. S. 19-22, 136-140. S. EYİCE, *Aslanhane çevresinin arkeolojisi*. S. 23-33, 141-146. L. TUĞRUL, *Taşanlı ve civarından buluntular*. S. 34-50, 147-163. A. ROLLAS, *İstanbulda bulunan pişmiş-toprak heykeller*. S. 51-57, 164-170. N. OLCAY, *Yeni bir kistafor definesi*. S. 58-63, 171-177.

- I. BAYBURTLUOĞLU, *Mardin Kızıltepe definesi*. S. 64-72, I. ARTUK, *Hicaz Demir yolunun yapılması ve bu münasebetle basılan madalyalar*. S. 73-78, 178-183. C. ARTUK: *el-Fazıl b. Sehl'in sikkesi hakkında*. S. 79-80, 184. M. ÇİÇ—H. KIZILYAY, *Asur koleksiyon üzerindeki çalışmalar*. S. 81-83, 185-187. M. GÖNÜL., *Istanbul Arkeoloji Müzelerinde bulunan Kopt kumaşları*. S. 84-95, 188-198. N. FIRATLI—A. ROLLAN, *Topkapı Sarayından yeni buluntular*. S. 96-103, 199-206. N. FIRATLI, *Müze dışı arkeolojik faaliyet ve buluntulara dair haberler*. S. 104-111, 207-215. E. AKURGAL, *Kyzikosta bulunan iki arkaik eser*. S. 216-231. Y. EĞDEMİR, *Su altı arkeolojisi ve yurdumuzdaki araştırmalara dair notlar*. S. 232-233.
- Istoričeskie Zapiski 76, (1965).
- Italian Books and Periodicals 1-112 (1963).
- Journal of the American Oriental Society LXXXIV, 2 (1964): H. G. GÜTERBOCK, *A view of Hittite literature*. S. 107-114. W. LESLAW, *Southeast semitic cognates to the Akkadian vocabulary*. II. S. 115-117. M. TSIAPERAS, *Greek borrowings in the arabic dialect of Cyprus*. S. 124-126.
- Journal Asiatique CCLII, 1, 2 (1964): J. DENY, *Journal de bord ve l'Ihsaniye*. S. 1-44.
- Journal of Cuneiform Studies XIX, 1 (1965): E. SOLLBERGER, *Three Ur-Dynasty documents*. S. 26-30. E. SOLLBERGER, *A new inscription of Silhak-Insusinak*. S. 31-33.
- Journal of the Economic and Social History of the Orient VII, 3 (1964): C. CAHEN, *Douanes et commerce dans les ports Méditerranéens de l'Égypte Médiévale d'après le Minhadj d'al-Makhzūmī*. S. 217-314.
- Journal of Near Eastern Studies XXIV, 1, 2 (1965): W. HARTNER, *The earliest history of the constellations in the Near East and the motif of the lion-bull combat*. S. 1-16. E. C. L. D. CASPERS, *Further evidence for cultural relations between India, Baluchistan and Iran and Mesopotamia in early dynastic times*. S. 53-56. J. STEWART-ROBINSON, *The Ottoman biographies of poets*. S. 57-74.
- Journal of the Pakistan Historical Society XIII, 2 (1965).
- Journal of the Royal Asiatic Society 1, 2 (1965).
- Kirjath Sepher XL, 1, 2 (1964/1965).
- Kitap Belleteri 37 (1965).
- Kratkie soobščeniya Instituta Narodov Azii 62, 65, 68, 71, 75, 77, 79, 81, 83, 85 (1964) 80 (1965): 83 — A. RONA-TAŞ, *Materialı k izučeniyu Mongolskih svadebnih obryadov, 165-171*. 65 — H. KYAMILEV, *Sami Paşazade Sezai v istorii Turetskoy prozi*, S. 98-104. 71—YU. A. PETROSYAN, *Iz istorii obščestvenno-političeskoj msli v Turtsii v XIX v.* S. 88-98. 77 — S. F. OREŠKOVA, *Russko-Turetskaya vojna 1711 g. i ee osveščenie v sovremennoj turetskoy istoriografii*. S. 118-129.
- Levélteri Közlemények 1-2 (1964).
- Libyca XII (1964).
- Livres et Revues d'Italie 11-12 (1964), 1-2 (1965).
- Maden Tetkik ve Arama Enstitüsü Dergisi 63 (1964).
- Man LXV, 1-28, 59-94 (1965).
- Mecelle-i Ulum-ı İslamiye V, 1, 2 (1964).
- Mélanges de l'Université Saint Joseph XL (1964): J. MÉCÉRIAN, *Expedition archéologique dans l'Antiochene occidentale*. S. 1-144.
- Mémoires de l'Académie de Stanislas XLV (1963-1964).

- Mémoires et Documents, Société d'Histoire et d'Archéologie de Genève XLII (1964): A.-M. PIUZ, *Affaires et Politique, Recherches sur le commerce de Genève au XVIIe siècle*.
- The Metropolitan Museum of Art Bulletin XXIII, 6, 18-10 (1965): M. LUKENS, *Medieval Islamic Glass*. S. 198-208. E. GRUBE, *The art of Islamic pottery*. S. 209-228.
- The Middle East Journal XIX, 2 (1965): D. J. SIMPSON, *Development as a process: The Menderes phase*. S. 141-153. A. H. ÜLMAN-F. TACHAU, *Turkish politics: The attempt to reconcile rapid, modernization with democracy*. S. 153-168. G. S. HARRIS, *The role of the military in Turkish politics, part II*. S. 169-176.
- Mitteilungen, Deutsch-Türkische Gesellschaft 60, 61 (1965): 60—D. C. HILLS, *Georgische Kirchen in der Türkei*. S. 1-3. 61 - H. WILDERMANN, *Aphrodisias im alten Karien*. S. 8-9.
- Mitteilungen des Deutschen Archäologischen Instituts, Abteilung Kairo XIX (1963): K. BRISCH, *Das omayyadische Schloss in Usais. Vorläufiger Bericht über die mit Mitteln der Deutschen Forschungsgemeinschaft unternommene Grabung*. S. 141-187.
- Mitteilungen des Deutschen Archäologischen Instituts, Athenische Abteilung 78 (1963): A. RUMPF, *Ein Kopf im Museum zu Sparta*. S. 176-199.
- Mitteilungen der Deutschen Orient-Gesellschaft zu Berlin 95 (1965): *Vorläufiger Bericht über Ergebnisse der Ausgrabungen in Boğazköy in den Jahren 1962 und 1963*. 89 S.
- Modern World 1963/64.
- The Muslim World LIV, 3; LV, 2, 3 (1965): LV - R. R. TRASK, "Unnamed christianity" in Turkey II. S. 101-111. C. E. BOSWORTH, *Language reform and nationalism in modern Turkey*. S. 117-124. L. M. KENNY, *The Khedive Isma'il's dream of civilization and progress II*. S. 211-221. R. B. SCOTT, *Turkish village attitudes toward religious education*. S. 222-229.
- Nachrichten aus Niedersachsens Urgeschichte 33 (1964).
- Narodi Azii i Afriki 1-3 (1965).
- Noticiario Arqueologico Hispanico VI, 1-3 (1962).
- Opuscula Atheniensia V (1965): H. CATLING, *A Mycenaean cup in Oxford*. S. 1-7. J.-V. KARAGEORGHIS, *The Meniko hoard of silver coins*. S. 9-36. K. NICOLAOU, *Zeus Keraunios of Kition*. S. 37-45. K. NICOLAOU, *Mycenaean terracotta figurines in the Cyprus Museum*. S. 47-57. P. ASTRÖM, *Red-on-black ware*. S. 59-88. P. ASTRÖM, *Mycenaean pottery from the region of Aigion, with a list of prehistoric sites in Achaia*. S. 89-110. P. ASTRÖM, *Remains of ancient cloth from Cyprus*. S. 111-114. P. ASTRÖM, *A handle stamped with the cartouche of Seti I from Hala Sultan Tekke in Cyprus*. S. 115-121. P. ASTRÖM, *Collections of Cypriote glass*. S. 123-158. P. ASTRÖM—B. BLOMÉ, *A reconstruction of the lion relief at Mycenae*. S. 159-191.
- Oriens XVII (1964): O. SPIES, *Das Spiel vom falschen Sklavenhändler. Ein türkisches Schattenspiel*. S. 1-59. P. OBERLING, *The tribes of Qaraca Dag. A brief history*. S. 96-117. M. SORETH, *Text und quellenkritische Bemerkungen zu Ibn Sina's Risāla fi l'Isq*. S. 118-131. W. HARTNER—R. ETINGHAUSEN, *The conquering lion, the life cycle of a symbol*. S. 161-171.
- Orientalia XXXIV, 1 (1965): A. F. RAINEY, *Family relationships in Ugarit*. S. 10-22.
- Orientalia Suecana XII (1963).

- Oriente Moderne XLIV, 6-7 (1964); XLV, 1, 2 (1965).
- Orta Doğu IV, 33-38 (1965): 33—A. AKŞİN, *Adalar meselesi*. S. 11-13. 34—AKŞİN, APTÜLÂHAT, *Türk-Arap münasebetleri*. S. 2-4.
- Österreichische Zeitschrift für Volkskunde XIX, 1, 2 (1965): S. BALINT, *Ein unbekanntes altes Stadtbild von Szeged*. S. 45-51.
- Paleologia XI, 4 (1964).
- Persica I (1963/64): M. N. VAN LOON, *Excavations in Northwest Iran, 1962*. S. 17-33. K. STLOUKAL, *Das Projekt einer internationalen paneuropäischen Liga mit Persien aus dem Ende des XVI. Jahrhunderts*. S. 53-64.
- Praktika Tes En Atenais Arkhaiologikes Etaireias 1961.
- Prilozi VIII-XI (1958/61): VIII-IX—D. KORKUT, *Les chansons d'amour turques dans le recueil de Miho Martelini-Ragusain de l'an 1657*. S. 37-62. H. HADZIBEGIC, *Impôt sur le menu bétail et les pâturages*. S. 63-110. S. AVDO, *Die Malikana*. S. 111-142. H. KALESI-I. REDZEP: *Der Kukli-beg von Prizren und seine Stiftungen*. S. 143-168. A. HANDZIC, *Der Kanon über die Salzwerte in Tuzla*. S. 169-180. M. MUJEZINOVIC, *Türkische Inschriften aus dem XVI. Jahrhundert in Bosnien und der Herzegovina*. S. 181-192. O. MUSIC, *Der dritte Brief des Scheiks Muhamed aus Uzice*. S. 193-202. X-XI— H. KALESI, *Die älteste Waqfiyya in Jugoslawien*. S. 55-74. A. SUCESKA, *Veränderungen im ausserordentlichen Besteuerungssystem der Türkei im XVII. Jh. und die neue Steuer Tekalif-i şakka*. S. 75-112. A. HANDZIC, *Die Salzeinfuhr nach Bosnien im XVI. Jahrhundert*. S. 113-148. H. HASANDEDIC, *Kulturdenkmäler aus der Türkenzeit in Mostar*. S. 149-178. S. TRAKO, *Die Biographie des bosnischen Vezirs Murteza-Pascha von Muhamed Nergisi*. S. 179-192. M. SPAHO, *Die Mukarname der Mulckname Husrev-Begs*. S. 205-214. H. HASANDEDIC, *Die "Tabacica" Moschee in Mostar*. S. 215-222. B. DURDEV, *Über die Abschrift des Kanunname für das Sandschak Smyrnien in der Handschrift des Orientalischen Instituts in Sarajewo*. S. 237-252. B. NURUDINOVIC, *Die bosnischen Salnamen*. S. 253-266.
- Przeglad Orientalistyczny I (1965): J. REYCHMAN, *Quelques pages d'histoire des recherches polonaises sur les peuples de l'Asie du nord-est*. S. 53-57. G. FEHER, *Les métiers artistiques Turcs en Hongrie*. S. 58-62.
- Rassegna Storica del Risorgimento LII, 1, 2 (1956).
- Report of the Department of Antiquities, Cyprus (1964): V. KARAGEORGHIS: *A late Cypriote tomb at Angastina*. S. 1-28. V. KARAGEORGHIS: *Excavations in the Necropolis of Idalion, 1963*. S. 29-113. A. PIERIDOU: *A Cypro-geometric cemetery at "Vathyrakas" Karavas*. S. 114-130. I. NICOLAOU: *Inscriptiones Cypriae alphabeticae (III) 1963*. S. 189-220.
- Review 8 (1962); 9-10 (1963): 9-10 — Y. DÖNMEZ, *A Yörük (Nomadic) settlement west of Karasu*. S. 161-179.
- Revue d'Assyriologie et d'Archéologie LVIII, 3, 4 (1964): P. GARELLI, *Tablettes Cappadociennes de collections diverses*. S. 111-136. TH. JACOBSEN, *Note sur le rôle de l'opinion publique dans l'ancienne Mésopotamie*. S. 157-159.
- Revue des Etudes Sud-Est Européennes I, 3-4 (1963).
- Revue de Synthèse 33-39: 35 - *Hommage a Henri Berr 1863-1954*.
- Rivista degli Studi Orientali XL, 1, 2 (1965): M. HAMIDULLAH, *Original de la lettre du Prophete à Kisrà*. S. 57-69.

- Saeculum XV, 3, 4 (1964): K. SCHLESIER, *Die Bering-Landbrücke und die frühen amerikanischen Spitzen-Tradition*. S. 207-213. K. CHRIST, *Die Griechen und das Geld*. S. 214-229. B. WIETHOFF, *Tribut und Handel, Chinesische Seeräuber über Übersee-händler im 16. Jahrhundert*. S. 230-248. M. PUNDEFF, *Sowjetische Forschungsarbeiten zur neuzeitlichen Balkan-Geschichte*. S. 273-297. G. STEINER, *Die Ahijawa-Frage heute*. S. 365-392.
- Scripta Minora 1963-1964.
- Scriptorium V (1951) - IX (1955).
- Sitzungsberichte der Deutschen Akademie der Wissenschaften zu Berlin, Klasse für Sprachen, Literatur und Kunst, Jahrgang 1961, Nr. 1-5; Jahrg. 1964 Nr. 4, 5, 6; Jahrg. 1961, Nr. 5 — A. VON GABAIN, *Das uigurische Königreich von Chotscho 850-1250*. 81 S.
- Son Çağ 17-19 (1965): *Swas Kongresinde bir Amerikalı gözlemci*. 7 S.
- Sovetskaya Arheologiya 2, 4 (1959); 3 (1964); 2, (1965): 2 (1959) — A. A. FORMOZOV, *Mikrolitiçeskie pamyatniki Aziatskoy çasti SSSR*. S. 47-60. 2 (1959) — G. A. PUGAÇENKOVA, *Grifon v antiqnom i srednevekovom iskusstve Sredney Azii*. S. 70-85. 4 (1959) — E. O. BERZIN, *Iz istorii proizvodstva klyemenoy çerepitsi na Bospore*. S. 53-61. 4 (1959) — A. P. SMIRNOV — G. A. FEDOROV - DAVIDOV; *Çadaçi Arheologiçeskogo izuçeniya Zolotoy Ordu*. S. 128-135.
- Sovetskaya Etnografiya 1, 2 (1965).
- Soviet Anthropology and Archeology III, 2, 3 (1964): V. M. MASSON, *The historical position of Central Asian civilisation*. S. 3-16. E. I. KRUPNOV, *The most archaic culture of the Caucasus and the Caucasian ethnic community*. S. 31-45. N. B. IANKOVSKAIA, *Communal self-government in Ugarit*. S. 46-65.
- Soviet Studies in History III, 2, 3 (1964/1965).
- Speculum XXXVIII, 1-4 (1963); XXXIX, 1 (1964); XL, 1, 2 (1965): XXXIX — W. E. KAEGI, JR., *The contribution of archery to the Turkish Conquest of Anatolia*. S. 96-108.
- Studi Etruschi XXXII (1964).
- Studia Islamica XXI (1964): W. M. WATT, *Conditions of membership of the Islamic Community*. S. 5-12. G. F. HOURANI, *The basis of authority of Consensus in Sunnite Islam*. S. 13-60. E. ASHTOR, *La recherche des prix dans l'Orient médiéval*. S. 101-144. E. TYAN, *Iflas et procédure d'exécution sur les biens en droit musulman (madhab hanafite)*. S. 145-166.
- Studies in Islam II, 1, 2 (1965).
- Studii Classice VI (1964).
- Sümerbank 40 (1964); 45-46 (1965): 40 — M. H. TANZER, *Ankara'nın başkent oluşu*. S. 102-103. 45-46 — A. SAYNAÇ, *Türk halısının geçirdiği devirler*. S. 381-383.
- Syria XLI, 3, 4 (1964): P. BERNARD, *Une pièce d'armure perse sur un monument Lycien*. S. 195-212.
- Szazadok 98, 4-6 (1964).
- Şarkiyat Mecmuası V (1964): 70. yıldönümü dolayısıyla Prof. Dr. Hellmut Ritter'e ithaf edilmiştir. A. GÖLPINARLI, *Bektaşilik-Hurûfilik ve Fadl Allâh'ın öldürülmesine düşürülen üç tarih*. S. 15-22. T. YAZICI, *Mevlânâ devrinde semâ*. S. 135-159.

- Tarih Dergisi XIII, 17-18 (1962-63); XIV, 19 (1964): İ. KAFESOĞLU, *Üniversite Tarih öğretiminde yeni bir plan*. S. 1-16. T. GÖKBİLGİN, *İki bulgar tarihçisinin iddiaları ile ilgili mülahazalar*. S. 15-40. C. BAYSUN, *Cevdet Paşa'nın İşkodra'ya memuriyetine ait vesikalar*. S. 41-56. M. AKTEPE, *İzmir'e ait bazı kitabeler ve notlar*. S. 57-70. M. Ş. TEKİNDİAĞ, *XIII. Yüzyıl Anadolu tarihine ait araştırmalar, Şemsüddin Mehmed bey devrinde Karamanlılar*. S. 81-98. S. EYİCE, *Atik Ali Paşa camiiinin Türk mimari tarihindeki yeri*. S. 99-114. C. ORHONLU, *XVIII. yüzyılda Osmanlılarda coğrafya ve Bartınlı İbrahim Hamdi'nin atlas'ı*. S. 115-140. İ. EREN, *Rucer Yoşip Boşkoviç'in 1762 tarihli İstanbul-Lehistan seyahatine ait hatıra defteri*. S. 140-164.
- Tarih Mecmuası (Hayat) No. 1-6 (1965).
- Tôhō Gakuhô 36 (1964).
- Tohogaku 28 (1964), 29 (1965).
- Toyo Gakuho 46, 4 (1964); 47, 1-3 (1964).
- Történelmi Szemle VII, 2 (1964).
- Transactions of the International Conference of Orientalists in Japan IX (1964).
- Türk Ansiklopedisi XII, 95, 96: 95 - *Debussy-Dekoratif* 96 - *Dekoratif Sanatlar-Demir Bileşimleri*.
- Türk Arkeoloji Dergisi XI, 1; XII, 1, 2 (1963): XII, 2—Y. BOYSAL, *1962 senesi Teos kazıları hakkında kısa rapor*. S. 5-7. A. H. DETWEILLER—D. G. MITTEN, *The sixth campaign at Sardis, 1963*. S. 8-23. F. K. DÖRNER, *Žusammenfassender Bericht über die Ausgrabungen in Arsameia 1963*. S. 24-33. *Van çevresi 1963 çalışmaları*. S. 34-36. M. GOUGH, *Byzantine paintings at Eski Gümüş*. S. 37-42. J. MELLAART, *Excavations at Çatal Höyük, 1963*. S. 43-49. N. ALTAN, *Ankara'da bulunan III. asra ait bir portre*. S. 50-53. F. DIRİMTEKİN, *Ayasofya baptisteri. The baptistery of Saint Sophia*. S. 65-87. S. KESKİL, *Hatay hadesi*. S. 88-90. S. SARI, *Kırıkkalede bulunan pişmiş topraktan eserler*. S. 91-100.
- Türk Dili 161-167 (1965).
- Türk Etnografya Dergisi V (1962); VI (1963): VI - M. AKOK, *Kütahya ve Uşak şehirlerinin eski evleri*. S. 5-17. N. KUM, *Türkmen barakları*. S. 27-65. H. Z. KOŞAY—S. KILIÇ, *Güzelova (Erzurum) etnografya ve folkloruna dair notlar*. S. 66-89. S. ÜNVER, *Divitçilerimiz ve eserleri*. S. 90-97. M. ÖNDER, *Anadolu'da açılan ilk Halı-Kilim sergisi ve Maraşal Hindenburg'a hediye edilen bir Konya halısı*. S. 98-101. O. AKSOY, *Mehmet Zeki Oral (1901-1962)*. S. 115-118.
- Türk İdare Dergisi 292-294 (1965); 293/294 — S. A. KORKUD, *Osmanlı İmparatorluğunda 1325-1909 dan 1334-1918 (dahil) arasında İdare teşkilâtı ve âmirleri hakkında bir inceleme*. S. 3-16.
- Türk Kültürü 29, 32, 33 (1965): 29 - A. CAFEROĞLU, *Kazak Türkleri*. S. 302-307. İ. EREN, *Tuna vilâyeti ve matbaası (1864-1877)*. S. 311-318. B. SAKARBALKAN, *Krallık devrinde Bulgaristan'da Türk eğitimi (1908-1944)*. S. 325-339. M. ÖNDER, *Konuşan Türk halıları*. S. 340-343. 30 — A. DELİORMAN, *Birinci Cihan Savaşı'nın sonuna kadar Makedonya'da Türk nüfusu meselesi I - Balkan Savaşı'na kadar durum*. S. 589-593. M. Ş. ÜLKÜTAŞIR, *Sıbyan mektepleri*, S. 594-600. 32 - Ş. BAŞTAV, *Fatih İstanbul'u kimlerden aldı?* S. 501-508. A. MUHTAR, *"Hayes Turkes" Ermeniler tarafından yapılan Türk katliamının 60. yıldönümü münasebetiyle*. S. 529-534. A. SEVİM, *Suriye'de ilk Türkler*. S. 548-559.

- Türk Kültürü Araştırmaları I, 1 (1964): R. R. ARAT, *Eski Türk Hukuk Vesikaları*. S. 5-53. İ. KAFESOĞLU, *Ortaçağın Türk asıllı tarihçeleri*. S. 54-58. C. ORHONLU, *Batı Trakya'da Türk nüfusu*. S. 59-77. O. ASLANAPA, *15. Yüzyıl sonunda hayvan motifli bir Anadolu halısı*. S. 95-103. A. İNAN, *Yasa, Töre-Türe ve şeriat*. S. 104-110. Ş. ELÇİN, *Türklerde atın armağan olması*. S. 142-147.
- Türkiye Bibliyografyası 2 (1963).
- Türkiye Makaleler Bibliyografyası 3, 4 (1963); ek 1949-1962.
- Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu Belleteni 276-279 (1965): *Reşit Saffet Atabinen Özel sayısı*.
- Vakıflar Dergisi VI (1965): A. H. BERKİ, *Vakıfların hukuk ve tarih bakımından kıymeti*. S. 5-8. A. H. BERKİ, *Vakıfların tarihi, mahiyeti inkişafı ve tekâmülü, cemiyet ve fertlere sağladığı faideler*. S. 9-14. A. S. ÜNVER, *Türk sanat tarihinde Edirnekâri lâke işleri ve sanatkârları*. S. 15-20. H. B. KUNTER, *Tarsus'taki Türkistan zaviyelerinin vakfiyeleri*. S. 31-50. T. GÖKBİLGİN, *15. ve 16. asırlarda eyâlet-i Râm*. S. 51-62. E. H. AYVERDİ, *İlk Fatih Camii hakkında yeni bir vesika*. S. 63-68. E. H. AYVERDİ, *Bursa Orhangazi Camii ve Osmanlı mimarisinin menşei meselesi*. S. 69-84. Ş. BERKİ, *Vakıfların gördüğü çeşitli hizmetler*. S. 85-92. S. TANSUĞ, *The fountains of Istanbul in the 18 th century and the Shadrivan of Saint Sofia*. S. 102-110. M. ERDOĞAN, *Osmanlı mimarisi tarihinin otantik yazma kaynakları*. S. 111-136. S. EYİCE, *Ohri'nin Türk devrine ait eserleri*. S. 137-145.
- Vestnik Drevney Istorii 4 (1964); 2 (1965); 2, 1965—A. İ. SALOV, *Klad bosporskih menet, naydenmy v stan. Fantalovskoy*. S. 101-103.
- Vizantiyskiy vremennik XXIV, XXV (1964), XXVI (1965): XXV (1964)—E. Françes, *Narodnie dvijeniye osenyu 1354 g. v. Konstantinople i otreçenie İoanna Kantakuzina*. S. 142-148.
- Die Welt des Islams IX, 1-4 (1964): M. A. HACHICHO, *English travel books about the Arab Near East in the 18 th century*. S. 1-206. F. GROBBA, *Die Freundschaftsbeziehungen zwischen der kemalistischen Türkei und Afghanistan*. S. 212-224.
- Wiadomosci Archeologiczne XXX, 3-4 (1964).
- The Yale Review LIV, 3, 4 (1965).
- Zeitschrift der Deutschen Morgenländischen Gesellschaft 99 (N. F. 24) (1945)—105 (N. F. 30) (1955).
- Zion XXIX, 3-4 (1964).

BELLE TEN

ÜÇ AYDA BİR ÇIKAR

ABONE VE SATIŞ ŞARTLARI

Sayıtı : 30 lira (Yabancı memleketler için 4 dolar)
Yıllık abonesi : 120 lira (Yabancı memleketler için 16 dolar)

Belleten ve Türk Tarih Kurumu yayımlarının satış işleri için :

Ankara'da : Türk Tarih Kurumu'na

İstanbul'da : Ankara caddesinde, İNKİLÂP, ANIL
Kitapevlerine, Bayazıt, Sahaflarda ELİF Kitapevine,

Yazı ve abone işleri için :

Ankara'da TÜRK TARİH KURUMU'na müracaat edilmektedir.

BELLE TEN

PUBLICATION TRIMESTRIELLE

CONDITIONS D'ABONNEMENT ET DE VENTE

Le Numéro : 30 Livres Turques (pour l'Etranger 4 Dollars)
L' Abonnement annuel : 120 Livres Turques (pour l'Etranger 16 Dollars)

**Pour l'achat de Belleten et des Publications de la Société d' Histoire
Turque, s'adresser :**

à Ankara :
Türk Tarih Kurumu

à Istanbul :
İNKİLÂP, et ANIL Kitapevi, Ankara Caddesi, Libraire ELİF
à Sahaflar, Bayazıt,

**Pour la correspondance et l'abonnement, au
TÜRK TARİH KURUMU (Société d'Histoire Turque), Ankara.**

Propriétaire : LA SOCIÉTÉ D'HISTOIRE TURQUE
Directeur responsable : ULUĞ İĞDEMİR

TABLE DES MATIÈRES

Articles, Études :	Page
TUNAKAN, DR. SENİHA, Deux squelettes de l'Age du Bronze, trouvés aux fouilles d'Alaca - Höyük faites en 1964 au nom de la Société d'Histoire Turque (en turc; avec 5 fig.)	571
BEAN, G. E.: Inscriptions of Elaea and Lebedus (en anglais; avec 6 fig.)	585
UZUNÇARŞILI, ORD. PROF. İSMAIL HAKKI: Une lettre concernant l'affaire Kabakçı (en turc)	599
Conférences :	
ABEL, PROF. DR. ARMAND: L'énigme des Ihvân-el-Safâ de Basra et sa signification pour l'histoire sociale de l'Empire des Kalifes du X ^e siècle (en turc).	605
FEKETE, L.: La maison d'un notable turc provincial du XVI ^e siècle	615
Bibliographie :	
TURAN, PROF. DR. OSMAN : A propos d'une nouvelle publication sur les Seldjoukides	639
KANSU, ŞEVKET AZİZ : A propos d'un ouvrage	661
İNALCIK, PROF. DR. HALİL: Devereux, Robert, <i>The first Ottoman Constitutional Period, A Study of the Midhat Constitution and Parliament</i>	663
—————: V. L. Ménage, <i>Neshri's History of the Ottomans, the Sources and the Development of the text</i>	667
—————: Fahir İz, <i>Eski Türk Edebiyatında Nesir, XIV. Yüzyıldan XIX. Yüzyıl Ortasına Kadar Yazmalardan Seçilmiş Metinler</i>	673
KURAN ERCÜMEND: Şerif Mardin, <i>The genesis of young Ottoman Thought A Study in the Modernization of Turkish Political Ideas</i>	675
Livres et Periodiques reçus à la Bibliothèque de la Société d'Histoire Turque, durant la première moitié de 1965	681

Sur la couverture : Récipient des années 2100 av. J. Ch., découvert en 1964 aux fouilles de Kültepe de la Société d'Histoire Turque.

BELLETEN

PÉRIODIQUE TRIMESTRIEL

REVUE PUBLIÉE PAR LA
SOCIÉTÉ D'HISTOIRE TURQUE

Tome : XXIX

No : 116

Octobre 1965

ANKARA — IMPRIMERIE DE LA SOCIÉTÉ D'HISTOIRE TURQUE

1 9 6 5